



**ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΚΡΗΤΗΣ**

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

**ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ
ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ**

ΤΟΜΕΑΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

**Οικονομική κρίση και υπερπληθωρισμός στην Γερμανία από το
1918-1924**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Βουράκης Χρήστος

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

Ατσαλάκης Γεώργιος

Ζοπουνίδης Κωνσταντίνος

Τσαφάρakis Στυλιανός

Χανιά 2022

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέπων καθηγητή κ. Ατσαλάκη Γεώργιο για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε στην εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας, καθώς και τους καθηγητές κ. Ζοπουνίδα και κ. Τσαφάρáκη για το χρόνο που διέθεσαν για την αξιολόγηση της.

Στην συνέχεια θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου για την στήριξη και βοήθεια που μου παρείχαν σε όλα τα χρόνια των σπουδών μου. Τέλος, ευχαριστώ τους φίλους μου για την συμπαράσταση και βοήθεια για την εκπλήρωση του στόχου μου, ιδιαίτερα την Ελευθερία και τον Πέτρο.

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	4
ABSTRACT	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟ 1914 - 1918.....	11
1.1 ΠΡΟΠΟΛΕΜΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ.....	11
1.2 Η ΨΕΥΔΑΙΣΘΗΣΗ ΕΝΟΣ ΣΥΝΤΟΜΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ	18
1.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΣΕ ΕΝΑΝ ΠΟΛΕΜΟ ΦΘΟΡΑΣ: ΔΑΠΑΝΕΣ, ΦΟΡΟΙ ΚΑΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙΣ	21
1.4 ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΒΑΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ	29
1.5 Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ	31
1.6 ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ	35
1.7 ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΣΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ	39
Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ.....	45
2.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	45
2.2 ΤΟ ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΠΛΗΡΩΜΩΝ ΚΑΙ Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΩΝ ΒΕΡΣΑΛΛΙΩΝ.....	47
2.3 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΩΝ.....	50
2.4 Η ΥΓΕΙΑ, Η ΠΑΙΔΕΙΑ, Η ΠΡΟΝΟΙΑ ΚΑΙ Η ΠΛΗΡΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ.....	55
2.5 ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΑΙΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΒΑΪΜΑΡΗΣ	59
2.6 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΑΙΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΒΑΪΜΑΡΗΣ.....	63
Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ.....	66
3.1 ΑΝΑΛΥΣΗ	66
3.2 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ.....	67
3.3 ΥΠΕΡΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ	69
3.4 ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗ.....	70
3.5 ΑΝΑΤΙΜΗΣΗ.....	72
3.6 ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΠΟΛΕΜΟΥ	76
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	78
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ.....	93

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η άνθηση της γερμανικής βιομηχανίας και επιχειρήσεων κατά την περίοδο της Γερμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία διακόπηκε από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, δεν μπόρεσε να ξαναρχίσει μετά το τέλος του πολέμου. Στην πραγματικότητα, η οικονομική ανάπτυξη στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης παρέμεινε στάσιμη σε σύγκριση με την προπολεμική περίοδο. Το 1919 η βιομηχανική παραγωγή της Γερμανίας είχε πέσει ξανά στα επίπεδα του 1888. Μόνο το 1927 η βιομηχανική παραγωγή έφτασε ξανά στα επίπεδα του 1913. Στα μέσα της δεκαετίας του 1920 το εξωτερικό εμπόριο ξεπέρασε τις εισαγωγές και τις εξαγωγές της Αυτοκρατορίας. Οι πρώτες ύλες και τα τρόφιμα ήταν τα πιο κοινά εισαγόμενα αγαθά, τα τελικά προϊόντα και η μηχανολογία αποτελούσαν την πλειοψηφία των γερμανικών εξαγωγών. Παρά την προοδευτική ανάπτυξη από αγροτικό σε βιομηχανικό κράτος, η γεωργία παρέμεινε ένας από τους σημαντικότερους οικονομικούς τομείς του Γερμανικού Ράιχ.

ABSTRACT

The boom of German industry and business during the period of the German Empire, which was interrupted by the First World War, could not be resumed after the end of the war. In fact, economic growth in the Weimar Republic remained stagnant compared to the pre-war period. By 1919, Germany's industrial production had fallen back to the levels of 1888. It was not until 1927 that industrial production returned to the levels of 1913. In the mid-1920s foreign trade exceeded the Empire's imports and exports. Raw materials and foodstuffs were the most common imported goods; finished goods and engineering made up the majority of German exports. Despite the gradual development from an agricultural to an industrial state, agriculture remained one of the most important economic sectors of the German Reich.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο γερμανικός πληθωρισμός της περιόδου 1914-1923 είχε ένα αφανές ξεκίνημα, έναν υφέρποντα ρυθμό ενός έως δύο τοις εκατό. Την πρώτη ημέρα του πολέμου, η γερμανική Reichsbank, όπως και οι άλλες κεντρικές τράπεζες των εμπόλεμων δυνάμεων, ανέστειλε την εξαργύρωση των χαρτονομισμάτων της, προκειμένου να αποτρέψει την εξάντληση των αποθεμάτων χρυσού της.¹

Όπως όλες οι άλλες τράπεζες, προσέφερε βοήθεια στην κεντρική κυβέρνηση για τη χρηματοδότηση της πολεμικής προσπάθειας. Δεδομένου ότι οι φόροι είναι πάντα αντιδημοφιλείς, η γερμανική κυβέρνηση προτίμησε να δανειστεί τα αναγκαία χρηματικά ποσά παρά να αυξήσει σημαντικά τους φόρους της. Για τον σκοπό αυτό βοηθήθηκε πρόθυμα από την Reichsbank, η οποία προεξοφλούσε τις περισσότερες υποχρεώσεις του Δημοσίου.²

Ένα αυξανόμενο ποσοστό του κρατικού χρέους βρήκε έτσι το δρόμο του στα θησαυροφυλάκια της κεντρικής τράπεζας και ένα αντίστοιχο ποσό χρήματος από το τυπογραφείο στα μετρητά των πολιτών. Εν ολίγοις, η κεντρική τράπεζα νομισματοποιούσε το αυξανόμενο δημόσιο χρέος.³

Μέχρι το τέλος του πολέμου η ποσότητα του χρήματος σε κυκλοφορία είχε τετραπλασιαστεί και οι τιμές είχαν αυξηθεί κατά περίπου 140%. Ωστόσο, το γερμανικό μάρκο δεν είχε υποφέρει περισσότερο από τη βρετανική λίρα, ήταν κάπως ασθενέστερο από το αμερικανικό δολάριο αλλά ισχυρότερο από το γαλλικό φράγκο.

1 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

2 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

3 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

Πέντε χρόνια αργότερα, τον Δεκέμβριο του 1923, η Reichsbank είχε εκδώσει 496,5 πεντάκις εκατομμύρια μάρκα, καθένα από τα οποία είχε πέσει στο ένα τρισεκατομμυριοστό της χρυσής του αξίας του 1914.⁴

Πρακτικά κάθε οικονομικό αγαθό και υπηρεσία κόστιζε τρισεκατομμύρια μάρκα. Το αμερικανικό δολάριο αναφερόταν στα 4,2 τρισεκατομμύρια μάρκα, η αμερικανική δεκάρα στα 42 δισεκατομμύρια μάρκα. Πώς μπόρεσε ένα ευρωπαϊκό έθνος που υπερηφανευόταν για τα υψηλά επίπεδα εκπαίδευσης και επιστημονικής γνώσης να υποστεί μια τόσο εκ βάθρων καταστροφή του χρήματός του; Ποιος θα προκαλούσε σε ένα μεγάλο έθνος ένα τέτοιο κακό που είχε δυσοίωνες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές προεκτάσεις όχι μόνο για τη Γερμανία αλλά για ολόκληρο τον κόσμο; Ήταν οι νικητές του Α' Παγκοσμίου Πολέμου που, σε μια διαβολική εκδίκηση, κατέστρεψαν την ηττημένη χώρα μέσω καταστροφικών οικονομικών χειρισμών και λεηλασιών;⁵

Κάθε μάρκο τυπώθηκε από Γερμανούς και εκδόθηκε από μια κεντρική τράπεζα που διοικούνταν από Γερμανούς υπό μια κυβέρνηση που ήταν αμιγώς γερμανική. Τα γερμανικά πολιτικά κόμματα, όπως οι Σοσιαλιστές, το Καθολικό Κόμμα του Κέντρου και οι Δημοκράτες, που σχημάτισαν διάφορες κυβερνήσεις συνασπισμού, ήταν αποκλειστικά υπεύθυνα για τις πολιτικές που εφαρμόζαν. Φυσικά, η παραδοχή της ευθύνης για οποιαδήποτε συμφορά δεν μπορεί να αναμένεται από κανένα πολιτικό κόμμα.⁶

Το σκεπτικό που οδήγησε αυτά τα κόμματα να φουσκώσουν το εθνικό νόμισμα σε τόσο αστρονομικά ποσοστά δεν είναι μόνο ενδιαφέρον για τους

4 Ferguson, N. (2002). Paper and iron: Hamburg business and German politics in the era of inflation, 1897-1927. Cambridge University Press.

5 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

6 Blackburn, K., & Sola, M. (1996). Market fundamentals versus speculative bubbles: a new test applied to the German hyperinflation. International Journal of Finance & Economics, 1(4), 303-317.

οικονομικούς ιστορικούς, αλλά και πολύ αποκαλυπτικό για το σκεπτικό της νομισματικής καταστροφής. Τα δόγματα και οι θεωρίες που οδήγησαν στη γερμανική νομισματική καταστροφή έχουν έκτοτε προκαλέσει καταστροφή σε πολλές άλλες χώρες. Στην πραγματικότητα, μπορεί να βρίσκονται σε εξέλιξη αυτή τη στιγμή σε ολόκληρο τον δυτικό κόσμο. Κατά την κρίση μας, τέσσερα λανθασμένα δόγματα ή θεωρίες καθοδήγησαν τις γερμανικές νομισματικές αρχές εκείνα τα ολέθρια χρόνια.⁷

"Σφυροκοπάει καθημερινά τα νεύρα: η τρέλα των αριθμών, το αβέβαιο μέλλον, το σήμερα και το αύριο γίνονται αμφίβολα για άλλη μια φορά μέσα σε μια νύχτα. Μια επιδημία φόβου, μια γυμνή ανάγκη". Τέτοια ήταν η κατάσταση της καθημερινής ζωής κατά την υπερπληθωριστική περίοδο της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης. Γιατί, όμως, είχε φτάσει σε αυτό το σημείο; Πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι Γερμανοί αγνοούσαν τον πληθωρισμό, αλλά ακόμη και όταν η ευαισθητοποίησή τους αυξήθηκε, δεν είχαν σαφή αντίληψη για τον πληθωρισμό που βίωσαν κατά τη διάρκεια του πολέμου. Μετά την ανακωχή, ο γερμανικός πληθωρισμός ήταν συγκρίσιμος με εκείνον των άλλων ηττημένων χωρών, αλλά όσο περνούσε ο καιρός, ο πληθωρισμός χειροτέρευε. Η κυβέρνηση εξαρτιόταν όλο και περισσότερο από το δανεισμό και ο αριθμός των χαρτονομισμάτων που κυκλοφορούσαν εκτοξεύτηκε στα ύψη. Μέχρι τον Νοέμβριο του 1923, η αξία του μάρκου έναντι του δολαρίου είχε υποτιμηθεί σε περίπου ένα τρισεκατομμυριοστό (10-12) της προπολεμικής του αξίας. Υπήρξε ένας αέρας φρενήρους καταναλωτικής δαπάνης, ώστε οι καταναλωτές να μπορέσουν να αγοράσουν όσο το δυνατόν περισσότερα αγαθά πριν η αξία του δολαρίου των μισθών τους πέσει περαιτέρω. Η οικονομία της Βαϊμάρης ήταν εκτός ελέγχου.⁸

Αν και είναι δυνατόν να επιρρίψει κανείς την ευθύνη για τον υπερπληθωρισμό στις απαιτήσεις των συμμαχικών αποζημιώσεων ή στην κακή διαχείριση της οικονομίας από τη γερμανική κυβέρνηση, είναι πιο βάσιμο να υποθέσει ότι διάφορες

7 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

8 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

πολιτικές και οικονομικές δυνάμεις επηρέασαν την εξέλιξη από τον μεταπολεμικό πληθωρισμό στον καταστροφικό υπερπληθωρισμό του 1922-1923.⁹

Για να κατανοήσουμε τα φαινόμενα της οικονομικής ιστορίας της πρώιμης Βαϊμάρης, είναι σημαντικό να κατανοήσουμε τους όρους που χρησιμοποιούν οι οικονομολόγοι για να αναλύσουν αυτή τη χρονική περίοδο. Ο πληθωρισμός είναι η πιο σημαντική έννοια στην οικονομική ιστορία της πρώιμης μεταπολεμικής Γερμανίας. Αν και η έννοια είναι αρκετά απλή, το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας τείνει να θεωρεί δεδομένη την έννοιά της. Πολύ απλά, ο πληθωρισμός είναι η αύξηση του επιπέδου των τιμών.¹⁰ Σε έναν ορισμένο βαθμό, οι τιμές αυξάνονται φυσιολογικά καθώς η οικονομία αναπτύσσεται, αλλά μόλις ο ρυθμός αυτός της αύξησης ξεπεράσει το 2,5%, ονομάζεται πληθωρισμός. Τείνει να εμφανίζεται συχνά στις μεταπολεμικές οικονομίες, αλλά μπορεί επίσης να προκαλείται από την αυξημένη ζήτηση για δάνεια και κρατικές δαπάνες, καθώς και από την υπερβάλλουσα ζήτηση που οφείλεται στο φόβο της μειωμένης αγοραστικής δύναμης. Οι οικονομικοί ιστορικοί μπορούν να μετρήσουν τον πληθωρισμό με διάφορους τρόπους για να εκφράσουν τη διακύμανση και το ενδεχόμενο μέγεθος του πληθωρισμού στα πρώτα χρόνια της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης.¹¹

Τα πιο συνηθισμένα παραδείγματα είναι ο δείκτης τιμών χονδρικής, ο αριθμός των Μάρκων που κυκλοφορούν, η συναλλαγματική ισοτιμία του Μάρκου (συνήθως έναντι του δολαρίου ΗΠΑ), οι τιμές των εισαγόμενων αγαθών και το κόστος ζωής. Καθένας από αυτούς τους δείκτες μας δίνει μια πλουσιότερη κατανόηση της πληθωριστικής γερμανικής οικονομίας από το 1914 έως το 1923. Ο υπερπληθωρισμός είναι μια ταχεία και ακραία μορφή πληθωρισμού που υποτιμά την αγοραστική δύναμη μειώνοντας την αξία ενός νομίσματος σχεδόν στο μηδέν. Ο

9 Borchardt, Knut (1991) *Perspectives on Modern German Economic History and Policy*. Translated by Peter Lambert. Cambridge: Cambridge University Press.

10 Borchardt, Knut (1991) *Perspectives on Modern German Economic History and Policy*. Translated by Peter Lambert. Cambridge: Cambridge University Press.

11 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

υπερπληθωρισμός τείνει να επιδεινώνεται από μόνος του. Η προσδοκία περαιτέρω υποτίμησης του νομίσματος σε μηνιαία, ημερήσια ή ακόμη και ωριαία βάση αναγκάζει τα άτομα και τις επιχειρήσεις να ξοδεύουν τα χρήματά τους σε αγαθά αντί να περιμένουν να καταστούν τα χρήματα άχρηστα.¹² Οι παραγωγοί τείνουν να αποθηκεύουν τα αγαθά τους, γνωρίζοντας ότι οι τιμές τους θα αυξηθούν αναμφίβολα, ενώ οι οφειλέτες τείνουν να αναβάλλουν την αποπληρωμή των χρεών τους, γνωρίζοντας ότι η πραγματική τους αξία θα μειωθεί. Ο υπερπληθωρισμός, ωστόσο, δεν είναι το αναγκαίο αποτέλεσμα του πληθωρισμού- στις περισσότερες περιπτώσεις, οι κυβερνήσεις ελέγχουν τον πληθωρισμό, επομένως, πρέπει να υπάρχουν λόγοι για τη μαζική έκταση του πληθωρισμού στη γερμανική περίπτωση.¹³

12 Borchardt, Knut (1991) Perspectives on Modern German Economic History and Policy. Translated by Peter Lambert. Cambridge: Cambridge University Press.

13 Borchardt, Knut (1991) Perspectives on Modern German Economic History and Policy. Translated by Peter Lambert. Cambridge: Cambridge University Press.

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟ 1914 - 1918

1.1 ΠΡΟΠΟΛΕΜΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ

Τα οικονομικά της οικονομικής κινητοποίησης ήταν βασικά τα ίδια σε όλες τις εμπόλεμες χώρες. Μόνο ένα μικρό μέρος των δαπανών για στρατεύματα, εξοπλισμούς, πυρομαχικά και άλλους σκοπούς που σχετίζονταν με τον πόλεμο χρηματοδοτούνταν από φόρους. Για το πολύ μεγαλύτερο μέρος η κυβέρνηση δανειζόταν τα χρήματα από την κεντρική τράπεζα. Σε ένα δεύτερο βήμα, εκδόθηκαν πολεμικά δάνεια για τη χρηματοδότηση του βραχυπρόθεσμου κρατικού χρέους. Οι ιδιαιτερότητες που έκαναν τη χρηματοπιστωτική κινητοποίηση στη Γερμανία να φαίνεται μάλλον περίπλοκη ήταν, πρώτον, η ομοσπονδιακή δομή του χρηματοπιστωτικού συστήματος με την προσεκτική ισορροπία αρμοδιοτήτων και πόρων μεταξύ της κεντρικής κυβέρνησης και των κρατιδίων και, δεύτερον, η προσπάθεια να διατηρηθεί η εμφάνιση του κανόνα του χρυσού, ενώ ταυτόχρονα επιτρεπόταν στην κυβέρνηση απεριόριστη πρόσβαση στην κεντρική τράπεζα.¹⁴

Η γερμανική αυτοκρατορία που ιδρύθηκε το 1871 ήταν μια ομοσπονδία 25 κρατών-μελών που διέφεραν σημαντικά σε μέγεθος. Η Πρωσία, μακράν το μεγαλύτερο κράτος, αντιπροσώπευε το 60% της του γερμανικού πληθυσμού το 1871. Το μεγαλύτερο μέρος των κυβερνητικών αρμοδιοτήτων και των οικονομικών αποδόθηκε στα κρατίδια και τις τοπικές αρχές. Οι άμεσοι φόροι, ιδίως οι φόροι εισοδήματος, προορίζονταν για τα κρατίδια και τις τοπικές αρχές. Ο αυτοκρατορικός προϋπολογισμός στηριζόταν σε εισαγωγικούς δασμούς, ορισμένους έμμεσους φόρους και μεταβιβαστικές πληρωμές από τα κρατίδια. Το 1913 εισήχθη μια έκτακτη εισφορά περιουσίας για την αυτοκρατορική κυβέρνηση, η "αμυντική εισφορά" (Wehrbeitrag), για τη χρηματοδότηση ενός νέου δαπανηρού εξοπλιστικού προγράμματος.¹⁵

Η διοίκηση και η χρηματοδότηση του στρατού και του ναυτικού μοιράστηκαν μεταξύ της κεντρικής κυβέρνησης και των κρατιδίων. Ο αυτοκρατορικός στρατός (Reichsheer) αποτελούνταν από αποσπάσματα των κρατιδίων. Τα τέσσερα

14 Holtfrerich, C. L. (2013). The German Inflation 1914-1923. de Gruyter.

15 Balderston, Theo (2012), Industrial mobilization and war economies>, John Horne, ed., A companion to World War I, Chichester, Wiley-Blackwell, pp. 223-224.

μεγαλύτερα κρατίδια, η Πρωσία, η Βαυαρία, η Σαξονία και η Βούρτεμβέργη, είχαν τη δική τους στρατιωτική οργάνωση- τα αποσπάσματα των μικρότερων κρατιδίων διοικούνταν από την Πρωσία. Μόνο το ναυτικό και τα αποικιακά στρατεύματα ήταν αυτοκρατορικές οργανώσεις. Το κόστος του στρατού, τόσο του στρατού όσο και του ναυτικού, αναλάμβανε η αυτοκρατορική κυβέρνηση. Οι στρατιωτικές δαπάνες ήταν μακράν το σημαντικότερο στοιχείο του αυτοκρατορικού προϋπολογισμού- αντιπροσώπευαν το 90 τοις εκατό του συνόλου των δαπανών το 1913.¹⁶

Το σύνταγμα του 1871 εξουσιοδότησε την κεντρική κυβέρνηση να χρηματοδοτεί έκτακτες δαπάνες με πιστώσεις. Το 1889 θεσπίστηκε ένας επίσημος κανόνας για την έκταση των ελλειμματικών δαπανών στον αυτοκρατορικό προϋπολογισμό. Ο συνήθης προϋπολογισμός για τις επαναλαμβανόμενες δραστηριότητες της κυβέρνησης έπρεπε να χρηματοδοτείται από δασμούς, φόρους ή μεταβιβαστικές πληρωμές από τα κράτη.¹⁷ Οι ασυνήθιστες δαπάνες, κυρίως οι επενδύσεις και οι πολεμικές δαπάνες, έπρεπε να εγγράφονται σε έναν έκτακτο προϋπολογισμό, ο οποίος έπρεπε να χρηματοδοτείται με δάνεια. Το επιχείρημα ήταν ότι οι μελλοντικές γενιές θα ωφελούνταν από μια επένδυση ή από έναν επιτυχή πόλεμο και επομένως θα έπρεπε να συνεισφέρουν στους τόκους και στην αποπληρωμή του δανείου που είχε χρηματοδοτήσει το έργο.¹⁸

Το επιχείρημα ίσως χρειάζεται μια διευκρίνιση. Το οικονομικό βάρος ενός πολέμου πέφτει πάντα στην παρούσα γενιά σε όρους χαμένων πόρων. Η εναλλακτική λύση μεταξύ φόρων και πιστώσεων επηρεάζει όχι τη διαχρονική, αλλά τη διαπροσωπική κατανομή του οικονομικού βάρους του πολέμου. Η πιστωτική χρηματοδότηση σημαίνει ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των σημερινών δαπανών χρηματοδοτείται από τις εύπορες τάξεις που έχουν τα χρήματα να επενδύσουν σε

16 Fear, J., & Kobrak, C. (2010). Banks on board: German and American corporate governance, 1870–1914. *Business History Review*, 84(4), 703-736.

17 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

18 Holtfrerich, C. L. (2013). *The German Inflation 1914-1923*. de Gruyter.

κρατικά ομόλογα. Αργότερα η κυβέρνηση θα αποπληρώσει τα δάνεια από τα έσοδα στα οποία συνεισφέρουν όλες οι τάξεις με άμεσους ή έμμεσους φόρους.¹⁹

Στη Γερμανία η φτωχή φορολογική βάση της κεντρικής κυβέρνησης σε συνδυασμό με τις μεγάλες στρατιωτικές δαπάνες είχαν ως αποτέλεσμα ήδη πριν από τον πόλεμο ο αυτοκρατορικός προϋπολογισμός να συσσωρεύει ένα σημαντικό έλλειμμα, το οποίο χρηματοδοτήθηκε με την τοποθέτηση ομολόγων (Reichsanleihen) στην κεφαλαιαγορά. Στο τέλος του 1913 το χρέος της κεντρικής κυβέρνησης ανερχόταν σε 4,9 δισεκατομμύρια (χίλια εκατομμύρια) μάρκα.²⁰

Τα πρώιμα σχέδια για την οικονομική κινητοποίηση σε περίπτωση πολέμου προέβλεπαν ένα συνδυασμό μεγάλου ταμειακού αποθέματος, φόρων και δανείων. Μετά τον γερμανογαλλικό πόλεμο του 1870-71 η νέα γερμανική αυτοκρατορία απαίτησε από τη Γαλλία αποζημιώσεις ύψους 4 δισεκατομμυρίων μάρκων. Από το ποσό αυτό, 120 εκατομμύρια μάρκα διατέθηκαν ως αυτοκρατορικό πολεμικό ταμείο (Reichskriegsschatz).²¹ Η υπόθεση ήταν ότι τα χρήματα αυτά θα χρησιμοποιούνταν στην αρχική φάση μιας στρατιωτικής κινητοποίησης για τη συντήρηση των στρατιωτών, για όπλα και πυρομαχικά, για μεταφορές και άλλα έξοδα. Οι περαιτέρω δαπάνες ενός πολέμου θα χρηματοδοτούνταν από ένα συνδυασμό φόρων και δανείων. Το αυτοκρατορικό πολεμικό σεντούκι, 1200 στιβαρά ξύλινα κιβώτια γεμάτα μέχρι το χείλος με γερμανικά χρυσά νομίσματα, φυλασσόταν από το 1874 στην παλιά ακρόπολη της πόλης Σπαντάου, που σήμερα αποτελεί συνοικία του Βερολίνου.²²

19 Balderston, Theo (2012), *Industrial mobilization and war economies*, John Horne, ed., A companion to World War I, Chichester, Wiley-Blackwell, pp. 223-224.

20 Fear, J., & Kobrak, C. (2010). Banks on board: German and American corporate governance, 1870–1914. *Business History Review*, 84(4), 703-736.

21 Kroner, Friedrich (2015) “Overwrought Nerves.” Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

22 Fear, J., & Kobrak, C. (2010). Banks on board: German and American corporate governance, 1870–1914. *Business History Review*, 84(4), 703-736.

Από τη σύγχρονη οπτική γωνία, το αυτοκρατορικό χρυσό θησαυροφυλάκιο παραπέμπει σε μια ιστορία πολύ αρχαίων χρόνων, κάτι σαν την όπερα Rheingold του Ρίχαρντ Βάγκνερ, με τη διαφορά ότι το σκηνικό δεν ήταν ο Ρήνος αλλά ο μικρός ποταμός Χάβελ που περιέβαλλε την ακρόπολη στο Σπαντάου και ότι ο λαμπερός χρυσός δεν φυλασσόταν από έναν άπληστο καλικάντζαρο αλλά από τον πρωσικό στρατό. Στη δεκαετία του 1870, ωστόσο, ένα ταμειακό απόθεμα σε χρυσό φαινόταν αρκετά λογικό, καθώς τα χρυσά νομίσματα αποτελούσαν εκείνη την εποχή σημαντικό μέρος της νομισματικής κυκλοφορίας.²³

Προς το τέλος του δέκατου ένατου αιώνα οι προετοιμασίες για την οικονομική κινητοποίηση επικαιροποιήθηκαν. Σε μια διάσκεψη τον Απρίλιο του 1891 η αυτοκρατορική κυβέρνηση συζήτησε ένα συστηματικό σχέδιο για τη δημοσιονομική και νομισματική πολιτική σε περίπτωση πολέμου. Θεωρήθηκε πλέον ότι η κυβέρνηση θα βασιζόταν εξ αρχής κυρίως στην κεντρική τράπεζα για τη χρηματοδότηση των πολεμικών δαπανών. Διατυπώθηκε ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα οικονομικής κινητοποίησης που συνδύαζε τη δημοσιονομική και τη νομισματική πολιτική.²⁴

Εάν η κεντρική τράπεζα γινόταν σε περίπτωση πολέμου ο κύριος πυλώνας της κρατικής χρηματοδότησης, ο κανόνας του χρυσού θα έπρεπε να ανασταλεί. Η νέα γερμανική αυτοκρατορία είχε υιοθετήσει τον κανόνα χρυσού το 1871. Το 1875 είχε ιδρυθεί η κεντρική τράπεζα (Reichsbank). Η έκδοση χαρτονομισμάτων της έπρεπε να καλύπτεται τουλάχιστον κατά το ένα τρίτο σε χρυσό. Η κεντρική τράπεζα εξουσιοδοτήθηκε επίσης να συμπεριλάβει τα χαρτονομίσματα του Δημοσίου (Reichskassenscheine) στο απόθεμα χρυσού της. Η αραίωση του αποθέματος χρυσού με κρατικό χαρτονόμισμα αποτελούσε προφανώς παραβίαση των κανόνων του κανόνα του χρυσού. ²⁵Στην πράξη όμως η ρήτρα αυτή δεν ήταν πραγματικά σημαντική, καθώς ο όγκος των κρατικών χαρτονομισμάτων που κυκλοφορούσαν

23 Balderston, Theo (2012), *Industrial mobilization and war economies*, John Horne, ed., *A companion to World War I*, Chichester, Wiley-Blackwell, pp. 223-224.

24 Holtfrerich, C. L. (2013). *The German Inflation 1914-1923*. de Gruyter.

25 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

περιοριζόταν αυστηρά στα 120 εκατομμύρια μάρκα. Το υπόλοιπο της έκδοσης χαρτονομισμάτων, που υπερέβαινε το πρωτογενές απόθεμα χρυσού και κρατικών γραμματίων, έπρεπε να καλυφθεί από ένα δευτερογενές απόθεμα εμπορικών συναλλαγματικών. Εάν η έκδοση χαρτονομισμάτων υπερέβαινε τον όγκο που όριζε το απόθεμα χρυσού, η τράπεζα έπρεπε να καταβάλει ειδικό φόρο χαρτονομισμάτων.²⁶

Στο πρόγραμμα οικονομικής κινητοποίησης η κεντρική τράπεζα εξουσιοδοτήθηκε να δέχεται σε περίπτωση πολέμου βραχυπρόθεσμα κρατικά χρεόγραφα ως ισοδύναμα των εμπορικών συναλλαγματικών στο δευτερογενές απόθεμά της. Το βραχυπρόθεσμο χρέος της κυβέρνησης θα ενοποιούνταν αργότερα με ένα ή περισσότερα μακροπρόθεσμα δάνεια.²⁷

Για να περιοριστεί η ζήτηση για πιστώσεις της κεντρικής τράπεζας, επρόκειτο να ιδρυθούν νέες "τράπεζες δανείων" (Darlehnskassen). Ο θεσμός αυτών των δανειακών τραπεζών είχε ιστορία. Είχαν ιδρυθεί από την πρωσική κυβέρνηση κατά τη διάρκεια των πιστωτικών κρίσεων που προκάλεσαν η επανάσταση του 1848 και ο εμφύλιος πόλεμος του 1866, και η Βορειογερμανική Ομοσπονδία είχε ιδρύσει τράπεζες δανείων κατά την κρίση στην αρχή του γαλλογερμανικού πολέμου του 1870-71. Οι νέες δανειακές τράπεζες θα ανήκαν και θα λειτουργούσαν από την κεντρική τράπεζα. Η λειτουργία τους ήταν να παρέχουν πιστώσεις σε επιχειρήσεις, κυβερνήσεις κρατιδίων και τοπικές αρχές, οι οποίες καλύπτονταν από τίτλους ή αγαθά ως εγγύηση. Θα εξέδιδαν τα δικά τους δανειακά τραπεζογραμμάτια (Darlehnskassenscheine), τα οποία θα κυκλοφορούσαν ισότιμα με τα τραπεζογραμμάτια της κεντρικής τράπεζας.²⁸ Στην πραγματικότητα οι δανειακές τράπεζες ήταν μια ευέλικτη σκιώδης κεντρική τράπεζα. Παρέχονταν πιστώσεις που δεν εμφανίζονταν στον ισολογισμό της κεντρικής τράπεζας και η έκδοση των

26 Fear, J., & Kobrak, C. (2010). Banks on board: German and American corporate governance, 1870–1914. *Business History Review*, 84(4), 703-736.

27 Balderston, Theo (2012), *Industrial mobilization and war economies*, John Horne, ed., A companion to World War I, Chichester, Wiley-Blackwell, pp. 223-224.

28 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

εντόκων γραμματίων τους δεν υπόκεινταν σε καμία υποχρέωση τήρησης αποθεματικών. Τα έντοκα γραμμάτια των δανειακών τραπεζών μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν από την κεντρική τράπεζα μαζί με το χρυσό και τα έντοκα γραμμάτια του Δημοσίου ως μέρος του πρωτογενούς αποθέματος. Έτσι, η προσφορά χρήματος της κεντρικής τράπεζας ήταν απαλλαγμένη από κάθε περιορισμό, είτε από τον χρυσό είτε από τον όγκο των κατάλληλων εμπορικών συναλλαγματικών. Σε περίπτωση χρηματοοικονομικής κινητοποίησης θα αναστέλλονταν οι πληρωμές σε χρυσό και θα κηρυσσόταν υποχρεωτική ισοτιμία του μάρκου έναντι του χρυσού και των ξένων νομισμάτων.²⁹

Καθώς η κεντρική τράπεζα θα παρείχε τα χρήματα για τις αυξημένες κρατικές δαπάνες σε περίπτωση στρατιωτικής κινητοποίησης, η λειτουργία του αυτοκρατορικού πολεμικού ταμείου στο Σπαντάου άλλαξε. Δεν θα χρησιμοποιούνταν για πληρωμές σε μετρητά, αλλά θα μεταφερόταν στην κεντρική τράπεζα για να αυξήσει το απόθεμα χρυσού της, με αντάλλαγμα το ισοδύναμο του μάρκου. Διευκρινίστηκε ότι δεν ήταν απαραίτητο να μεταφερθούν τα 1200 κιβώτια γεμάτα χρυσό στα θησαυροφυλάκια της κεντρικής τράπεζας στο Βερολίνο- θα παραδίδονταν μόνο τα κλειδιά του ογκώδους πύργου της ακρόπολης όπου φυλασσόταν ο θησαυρός.³⁰ Σε σχέση με το εξοπλιστικό πρόγραμμα του 1913 αποφασίστηκε να αυξηθεί το αυτοκρατορικό πολεμικό θησαυροφυλάκιο στο Σπαντάου, που αποτελούσε πλέον δυνητικό αποθεματικό της κεντρικής τράπεζας, κατά άλλα 120 εκατομμύρια μάρκα σε χρυσό. Επιπλέον, η κυβέρνηση επρόκειτο να συσσωρεύσει ένα ταμειακό απόθεμα 120 εκατομμυρίων μάρκων σε ασημένια νομίσματα.³¹

Μετά τη διάσκεψη του Απριλίου 1891, το Αυτοκρατορικό Υπουργείο Οικονομικών (Reichsschatzamt) διατύπωσε τον Ιούνιο του 1891 μια σειρά σχεδίων

29 Fear, J., & Kobrak, C. (2010). Banks on board: German and American corporate governance, 1870–1914. *Business History Review*, 84(4), 703-736.

30 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

31 Balderston, Theo (2012), *Industrial mobilization and war economies*, John Horne, ed., A companion to World War I, Chichester, Wiley-Blackwell, pp. 223-224.

νόμων που θα τέθηκαν σε ισχύ σε περίπτωση πολέμου. Τα σχέδια νόμων επέτρεπαν στην αυτοκρατορική κυβέρνηση να δανείζεται ένα δισεκατομμύριο μάρκα ή περισσότερο είτε από την κεντρική τράπεζα είτε από την κεφαλαιαγορά και δημιουργούσαν τις τράπεζες δανείων που εξέδιδαν χαρτονομίσματα. Οι κανόνες του κανόνα του χρυσού τροποποιήθηκαν ώστε να επιτραπεί η απεριόριστη πιστωτική επέκταση.³² Η κεντρική τράπεζα εξουσιοδοτήθηκε να προσθέτει τα χαρτονομίσματα των δανειακών τραπεζών στο απόθεμα χρυσού της και να δέχεται βραχυπρόθεσμα πιστοποιητικά του Δημοσίου (Reichsschatzanweisungen) για το δευτερογενές απόθεμά της. Καταργήθηκε ο φόρος για την υπερβολική κυκλοφορία τραπεζογραμμάτων. Ήταν προφανές ότι σε περίπτωση πολέμου ο κανόνας του χρυσού θα γινόταν μια μορφή χωρίς ουσία. Παρ' όλα αυτά, η κεντρική τράπεζα συνέστησε να περιοριστούν στο ελάχιστο οι τροποποιήσεις του τραπεζικού νόμου του 1875, ώστε να διατηρηθεί η εμπιστοσύνη στο γερμανικό νόμισμα.³³

Τα επόμενα χρόνια, προστέθηκαν περισσότερες λεπτομέρειες στο πρόγραμμα για την οικονομική κινητοποίηση. Οι προβλεπόμενες ανάγκες σε μετρητά σε περίπτωση στρατιωτικής κινητοποίησης προσαρμόστηκαν στο αυξανόμενο μέγεθος των ενόπλων δυνάμεων και στην ανάπτυξη νέας ακριβής στρατιωτικής τεχνολογίας. Συντάχθηκαν σχέδια για τη χωροθέτηση των δανειακών τραπεζών σε σύνδεση με τα περιφερειακά υποκαταστήματα της κεντρικής τράπεζας- η σχέση μεταξύ της κεντρικής τράπεζας και του συστήματος των δανειακών τραπεζών περιγράφηκε ως "οργανική σύνδεση". Εκτυπώθηκαν εκ των προτέρων εκατομμύρια χαρτονομίσματα της κεντρικής τράπεζας, χαρτονομίσματα των δανειακών τραπεζών και χαρτονομίσματα του Δημοσίου, ώστε να είναι έτοιμα για τις ημέρες της οικονομικής κινητοποίησης.³⁴

Για να βελτιωθεί η πρόσβαση της κυβέρνησης στην αγορά κεφαλαίων, η κεντρική τράπεζα πρότεινε το 1906 να εκδοθεί σε περίπτωση πολέμου ένας νέος

32 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

33 Holtfrerich, C. L. (2013). The German Inflation 1914-1923. de Gruyter.

34 Fear, J., & Kobrak, C. (2010). Banks on board: German and American corporate governance, 1870–1914. Business History Review, 84(4), 703-736.

τύπος βραχυπρόθεσμων κρατικών τίτλων, τα έντοκα γραμμάτια του Δημοσίου (Reichsschatzwechsel). Εφόσον και τα δύο είδη βραχυπρόθεσμων κρατικών τίτλων παρέμεναν στο χαρτοφυλάκιο της κεντρικής τράπεζας, δεν θα υπήρχε καμία διαφορά. Όμως η κεντρική τράπεζα υποστήριζε ότι τα βραχυπρόθεσμα κρατικά χρεόγραφα με τη μορφή συναλλαγματικών ήταν ευκολότερο να τοποθετηθούν στη χρηματαγορά, καθώς υπήρχε μακρά παράδοση εμπορικών συναλλαγματικών. Το υφιστάμενο βραχυπρόθεσμο τα πιστοποιητικά θησαυροφυλακίου (Reichsschatzanweisungen) ήταν λιγότερο γνωστά και ίσως δεν ήταν τόσο εύκολο να πωληθούν σε μεγάλες ποσότητες.³⁵

Καθώς οι διεθνείς εντάσεις αυξάνονταν μετά την αλλαγή του αιώνα, προέκυψε στη Γερμανία μια έντονη δημόσια συζήτηση σχετικά με τη χρηματοοικονομική κινητοποίηση. Ειδικοί και δημοσιογράφοι συζητούσαν σε βιβλία και άρθρα διάφορες μεθόδους οικονομικής κινητοποίησης. Το αποτέλεσμα της συζήτησης ήταν ασαφές.³⁶ Ορισμένοι εμπειρογνώμονες τάχθηκαν υπέρ της πιστωτικής χρηματοδότησης των πολεμικών δαπανών, άλλοι συνέστησαν τη στήριξη στους φόρους. Στη συζήτηση συμμετείχαν ορισμένοι επιφανείς οικονομολόγοι της εποχής, αλλά δεν επηρέασε την κυβερνητική πολιτική. Το πρόγραμμα οικονομικής κινητοποίησης που αποφασίστηκε το 1891 παρέμεινε ουσιαστικά αμετάβλητο μέχρι την εφαρμογή του τον Αύγουστο του 1914.³⁷

1.2 Η ΨΕΥΔΑΙΣΘΗΣΗ ΕΝΟΣ ΣΥΝΤΟΜΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Όταν οι γερμανικοί στρατοί εισέβαλαν στο Βέλγιο στις 4 Αυγούστου 1914, η αυτοκρατορική κυβέρνηση ψήφισε ομόφωνα το πακέτο νόμων που είχε προετοιμαστεί για την οικονομική κινητοποίηση. Η αυτοκρατορική κυβέρνηση εξουσιοδοτήθηκε να συνάψει πιστώσεις μέχρι 5 εκατομμύρια μάρκα για τη

35 Fear, J., & Kobrak, C. (2010). Banks on board: German and American corporate governance, 1870–1914. *Business History Review*, 84(4), 703-736.

36 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

37 Fear, J., & Kobrak, C. (2010). Banks on board: German and American corporate governance, 1870–1914. *Business History Review*, 84(4), 703-736.

χρηματοδότηση του πολέμου- το όριο αυτό μπορούσε να επεκταθεί αν χρειαζόταν. Όπως είχε προγραμματιστεί, εισήχθη ένας νέος τύπος κρατικών χρεογράφων, τα έντοκα γραμμάτια του Δημοσίου (Reichsschatzwechsel). Η κεντρική τράπεζα εξουσιοδοτήθηκε να δέχεται έντοκα γραμμάτια του Δημοσίου και βραχυπρόθεσμα πιστοποιητικά του Δημοσίου ως δευτερογενή αποθεματικά.³⁸

Οι τράπεζες δανείων ιδρύθηκαν όπως είχε προγραμματιστεί. Θα παρείχαν πιστώσεις σε επιχειρήσεις, αλλά και σε κράτη και τοπικές αρχές, ώστε η κεντρική τράπεζα να μπορεί να επικεντρωθεί στη χρηματοδότηση της αυτοκρατορικής κυβέρνησης. Οι δανειακές τράπεζες θα εξέδιδαν το δικό τους χρήμα, τα χαρτονομίσματα των δανειακών τραπεζών. Αυτά τα νέα χαρτονομίσματα κηρύχθηκαν αποδεκτά ως πρωτογενές αποθεματικό της κεντρικής τράπεζας, μαζί με τον χρυσό και τα έντοκα γραμμάτια του Δημοσίου (Reichskassenscheine).³⁹

Η κεντρική τράπεζα είχε ήδη αναστείλει τις πληρωμές σε νόμισμα στις 31 Ιουλίου και η νέα νομοθεσία επιβεβαίωσε την απόφαση αυτή. Τα χαρτονομίσματα της κεντρικής τράπεζας δεν ήταν πλέον μετατρέψιμα σε χρυσό. Ο ειδικός φόρος επί της κυκλοφορίας χαρτονομισμάτων που υπερέβαιναν το όριο που όριζε το απόθεμα χρυσού αναστάλη. ⁴⁰Όμως το απόθεμα χρυσού εξακολουθούσε να θεωρείται σημαντικός δείκτης της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής ισχύος της Γερμανίας. Το αυτοκρατορικό πολεμικό σεντούκι είχε ήδη μεταφερθεί στην κεντρική τράπεζα στις 2 Αυγούστου 1914, σε αντάλλαγμα με τα χαρτονομίσματα της κεντρικής τράπεζας, για να αυξηθεί το απόθεμα χρυσού.⁴¹

38 Fear, J., & Kobrak, C. (2010). Banks on board: German and American corporate governance, 1870–1914. *Business History Review*, 84(4), 703-736.

39 Feldman, G. D. (1997). *The great disorder: politics, economics, and society in the German inflation, 1914-1924*. Oxford University Press.

40 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

41 Feldman, G. D. (1997). *The great disorder: politics, economics, and society in the German inflation, 1914-1924*. Oxford University Press.

Το πρώτο πολεμικό δάνειο εκδόθηκε τον Σεπτέμβριο του 1914. Ανέρχονταν σε όγκο 4,5 δισεκατομμυρίων μάρκων- το επιτόκιο ήταν 5%, το οποίο ήταν σχετικά υψηλό σε σύγκριση με τα προπολεμικά κρατικά ομόλογα. Δημοσιεύματα εφημερίδων έδειχναν ότι τα άτομα που δεν υπέγραψαν το πολεμικό ομόλογο μπορεί αργότερα να το μετανιώσουν. Το επιτόκιο του ήταν ελκυστικό, και καθώς η νίκη φαινόταν κοντά, αυτό θα μπορούσε να είναι το μοναδικό πολεμικό ομόλογο που θα εκδοθεί.⁴²

Η οικονομική κινητοποίηση του Αυγούστου 1914 είχε σχεδιαστεί για έναν σύντομο πόλεμο. Το στρατηγικό σχέδιο, που είχε εκπονηθεί από το πρωσικό γενικό επιτελείο από το 1905, προέβλεπε να δοθεί ένα αποφασιστικό χτύπημα κατά της Γαλλίας, επιτιθέμενος μέσω του ουδέτερου Λουξεμβούργου και του Βελγίου, προτού η Ρωσία μπορέσει να κινητοποιήσει τον τεράστιο στρατό της. ⁴³Όταν η Γερμανία άνοιξε τις εχθροπραξίες μαζί με τη σύμμαχό της Αυστροουγγαρία το καλοκαίρι του 1914, η στρατιωτική ηγεσία και η κυβέρνηση υπέθεσαν ότι αυτή η στρατηγική εξακολουθούσε να είναι ρεαλιστική. Η Γαλλία, μαζί με το Βέλγιο και το Ηνωμένο Βασίλειο, θα ηττούνταν μέσα σε λίγες εβδομάδες, και στη συνέχεια οι γερμανικοί στρατοί μαζί με την Αυστροουγγαρία θα στρέφονταν εναντίον της Ρωσίας- σε λίγες ακόμη εβδομάδες, ο πόλεμος θα τελείωνε.⁴⁴

Ένας σύντομος πόλεμος, που θα τελείωνε με τη νίκη των Κεντρικών Δυνάμεων, σήμαινε ότι η αύξηση του δημόσιου χρέους θα ήταν περιορισμένη, ότι θα μπορούσε να εξοφληθεί με αποζημιώσεις από τις ηττημένες χώρες και ότι η αναστολή του κανόνα χρυσού ήταν μόνο προσωρινή. Μια σύγκριση της στρατιωτικής ισχύος και των οικονομικών πόρων των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων υποδηλώνει,

42 Feldman, G. D. (1997). *The great disorder: politics, economics, and society in the German inflation, 1914-1924*. Oxford University Press.

43 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

44 Fear, J., & Kobrak, C. (2010). Banks on board: German and American corporate governance, 1870–1914. *Business History Review*, 84(4), 703-736.

ωστόσο, ότι η στρατηγική του σύντομου πολέμου δεν ήταν σχέδιο αλλά μάλλον ένα απελπισμένο στοίχημα.⁴⁵

1.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΣΕ ΕΝΑΝ ΠΟΛΕΜΟ ΦΘΟΡΑΣ: ΔΑΠΑΝΕΣ, ΦΟΡΟΙ ΚΑΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙΣ

Όταν η γερμανική εισβολή ανακόπηκε από τις γαλλικές και βρετανικές δυνάμεις κοντά στη Marne στις αρχές Σεπτεμβρίου 1914, ήταν προφανές ότι η ψευδαίσθηση μιας γρήγορης νίκης είχε εξανεμιστεί. Στη Γερμανία ούτε η στρατιωτική διοίκηση, ούτε η κυβέρνηση είχαν ένα δεύτερο σχέδιο. Η μόνη επιλογή ήταν να αντέξουν όσο υπήρχαν στρατιώτες για να πολεμήσουν και εργατικό δυναμικό για να υποστηρίξει τις ένοπλες δυνάμεις, με την ελπίδα ότι η φθορά θα ανάγκαζε τους αντιπάλους να ζητήσουν ειρήνη.⁴⁶

Στα τέλη Σεπτεμβρίου 1914, ο πρόεδρος της κεντρικής τράπεζας Χάβενσταϊν υπέβαλε έκθεση στην εποπτική επιτροπή της τράπεζας (Reichsbankkuratorium) σχετικά με την οικονομική κατάσταση. Κατά τη γνώμη του η οικονομική κινητοποίηση είχε προχωρήσει σύμφωνα με το σχέδιο.⁴⁷ Η κεντρική κυβέρνηση είχε αποκτήσει τα απαραίτητα κεφάλαια για τη χρηματοδότηση της πολεμικής προσπάθειας και το πολεμικό δάνειο είχε σημειώσει μεγάλη επιτυχία- τα έσοδά του ήταν υψηλότερα από το βραχυπρόθεσμο χρέος της κυβέρνησης. Ο Χάβενσταϊν ήταν εκπληκτικά ειλικρινής- παραδέχθηκε ότι η αρχική στρατιωτική στρατηγική είχε αποτύχει και ότι αναμενόταν ένας μακρύς πόλεμος. Ωστόσο, ήταν αισιόδοξος ότι η οικονομική κινητοποίηση που ήταν επιτυχής μέχρι τότε θα ήταν επαρκής και για έναν μακρύ πόλεμο.⁴⁸

45 Holtfrerich, C. L. (2013). The German Inflation 1914-1923. de Gruyter.

46 Feldman, G. D. (1997). The great disorder: politics, economics, and society in the German inflation, 1914-1924. Oxford University Press.

47 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

48 Bresciani-Turroni, C. (2013). The Economics of Inflation: A study of currency depreciation in post-war Germany, 1914-1923. Routledge.

Η κυβέρνηση αποφάσισε, σύμφωνα με την άποψη της κεντρικής τράπεζας, ότι το σύστημα οικονομικής κινητοποίησης που είχε προετοιμαστεί για έναν σύντομο πόλεμο δεν θα έπρεπε να αλλάξει όταν η σύγκρουση μετατρέποταν σε πόλεμο φθοράς. Όταν όμως ο υπουργός Οικονομικών Karl Helfferich κάλεσε τους υπουργούς Οικονομικών των κρατών τον Ιούλιο του 1915, η στάση ήταν πολύ λιγότερο αισιόδοξη. Ο υπουργός εξακολουθούσε να πιστεύει ότι ο πόλεμος θα τελείωνε με μια γερμανική νίκη, αν όλα πήγαιναν καλά πριν από το τέλος του έτους ή το αργότερο μετά το χειμώνα του 1915-16. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, οι κρατικές δαπάνες θα μπορούσαν εύκολα να χρηματοδοτηθούν με το συνδυασμό φόρων, βραχυπρόθεσμων πιστώσεων και μακροπρόθεσμων δανείων. Ήταν μετά τον πόλεμο που θα εμφανιζόταν το πραγματικό πρόβλημα της κρατικής χρηματοδότησης και του δημόσιου χρέους.⁴⁹

Οι πολεμικές δαπάνες είχαν αυξηθεί πέρα από κάθε πρόβλεψη. Στο τέλος του πολέμου θα υπήρχε ένα τεράστιο δημόσιο χρέος, ενδεχομένως 60 δισεκατομμύρια μάρκα. Δεν ήταν αναμενόμενο ότι η Γερμανία θα μπορούσε να λάβει επανορθώσεις αρκετά μεγάλες ώστε να εξοφλήσει το δημόσιο χρέος- έπρεπε να βρεθεί μια εσωτερική λύση. Ο Χέλφεριχ παραδέχτηκε ότι δεν είχε κανένα σχέδιο για το πώς θα αποπληρωνόταν το χρέος. Πρότεινε όμως ότι τα κρατίδια, τα οποία εισέπρατταν τους σημαντικούς άμεσους φόρους επί του εισοδήματος και της περιουσίας, θα έπρεπε να στηρίζουν την κεντρική κυβέρνηση, της οποίας η φορολογική βάση, κυρίως έμμεσοι φόροι, ήταν αδύναμη. Οι υπουργοί Οικονομικών των κρατιδίων υποσχέθηκαν ότι θα βρεθεί συμβιβασμός, αλλά επέμειναν ότι το πρόβλημα του δημόσιου χρέους έπρεπε να παραμείνει μυστικό.⁵⁰

49 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

50 Bresciani-Turroni, C. (2013). *The Economics of Inflation: A study of currency depreciation in post-war Germany, 1914-1923*. Routledge.

Ο υπουργός Οικονομικών έκανε ό,τι μπορούσε για να αποκρύψει το πρόβλημα του ραγδαία αυξανόμενου δημόσιου χρέους όταν παρουσίασε τον προϋπολογισμό για το 1915-16 στο κοινοβούλιο (Ράιχσταγκ).⁵¹

Ο Helfferich ανακοίνωσε ότι η κυβέρνηση δεν σκόπευε να εισαγάγει νέους φόρους για τη χρηματοδότηση του πολέμου. Οι πολεμικές δαπάνες του έκτακτου προϋπολογισμού θα χρηματοδοτούνταν από πιστώσεις. Σε μια συχνά αναφερόμενη ομιλία του τον Αύγουστο του 1915, ο υπουργός Οικονομικών υποσχέθηκε ότι το χρέος του γερμανικού κράτους θα εξοφλούνταν μετά τον πόλεμο με τις αποζημιώσεις από τους ηττημένους εχθρούς.⁵²

Καθώς ο πόλεμος τραβούσε σε διάρκεια, οι κυβερνητικές δαπάνες αυξήθηκαν πολύ περισσότερο από τις εκτιμήσεις του Χέλφεριχ τον Ιούλιο του 1915. Κατά το οικονομικό έτος από τον Απρίλιο του 1913 έως τον Μάρτιο του 1914, οι συνολικές δαπάνες του Ράιχ, τακτικός και έκτακτος προϋπολογισμός μαζί, είχαν ανέλθει σε 3 εκατομμύρια μάρκα. Κατά το οικονομικό έτος 1914-15, τον πρώτο προϋπολογισμό που επηρεάστηκε από τον πόλεμο, οι δαπάνες αυξήθηκαν σε 9 δισεκατομμύρια μάρκα.⁵³ Στη συνέχεια, οι δαπάνες αυξήθηκαν ραγδαία στον δεύτερο πολεμικό προϋπολογισμό 1915-16 σε 26 δισεκατομμύρια μάρκα, στον τρίτο πολεμικό προϋπολογισμό 1916-17 σε 28 δισεκατομμύρια μάρκα και στον τέταρτο πολεμικό προϋπολογισμό 1917-18 σε 52 δισεκατομμύρια μάρκα. Σύμφωνα με τις επίσημες στατιστικές, οι δαπάνες κατά το οικονομικό έτος 1918-19 μειώθηκαν στα 44 δισεκατομμύρια μάρκα. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι ο πόλεμος έληξε τον Νοέμβριο του 1918. Ωστόσο, ο αριθμός αυτός έχει επικριθεί ως αναξιόπιστος και η αύξηση του δημόσιου χρέους υποδηλώνει ότι οι δαπάνες το 1918-19 μπορεί να ήταν υψηλότερες από ό,τι δηλώθηκε. Σύμφωνα με τις επίσημες στατιστικές, συνολικά

51 Holtfrerich, C. L. (2013). *The German Inflation 1914-1923*. de Gruyter.

52 Fear, J., & Kobrak, C. (2010). Banks on board: German and American corporate governance, 1870–1914. *Business History Review*, 84(4), 703-736.

53 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

159 εκατομμύρια μάρκα δαπανήθηκαν από την αυτοκρατορική κυβέρνηση από τον Απρίλιο του 1914 έως τον Μάρτιο του 1919.⁵⁴

Μόνο ένα μικρό μέρος των κυβερνητικών δαπανών κατά τη διάρκεια του πολέμου προερχόταν από τον τακτικό προϋπολογισμό, ο οποίος έπρεπε να χρηματοδοτηθεί από φόρους και άλλα τακτικά έσοδα. Ο τακτικός προϋπολογισμός αντιπροσώπευε μόνο το 13% των συνολικών δαπανών από τον Απρίλιο του 1914 έως τον Μάρτιο του 1919, ενώ ο έκτακτος προϋπολογισμός το 87%. Ακόμη και ο μετριοπαθής στόχος της εξισορρόπησης των δαπανών και των εσόδων στον τακτικό προϋπολογισμό δεν ήταν εύκολο να επιτευχθεί.⁵⁵ Οι στρατιωτικές δαπάνες, οι οποίες αποτελούσαν το μεγαλύτερο κονδύλι του τακτικού προϋπολογισμού πριν από τον πόλεμο, μεταφέρθηκαν πλήρως στον έκτακτο προϋπολογισμό. Καθώς όμως το δημόσιο χρέος αυξανόταν, οι ταχέως αυξανόμενες πληρωμές τόκων πήραν τη θέση των στρατιωτικών δαπανών ως το κύριο μέρος των τακτικών δαπανών. Η αυτοκρατορική κυβέρνηση δίσταζε να εισαγάγει νέους φόρους, καθώς αναμενόταν αντίσταση από τους φορολογούμενους, και ακόμη περισσότερο από τα κράτη. Ο πόλεμος είχε μεταφέρει πολλές ευθύνες από τις πολιτείες στην κεντρική κυβέρνηση και οι πολιτείες υποσιάζονταν ότι αν η κεντρική κυβέρνηση εισήγαγε νέους φόρους επί του εισοδήματος ή της περιουσίας, ο συγκεντρωτισμός της εξουσίας θα γινόταν ακόμη πιο έντονος.⁵⁶

Τον Ιανουάριο του 1916 ο καγκελάριος Bethmann Hollweg προειδοποίησε σε ένα μυστικό υπόμνημα ότι η κατάσταση του προϋπολογισμού επιδεινωνόταν ραγδαία. Νέοι φόροι ήταν αναπόφευκτοι για τη χρηματοδότηση των πληρωμών τόκων στον τακτικό προϋπολογισμό. Η εναλλακτική λύση, ο δανεισμός χρημάτων για την πληρωμή των τόκων του δημόσιου χρέους, θα ήταν αντίθετη με τους καθιερωμένους δημοσιονομικούς κανόνες. Τον Ιούνιο και τον Ιούλιο του 1916 το Ράιχσταγκ εισήγαγε έναν φόρο πολεμικών κερδών για επιχειρήσεις και ιδιώτες και έναν φόρο

54 Feldman, G. D. (1997). *The great disorder: politics, economics, and society in the German inflation, 1914-1924*. Oxford University Press.

55 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

56 Holtfrerich, C. L. (2013). *The German Inflation 1914-1923*. de Gruyter.

επί των πωλήσεων. Επιπλέον, αυξήθηκαν ή εισήχθησαν εκ νέου διάφοροι μικρότεροι έμμεσοι φόροι. Ο φόρος πολεμικών κερδών ήταν ένας συμβιβασμός μεταξύ της κεντρικής κυβέρνησης και των πολιτειών. Κηρύχθηκε ως ενιαία εισφορά επί των κερδών που αποκτήθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου, παρόμοια με την αμυντική εισφορά (Wehrbeitrag) του 1913, και δεν επρόκειτο να αποτελέσει προηγούμενο για έναν κανονικό φόρο εισοδήματος. Καθώς όμως ο πόλεμος συνεχίστηκε, η εισφορά επί των κερδών ανανεώθηκε το 1917 και το 1918, έτσι ώστε να υπάρχει στην πραγματικότητα ένας νέος φόρος της κεντρικής κυβέρνησης επί των κερδών και της περιουσίας.⁵⁷ Ο φόρος επί των πωλήσεων εισήχθη με πολύ χαμηλό δασμό το 1916 και επεκτάθηκε το 1918- έκτοτε αποτελεί μόνιμο χαρακτηριστικό του γερμανικού φορολογικού συστήματος. Νέοι φόροι ή αυξήσεις φόρων επιβλήθηκαν στον καπνό, τον καφέ, το τσάι, την μπύρα, το κρασί, τον αφρώδη οίνο, το μεταλλικό νερό, τον άνθρακα και τις σιδηροδρομικές μεταφορές. Ορισμένοι από τους νέους έμμεσους φόρους απλώς μετέφεραν πληρωμές μεταξύ του τακτικού και του έκτακτου προϋπολογισμού. Ο φόρος άνθρακα και ο φόρος σιδηροδρόμων μείωσαν το έλλειμμα του τακτικού προϋπολογισμού, αλλά αύξησαν το έλλειμμα του έκτακτου προϋπολογισμού, καθώς περιέχονταν στις τιμές που πλήρωνε η κυβέρνηση για τις πολεμικές προμήθειες.⁵⁸

Η χρηματοδότηση των έκτακτων δαπανών δεν υπέστη καμία αλλαγή μετά τον Σεπτέμβριο του 1914. Η κυβέρνηση έστελνε σταθερά στην κεντρική τράπεζα έντοκα γραμμάτια του Δημοσίου και πιστοποιητικά του Δημοσίου για να αποκτήσει τα απαραίτητα μέσα πληρωμής. Ένας μεγάλος όγκος κρατικών γραμματίων τοποθετήθηκε στη χρηματαγορά. Όμως ένας παρόμοιος όγκος βραχυπρόθεσμων κρατικών τίτλων παρέμεινε στο χαρτοφυλάκιο της κεντρικής τράπεζας, αυξάνοντας την προσφορά χρήματος της κεντρικής τράπεζας σε μετρητά ή καταθέσεις όψεως.⁵⁹

57 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

58 Feldman, G. D. (1997). The great disorder: politics, economics, and society in the German inflation, 1914-1924. Oxford University Press.

59 Feldman, G. D. (1997). The great disorder: politics, economics, and society in the German inflation, 1914-1924. Oxford University Press.

Τα πολεμικά ομόλογα (Kriegsanleihen) κυκλοφορούσαν τακτικά για την εξυγίανση του βραχυπρόθεσμου κρατικού χρέους. Μετά το παράδειγμα του πρώτου πολεμικού δανείου τον Σεπτέμβριο του 1914, δύο δάνεια εκδίδονταν κάθε χρόνο, τον Μάρτιο και τον Σεπτέμβριο, με το ένατο και τελευταίο πολεμικό δάνειο τον Σεπτέμβριο του 1918. Κάθε δάνειο διαφημιζόταν με μια τεράστια προπαγανδιστική εκστρατεία. Τα ομόλογα προσφέρονταν στο κοινό όχι μόνο από τις εμπορικές τράπεζες, τους συνήθεις διαμεσολαβητές των τίτλων στη Γερμανία, αλλά και από τα ταμιευτήρια, τους πιστωτικούς συνεταιρισμούς και τα ταχυδρομεία. Η προπαγάνδα ήταν αρκετά επιτυχής.⁶⁰ Οι πωλήσεις των πολεμικών δανείων αυξήθηκαν από ένα εκατομμύριο εγγραφές τον Σεπτέμβριο του 1914 για το πρώτο πολεμικό δάνειο μέχρι το μέγιστο των επτά εκατομμυρίων εγγραφών για το έκτο δάνειο τον Μάρτιο του 1917. Σε σύγκριση με τον αριθμό των νοικοκυριών στη Γερμανία, που ήταν 14 εκατομμύρια το 1910, ο αριθμός των συνδρομητών ήταν εντυπωσιακός. Άνθρωποι που δεν είχαν αγοράσει ποτέ πριν τίτλους επένδυσαν τις αποταμιεύσεις τους σε πολεμικά δάνεια. Από τον Σεπτέμβριο του 1917 η αποδοχή των πολεμικών δανείων μειώθηκε- τον Σεπτέμβριο του 1918 υπήρχαν μόνο τρία εκατομμύρια εγγραφές.⁶¹

Παρά την ευρεία διανομή των πολεμικών ομολόγων, το μεγαλύτερο μέρος της οικονομικής συνεισφοράς ελήφθη από επενδυτές που βρίσκονταν στην κορυφή της πυραμίδας του εισοδήματος και του πλούτου. Για στατιστικούς σκοπούς οι συνδρομές μπορούν να χωριστούν σε τρεις κατηγορίες, μια κατώτερη κατηγορία με ποσά έως 1000 μάρκα, μια μεσαία κατηγορία από 1100 έως 100000 μάρκα και μια ανώτερη κατηγορία από 100100 μάρκα και άνω. Η κατώτερη τάξη, 81% του συνόλου των συνδρομών, συνεισέφερε 10% στη συνολική απόδοση- η μεσαία τάξη, 19% των συνδρομών, συνεισέφερε 46%- και η ανώτερη τάξη, 0,2% των συνδρομών, συνεισέφερε 44%. Όταν συμπεριληφθούν τα έντοκα γραμμάτια του Δημοσίου που τοποθετήθηκαν στη χρηματαγορά, η συγκέντρωση στην κορυφή ήταν ακόμη πιο

60 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

61 Bresciani-Turroni, C. (2013). *The Economics of Inflation: A study of currency depreciation in post-war Germany, 1914-1923*. Routledge.

έντονη. Οι επενδυτές υπέθεσαν ότι μετά τον πόλεμο θα αποζημιώνονταν από την κυβέρνηση με έσοδα από τη φορολογία ή τις αποζημιώσεις.⁶²

Τα τέσσερα πρώτα δάνεια μέχρι τον Μάρτιο του 1916 συγκέντρωσαν περισσότερα χρήματα από όσα ήταν απαραίτητα για την εξυγίανση του όγκου των έντοκων γραμματίων και των πιστοποιητικών του Δημοσίου. Από τον Σεπτέμβριο του 1916 και μετά, ωστόσο, τα έσοδα από τα δάνεια δεν επαρκούσαν για την εξυγίανση του βραχυπρόθεσμου χρέους. Περίπου το ήμισυ του βραχυπρόθεσμου χρέους τοποθετήθηκε στη χρηματαγορά, ενώ το άλλο μισό παρέμεινε στο χαρτοφυλάκιο της κεντρικής τράπεζας. Αυτή ήταν μια σημαντική διαφορά μεταξύ της χρηματοοικονομικής κινητοποίησης στη Βρετανία και στη Γερμανία.⁶³ Στο Ηνωμένο Βασίλειο η χρηματαγορά απορρόφησε περισσότερα έντοκα γραμμάτια του Δημοσίου και έτσι συνέβαλε με μεγαλύτερο μερίδιο στη χρηματοδότηση του πολέμου. Τον Δεκέμβριο του 1918 το συνολικό χρέος της κεντρικής κυβέρνησης ανερχόταν σε 135 δισεκατομμύρια μάρκα. Το μερίδιο των μακροπρόθεσμων δανείων, συμπεριλαμβανομένου ενός μικρού ποσού μεσοπρόθεσμων κρατικών πιστοποιητικών, ήταν 80 δισεκατομμύρια μάρκα, το μερίδιο των κρατικών εντόκων γραμματίων στη χρηματαγορά ήταν 28 δισεκατομμύρια μάρκα και το κυμαινόμενο χρέος με έναν αυστηρό ορισμό, το μερίδιο των κρατικών εντόκων γραμματίων ή κρατικών πιστοποιητικών στο χαρτοφυλάκιο της κεντρικής τράπεζας, ήταν 27 δισεκατομμύρια μάρκα.⁶⁴

Η αλλαγή στη διάρθρωση του δημόσιου χρέους ήταν προφανώς μια αντίδραση στη μακρά διάρκεια του πολέμου. Ένα κίνητρο μπορεί να ήταν η μεγαλύτερη προτίμηση στη ρευστότητα. Όταν οι επενδυτές ανέμεναν ότι το τέλος του πολέμου ήταν κοντά, μπορεί να προτιμούσαν βραχυπρόθεσμα χρεόγραφα ή ακόμη

62 Bresciani-Turroni, C. (2013). *The Economics of Inflation: A study of currency depreciation in post-war Germany, 1914-1923*. Routledge.

63 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

64 Feldman, G. D. (1997). *The great disorder: politics, economics, and society in the German inflation, 1914-1924*. Oxford University Press.

και μετρητά, τα οποία μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν αμέσως για να ικανοποιήσουν τη συσσωρευμένη ζήτηση για καταναλωτικά ή επενδυτικά αγαθά. Όμως η διαφορά στη ρευστότητα των χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων δεν ήταν μεγάλη. Τα πολεμικά ομόλογα ήταν τυπικά μια μακροπρόθεσμη επένδυση, συνήθως για δέκα χρόνια. Στην πραγματικότητα όμως δεν διέφεραν και πολύ από ένα ρευστοποιήσιμο περιουσιακό στοιχείο. Μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως εγγύηση για δανειακές τραπεζικές πιστώσεις και από το 1916 η κυβέρνηση δεχόταν πολεμικά ομόλογα ως πληρωμή του φόρου πολεμικών κερδών. Τα έντοκα γραμμάτια του Δημοσίου μπορούσαν να μετατραπούν στην κεντρική τράπεζα σε απεριόριστες ποσότητες σε μετρητά ή καταθέσεις όψεως.⁶⁵

Σημαντικότερη ίσως ήταν η μείωση της εμπιστοσύνης των επενδυτών στην οικονομική κατάσταση της κυβέρνησης. Καθώς το δημόσιο χρέος αυξανόταν, η πρόωπη υπόσχεση ότι θα εξοφλούνταν εύκολα μετά τον πόλεμο από τις αποζημιώσεις του εχθρού έγινε αναξιόπιστη. Η κυβέρνηση γνώριζε από τον Ιούλιο του 1915 ότι η Γερμανία δεν μπορούσε να περιμένει επαρκείς αποζημιώσεις για την αποπληρωμή του χρέους και ότι θα έπρεπε να βρεθεί μια εσωτερική λύση. Η κοινή γνώμη φαίνεται ότι είχε παρόμοιες αμφιβολίες, ίσως κάπως αργότερα. Το επίκεντρο των εκστρατειών προπαγάνδας για τα πολεμικά ομόλογα μετατοπίστηκε από τις αποζημιώσεις στην εγγύρια οικονομική σταθερότητα.⁶⁶ Η κεντρική τράπεζα εξηγούσε στα προπαγανδιστικά της φυλλάδια για το έκτο πολεμικό δάνειο τον Μάρτιο του 1917 ότι ο εθνικός πλούτος και το εθνικό εισόδημα της Γερμανίας ήταν αρκετά μεγάλα για να εγγυηθούν την αποπληρωμή του δημόσιου χρέους- δεν θα χρειάζονταν αποζημιώσεις. Με τη μείωση της εμπιστοσύνης στα μακροπρόθεσμα κρατικά ομόλογα οι επενδυτές μπορεί να προτιμούσαν τα βραχυπρόθεσμα χαρτιά, τα οποία η κεντρική τράπεζα αποδέχονταν πάντα στην πλήρη αξία τους, ή τις ακόμη πιο ρευστές καταθέσεις όψεως

65 Bresciani-Turroni, C. (2013). *The Economics of Inflation: A study of currency depreciation in post-war Germany, 1914-1923*. Routledge.

66 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

και τα μετρητά. Φυσικά, αυτό δεν θα τους εξασφάλιζε από τον πληθωρισμό και την υποτίμηση του νομίσματος.⁶⁷

Η δημοσιονομική πολιτική των πολιτειών και των τοπικών αρχών κατά τη διάρκεια του πολέμου ήταν παρόμοια με εκείνη της κεντρικής κυβέρνησης, αν και σε μικρότερη κλίμακα. Τον Μάρτιο του 1919 το συνολικό χρέος των πολιτειών έφθασε τα 23 δισεκατομμύρια μάρκα. Οι πολιτείες και οι τοπικές αρχές δανείζονταν σε μεγάλο βαθμό από τις τράπεζες δανείων. ⁶⁸Οι δανειακές τράπεζες είχαν ιδρυθεί πρωτίστως για τη χρηματοδότηση ιδιωτικών επιχειρήσεων και η χρηματοδότηση των κρατικών κυβερνήσεων ή των τοπικών αρχών ήταν δευτερεύον κίνητρο. Αλλά οι ρόλοι σύντομα αντιστράφηκαν. Υπήρχε μικρή ζήτηση από τις ιδιωτικές επιχειρήσεις για δάνεια- οι μεγάλες βιομηχανικές εταιρείες που παρήγαγαν για τον πόλεμο χρηματοδοτούνταν από γενναιόδωρες κυβερνητικές συμβάσεις. Οι δανειακές τράπεζες χορηγούσαν το 84% των δανείων τους σε πολιτείες και τοπικές αρχές.⁶⁹

1.4 ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΒΑΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Σε έναν πόλεμο φθοράς, η οικονομική κινητοποίηση κατέστη απαραίτητη για τη στρατιωτική ισχύ. Στη Γερμανία, όπως και σε άλλες εμπόλεμες χώρες, η οικονομική κινητοποίηση οργανώθηκε με ένα συνδυασμό κινήτρων κέρδους και σχεδιασμού. Η κυβέρνηση πλήρωνε υψηλές τιμές για όπλα, πυρομαχικά και άλλες προμήθειες. Αλλά η μετατροπή της οικονομίας από την πολιτική στην στρατιωτική παραγωγή δεν στηρίχθηκε μόνο στον μηχανισμό της αγοράς. Από την έναρξη του πολέμου καθιερώθηκε ένα σύστημα σχεδιασμού. Ξεκίνησε με τον έλεγχο των στρατηγικών εισαγωγών και με όρια τιμών για τα είδη πρώτης ανάγκης. Όταν η σύγκρουση μετατράπηκε σε μακρόχρονο πόλεμο φθοράς, το σύστημα σχεδιασμού επεκτάθηκε. Μετά το 1916 οι περισσότεροι τομείς της γερμανικής οικονομίας

67 Bresciani-Turroni, C. (2013). *The Economics of Inflation: A study of currency depreciation in post-war Germany, 1914-1923*. Routledge.

68 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

69 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. *Financial history review*, 1(1), 43-68.

υπήχθησαν σε έλεγχο τιμών και δελτίο τροφίμων. Οι μισθοί αποτελούσαν αντικείμενο διαπραγμάτευσης μεταξύ της βιομηχανίας, της εργασίας και της κυβέρνησης.⁷⁰

Η μεταφορά εκατομμυρίων ανδρών από την πολιτική απασχόληση στις ένοπλες δυνάμεις, η έλλειψη πρώτων υλών, η μείωση των επενδύσεων και άλλοι περιορισμοί οδήγησαν σε μείωση του πραγματικού εθνικού προϊόντος. Το καθαρό εθνικό προϊόν της Γερμανίας το 1913 εκτιμήθηκε σε 52 εκατομμύρια μάρκα. Σύμφωνα με πρόσφατους υπολογισμούς, το πραγματικό εθνικό προϊόν μειώθηκε το 1914 στο 90-92% του προπολεμικού επιπέδου του 1913, το 1915 στο 81-85%, το 1916 στο 76-81%, το 1917 στο 74-79% και το 1918 στο 71-77%.⁷¹ Σημαντικό μέρος της μειωμένης παραγωγής καταναλώθηκε και καταστράφηκε από τον πόλεμο. Η σχετιζόμενη με τον πόλεμο παραγωγή ανήλθε στο 15% του εθνικού προϊόντος το 1914, στο 35-37% το 1915, επίσης στο 35-37% το 1916 και στο μέγιστο 53-57% το 1917. Στη συνέχεια, η φτωχοποίηση της χώρας κατέστησε αδύνατη τη διατήρηση αυτού του υψηλού ρυθμού οικονομικής κινητοποίησης και το μερίδιο της σχετιζόμενης με τον πόλεμο παραγωγής το 1918 μειώθηκε στο 36-39%.⁷²

Η σχέση μεταξύ δημόσιου χρέους και ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος, ένας δημοφιλής δείκτης για την επιβάρυνση του δημόσιου χρέους, είναι δύσκολο να εκτιμηθεί για τη γερμανική οικονομία κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Στην εποχή μας τα μέσα μαζικής ενημέρωσης μας ενημερώνουν μέρα με τη μέρα για την ακριβή σχέση μεταξύ δημόσιου χρέους και ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος σε κάθε ένα από τα 27 κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και όχι μόνο. Για τη Γερμανία του 1918 δεν έχουμε ούτε έναν αξιόπιστο δείκτη για το συνολικό δημόσιο χρέος, ούτε για το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν. Το συνολικό δημόσιο χρέος,

70 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. *Financial history review*, 1(1), 43-68.

71 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

72 Bresciani-Turroni, C. (2013). *The Economics of Inflation: A study of currency depreciation in post-war Germany, 1914-1923*. Routledge.

συμπεριλαμβανομένων της κεντρικής κυβέρνησης, των κρατιδίων και των τοπικών αρχών, ήταν περίπου 160 δισεκατομμύρια μάρκα τον Δεκέμβριο του 1918- από αυτό το σύνολο, το χρέος της κεντρικής κυβέρνησης ήταν 135 δισεκατομμύρια μάρκα και το χρέος των κρατιδίων και των τοπικών αρχών 25 δισεκατομμύρια μάρκα. Αυτό αντιστοιχούσε στο 308% του καθαρού εθνικού προϊόντος το 1913, υποδηλώνοντας ένα πράγματι πολύ βαρύ φορτίο. ⁷³Αν όμως λάβουμε υπόψη το υψηλότερο επίπεδο τιμών, το βάρος μειώνεται κατά πολύ. Τον Δεκέμβριο του 1918 ο δείκτης τιμών χονδρικής ήταν 245 τοις εκατό του προπολεμικού επιπέδου του 1913. Αν το δημόσιο χρέος στο τέλος του 1918 αποπληθωριστεί με αυτόν τον δείκτη, το βάρος μειώνεται στο 126% του καθαρού κοινωνικού προϊόντος του 1913.⁷⁴

1.5 Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ

Η χρηματοπιστωτική κινητοποίηση στη Γερμανία, με την ισχυρή εξάρτησή της από την κεντρική τράπεζα, εξυπηρέτησε τον σκοπό της να παράσχει επαρκές χρήμα για τον πόλεμο. Προκάλεσε όμως την παράπλευρη απώλεια ενός καταπιεσμένου πληθωρισμού. Από τον Αύγουστο του 1914 η κυβερνητική ζήτηση για στρατιωτικές προμήθειες ανταγωνιζόταν τη ζήτηση για καταναλωτικά αγαθά και επενδυτικά αγαθά στο πλαίσιο ενός μειούμενου ακαθάριστου εθνικού προϊόντος.⁷⁵

Η κύρια αιτία του πληθωρισμού ήταν οι ελλειμματικές δαπάνες της κυβέρνησης, που χρηματοδοτούνταν από την κεντρική τράπεζα. Ο αυξανόμενος όγκος των βραχυπρόθεσμων κρατικών τίτλων στο χαρτοφυλάκιο της κεντρικής τράπεζας ασκούσε επίμονη πληθωριστική πίεση. Ωστόσο, η κεντρική τράπεζα και η αυτοκρατορική κυβέρνηση προσπάθησαν καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου να

73 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

74 Feldman, G. D. (1997). The great disorder: politics, economics, and society in the German inflation, 1914-1924. Oxford University Press.

75 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. Financial history review, 1(1), 43-68.

πείσουν το κοινό στο εσωτερικό και στο εξωτερικό ότι οι αλλαγές στον τραπεζικό νόμο ήταν μόνο οριακές και ότι η νομισματική σταθερότητα δεν είχε διαταραχθεί.⁷⁶

Ένα σημαντικό στοιχείο της νομισματικής προπαγανδιστικής εκστρατείας ήταν το απόθεμα χρυσού. Η κεντρική τράπεζα, με την υποστήριξη της αυτοκρατορικής κυβέρνησης, κατέβαλε σοβαρές προσπάθειες για να αυξήσει το απόθεμα χρυσού της. Ένα μεγάλο μέρος των χρυσών νομισμάτων που κυκλοφορούσαν μετατράπηκε σε χαρτονομίσματα της κεντρικής τράπεζας. Το απόθεμα χρυσού που ήταν 1,6 δισεκατομμύρια μάρκα τον Ιούνιο του 1914 αυξήθηκε στο μέγιστο των 2,6 δισεκατομμυρίων μάρκων το 1917. Στη συνέχεια οι απώλειες ήταν μεγαλύτερες από τα κέρδη, καθώς η κεντρική τράπεζα έπρεπε να αποχωριστεί ένα σημαντικό μέρος του χρυσού της για να χρηματοδοτήσει τις αναγκαίες εισαγωγές.⁷⁷ Ωστόσο, τον Νοέμβριο του 1918 το απόθεμα χρυσού ήταν ακόμη υψηλότερο από ό,τι πριν από τον πόλεμο, 2,3 δισεκατομμύρια μάρκα. Επίσης, η κυβέρνηση και η κεντρική τράπεζα παρότρυναν το κοινό να χρησιμοποιεί καταθέσεις όψεως αντί για μετρητά, έτσι ώστε η σχέση μεταξύ του αποθέματος χρυσού και της κυκλοφορίας των χαρτονομισμάτων της κεντρικής τράπεζας να φαίνεται καλύτερη. Τον Νοέμβριο του 1918 το απόθεμα χρυσού εξακολουθούσε να είναι το 13% της κυκλοφορίας των χαρτονομισμάτων. Ο χρυσός στα θησαυροφυλάκια της κεντρικής τράπεζας δεν είχε καμία σημασία για την προσφορά χρήματος κατά τη διάρκεια του πολέμου. Αλλά το απόθεμα χρυσού παρουσιάστηκε ως δείκτης της οικονομικής ισχύος της Γερμανίας και ως εγγύηση ότι η χώρα θα επέστρεφε στον κανόνα του χρυσού μετά τον πόλεμο.⁷⁸

Υπάρχουν διάφοροι δείκτες για τη μέτρηση της έκτασης της νομισματικής επέκτασης κατά τη διάρκεια του πολέμου: η κυκλοφορία μετρητών, η νομισματική

76 Bresciani-Turroni, C. (2013). *The Economics of Inflation: A study of currency depreciation in post-war Germany, 1914-1923*. Routledge.

77 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

78 Bresciani-Turroni, C. (2013). *The Economics of Inflation: A study of currency depreciation in post-war Germany, 1914-1923*. Routledge.

βάση ή η προσφορά χρήματος. Πριν από τον πόλεμο η κυκλοφορία μετρητών αποτελούνταν από ένα μείγμα κερμάτων, χαρτονομισμάτων της κεντρικής τράπεζας, χαρτονομισμάτων των περιφερειακών τραπεζών έκδοσης χαρτονομισμάτων και χαρτονομισμάτων του Δημοσίου. Νόμιμο χρήμα ήταν μόνο τα χρυσά νομίσματα, μέχρι το 1907 ορισμένα ασημένια νομίσματα και από το 1910 τα χαρτονομίσματα της κεντρικής τράπεζας- αλλά όλα τα είδη νομισμάτων και χαρτονομισμάτων κυκλοφορούσαν στην ονομαστική τους αξία.⁷⁹ Στο τέλος του 1913 η συνολική κυκλοφορία μετρητών ανερχόταν σε 6,6 εκατομμύρια μάρκα, με τα χαρτονομίσματα της κεντρικής τράπεζας να αντιπροσωπεύουν το 39% του συνόλου. Από τον Αύγουστο του 1914 τα νέα δανειακά τραπεζογραμμάτια αύξησαν την κυκλοφορία μετρητών, ενώ τα χρυσά νομίσματα εξαφανίστηκαν. Στο τέλος του 1918 η κυκλοφορία μετρητών είχε αυξηθεί σε 33,1 δισεκατομμύρια μάρκα, ή 502% του επιπέδου του 1913. Τα κεντρικά τραπεζογραμμάτια και τα δανειακά τραπεζογραμμάτια, το τυπικό πολεμικό χρήμα, αντιπροσώπευαν το 98% της συνολικής κυκλοφορίας χρήματος.⁸⁰

Δεδομένου ότι η κεντρική τράπεζα ενεργούσε ως δημοσιονομικός παράγοντας για την κυβέρνηση, η νομισματική βάση (κατά τον σύγχρονο ορισμό M 0), η οποία περιελάμβανε τα μετρητά, συν τις καταθέσεις στην κεντρική τράπεζα και τις περιφερειακές τράπεζες έκδοσης χαρτονομισμάτων, αυξήθηκε ταχύτερα από την κυκλοφορία μετρητών. Η νομισματική βάση ήταν 7,2 δισεκατομμύρια μάρκα στο τέλος του 1913 και 43,6 δισεκατομμύρια μάρκα, ή 606% του επιπέδου του 1913, στο τέλος του 1918.⁸¹

Ο κύριος λόγος της νομισματικής επέκτασης ήταν η κρατική πίστωση και όχι ο ιδιωτικός τομέας. Ως εκ τούτου, η προσφορά χρήματος (M 1), η οποία περιελάμβανε

79 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

80 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. Financial history review, 1(1), 43-68.

81 Feldman, G. D. (1997). The great disorder: politics, economics, and society in the German inflation, 1914-1924. Oxford University Press.

τη νομισματική βάση και τις καταθέσεις όψεως στις εμπορικές τράπεζες και το σύστημα ταχυδρομικών επιταγών, δεν αυξήθηκε τόσο πολύ όσο η κυκλοφορία μετρητών ή το νομισματικό απόθεμα. Η προσφορά χρήματος έχει εκτιμηθεί σε 17,0 μάρκα στο τέλος του 1913 και σε 74,8 δισεκατομμύρια μάρκα, ή 440% του επιπέδου του 1913, στο τέλος του 1918.⁸²

Σε μια οικονομία με λειτουργούσες αγορές, η πληθωριστική πίεση θα οδηγούσε σε άνοδο των τιμών και η αξία του νομίσματος στις αγορές συναλλάγματος θα μειωνόταν. Στην πολεμική οικονομία της Γερμανίας, ωστόσο, οι τιμές και οι συναλλαγματικές ισοτιμίες ήταν ελεγχόμενες. Ένας νόμος που εξουσιοδοτούσε τις κυβερνήσεις των κρατιδίων να διατάσσουν ανώτατα όρια τιμών ψηφίστηκε από το κοινοβούλιο (Reichstag) στις 4 Αυγούστου 1914 μαζί με τους νόμους για την οικονομική κινητοποίηση. Τα επόμενα χρόνια οι έλεγχοι επεκτάθηκαν. Τα ανώτατα όρια τιμών, τα δελτία τροφίμων και οι έλεγχοι συναλλάγματος λειτούργησαν αρκετά καλά για τον έλεγχο του πληθωρισμού κατά τη διάρκεια του πολέμου.⁸³ Επιτράπηκε μόνο μια μέτρια άνοδος του επιπέδου των τιμών και της συναλλαγματικής ισοτιμίας του μάρκου έναντι πιο σταθερών νομισμάτων, με αποτέλεσμα η πληθωριστική πίεση να μην είναι ορατή σε όλη της την έκταση. Τον Νοέμβριο του 1918 η χονδρική δείκτης τιμών του μάρκου ήταν 234% του προπολεμικού επιπέδου του 1913- η επίσημη ισοτιμία του δολαρίου στο Βερολίνο ήταν 177% της προπολεμικής ισοτιμίας του κανόνα χρυσού. Η πληθωριστική πίεση ήταν περισσότερο ορατή στις τιμές της μαύρης αγοράς, οι οποίες ήταν σημαντικά υψηλότερες από τις επίσημες τιμές. Οι έλεγχοι δεν ήταν υπερβολικά αυστηροί και με τόσα χρήματα να βρίσκονται άπραγα σε αποθήκες μετρητών ή τραπεζικούς λογαριασμούς, δεν αποτελούσε έκπληξη το γεγονός ότι ορισμένοι άνθρωποι είχαν την πολυτέλεια να πληρώσουν ένα premium για επιπλέον μερίδες φαγητού.⁸⁴

82 Bresciani-Turroni, C. (2013). *The Economics of Inflation: A study of currency depreciation in post-war Germany, 1914-1923*. Routledge.

83 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

84 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. *Financial history review*, 1(1), 43-68.

Ήταν αναμενόμενο ότι όταν τελείωνε ο πόλεμος, και όταν το σύστημα των δελτίων και των ελέγχων των τιμών καταργούνταν, οι ιδιώτες και οι επιχειρήσεις θα χρησιμοποιούσαν ένα μεγάλο μέρος των χρηματικών τους περιουσιακών στοιχείων για να ικανοποιήσουν τη συσσωρευμένη ζήτηση για καταναλωτικά αγαθά και επενδυτικά αγαθά. Έτσι, μετά τον πόλεμο, τόσο η δημοσιονομική όσο και η νομισματική πολιτική αντιμετώπιζαν δύσκολες αποφάσεις, εάν επρόκειτο να διατηρηθεί ο πληθωρισμός υπό έλεγχο.⁸⁵

1.6 ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

Πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, η Γερμανία ήταν στενά ενταγμένη σε μια αναπτυσσόμενη παγκόσμια οικονομία. Το 1913 οι εξαγωγές εμπορευμάτων ανέρχονταν σε 10 δισεκατομμύρια μάρκα, οι εισαγωγές εμπορευμάτων σε 11 δισεκατομμύρια μάρκα. Το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου και οι εξαγωγές κεφαλαίου χρηματοδοτήθηκαν από ένα πλεόνασμα υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένου του εισοδήματος από ξένα περιουσιακά στοιχεία.⁸⁶

Όταν άρχισε ο πόλεμος, το ανώτερο βρετανικό ναυτικό απέκλεισε αμέσως τα λιμάνια των Κεντρικών Δυνάμεων και προσπάθησε να διακόψει το άμεσο υπερπόντιο εμπόριο. Η Γερμανία χρειαζόταν εισαγωγές στρατηγικών πρώτων υλών, τροφίμων και άλλων προϊόντων που συνέβαλαν στην πολεμική προσπάθεια και οι εξαγωγές ήταν απαραίτητες για την απόκτηση συναλλάγματος. Η γερμανική κυβέρνηση αντέδρασε με διάφορους τρόπους στον αποκλεισμό- παρέπεμψε το εξωτερικό εμπόριο σε γειτονικές ουδέτερες χώρες και οργάνωσε ένα διαμετακομιστικό εμπόριο με πιο απομακρυσμένες χώρες μέσω ουδέτερων λιμένων. Στην αρχή ο αποκλεισμός

85 Bresciani-Turroni, C. (2013). *The Economics of Inflation: A study of currency depreciation in post-war Germany, 1914-1923*. Routledge.

86 Feldman, G. D. (1997). *The great disorder: politics, economics, and society in the German inflation, 1914-1924*. Oxford University Press.

δεν ήταν πολύ αποτελεσματικός, αλλά με την πάροδο των ετών σκλήρυνε και μείωσε σοβαρά το εξωτερικό εμπόριο των Κεντρικών Δυνάμεων.⁸⁷

Εντός των ορίων που έθετε ο αποκλεισμός, η χρηματοδότηση ενός πλεονάσματος εισαγωγών έγινε σημαντική πτυχή της οικονομικής κινητοποίησης. Η αυτοκρατορική κυβέρνηση επεδίωκε να αποκτήσει όσο το δυνατόν περισσότερες εισαγωγές μπορούσαν να περάσουν λαθραία από τον αποκλεισμό για να στηρίξει την πολεμική οικονομία. Ταυτόχρονα οι εξαγωγές περιορίζονταν όχι μόνο λόγω του αποκλεισμού αλλά και λόγω της έλλειψης εργατικού δυναμικού και της μετατροπής της βιομηχανίας σε πολεμική παραγωγή.⁸⁸ Το αποτέλεσμα ήταν ένα αυξανόμενο εμπορικό έλλειμμα. Οι κυβερνητικές υπηρεσίες, η κεντρική τράπεζα και οι ιδιωτικές επιχειρήσεις συνεργάστηκαν για να αποκτήσουν πιστώσεις σε ουδέτερες χώρες ή για να πουλήσουν τίτλους σε μάρκα ή ξένα νομίσματα σε ουδέτερους επενδυτές. Για δύο χρόνια η Γερμανία ήταν εκπληκτικά επιτυχής στην προσέλκυση εισαγωγών κεφαλαίων. Προφανώς η εκστρατεία νομισματικής προπαγάνδας, με κύριο επιχείρημα το απόθεμα χρυσού της κεντρικής τράπεζας, εντυπωσίασε τους ξένους επενδυτές.⁸⁹

Όταν ο πόλεμος διήρκεσε πολύ περισσότερο από ό,τι είχε υποσχεθεί, η οικονομική κατάσταση επιδεινώθηκε ραγδαία. Από το 1916 οι ξένοι επενδυτές έχασαν όλο και περισσότερο την εμπιστοσύνη τους στο γερμανικό νόμισμα. Τον Αύγουστο του 1916 η κεντρική τράπεζα ενημέρωσε την κυβέρνηση ότι η χρηματοδότηση των εισαγωγών γινόταν όλο και πιο δύσκολη. Οι τιμές των εισαγωγών αυξήθηκαν λόγω της υποτίμησης του μάρκου, οι πωλήσεις τίτλων στις ουδέτερες χώρες μειώθηκαν και τα έσοδα από τις εξαγωγές σε συνάλλαγμα μειώθηκαν. Οι εισαγωγές θα έπρεπε να περιοριστούν αυστηρά. Ένα μήνα αργότερα η

87 Bresciani-Turroni, C. (2013). *The Economics of Inflation: A study of currency depreciation in post-war Germany, 1914-1923*. Routledge.

88 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

89 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. *Financial history review*, 1(1), 43-68.

κεντρική τράπεζα επανέλαβε την προειδοποίησή της. Η έλλειψη συναλλάγματος καθιστούσε αναγκαία τη σοβαρή μείωση των εισαγωγών. Οι εξαγωγές θα έπρεπε να αυξηθούν για να κερδηθεί περισσότερο συνάλλαγμα- αλλά αυτό θα ερχόταν σε σύγκρουση με την απαίτηση του στρατού.⁹⁰

Καθώς οι γερμανικοί τίτλοι ήταν δύσκολο να πωληθούν στις ουδέτερες χώρες, η κυβέρνηση σχεδίαζε να κατασχέσει ιδιωτικά περιουσιακά στοιχεία χαρτοφυλακίου σε ξένο νόμισμα- οι ιδιοκτήτες θα αποζημιώνονταν σε μάρκα. Η κεντρική τράπεζα οργάνωσε έρευνα για τα ξένα περιουσιακά στοιχεία που κατείχαν γερμανικές εταιρείες ή ιδιώτες. Υπολογίστηκε ότι τον Ιούλιο του 1914 ο όγκος των ξένων επενδύσεων χαρτοφυλακίου είχε ανέλθει σε 20 δισεκατομμύρια μάρκα.⁹¹ Μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1916 εκτιμάται ότι είχαν πωληθεί τίτλοι και μετοχές αξίας τεσσάρων δισεκατομμυρίων μάρκων, με αποτέλεσμα ο όγκος να ανέρχεται σε 16 δισεκατομμύρια μάρκα. Ένα μεγάλο μέρος των περιουσιακών στοιχείων ήταν κλειδωμένο σε εχθρικές χώρες ή είχε επενδυθεί στην Αυστροουγγαρία και σε άλλους συμμάχους της Γερμανίας, όπου δεν βοηθούσε ιδιαίτερα. Από τον Οκτώβριο του 1916 έως το τέλος του πολέμου πωλήθηκαν μόνο τίτλοι αξίας δύο δισεκατομμυρίων μάρκων.⁹²

Σε μια συνάντηση κυβερνητικών αξιωματούχων και αξιωματούχων της κεντρικής τράπεζας τον Ιούνιο του 1917 η κατάσταση του εξωτερικού εμπορίου της Γερμανίας περιγράφηκε ως εξαιρετικά σοβαρή, που οδεύει προς την καταστροφή. Η κεντρική τράπεζα δεν έβλεπε καμία λύση για την κρίση. Προσέφερε μάρκα σε ουδέτερες χώρες, αν και αυτό επιτάχυνε την υποτίμηση του νομίσματος, και είχε αρχίσει να πουλάει ένα μέρος του πολύτιμου αποθέματος χρυσού της για να

90 Feldman, G. D. (1997). *The great disorder: politics, economics, and society in the German inflation, 1914-1924*. Oxford University Press.

91 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

92 Bresciani-Turroni, C. (2013). *The Economics of Inflation: A study of currency depreciation in post-war Germany, 1914-1923*. Routledge.

χρηματοδοτήσει τις εισαγωγές. Εκτός από τον αποκλεισμό, οι οικονομικοί περιορισμοί συνέβαλαν στη μείωση του εξωτερικού εμπορίου της Γερμανίας.⁹³

Η Γερμανία στήριξε τους ασθενέστερους συμμάχους της, την Αυστροουγγαρία, τη Βουλγαρία και την Τουρκία, με πιστώσεις, αν και όχι στον ίδιο βαθμό που έκαναν η Βρετανία και αργότερα οι ΗΠΑ για τους συμμάχους τους. Η γερμανική κυβέρνηση ανέμενε ότι οι πιστώσεις θα χρησιμοποιούνταν για την αγορά αναγκαίων προμηθειών στη Γερμανία.⁹⁴ Όμως η Αυστροουγγαρία, η Βουλγαρία και η Τουρκία χρησιμοποίησαν τις γερμανικές πιστώσεις και για αγορές σε ουδέτερες χώρες ή πούλησαν ποσά μάρκων στις ουδέτερες αγορές συναλλάγματος, συμπιέζοντας έτσι τη συναλλαγματική ισοτιμία του γερμανικού νομίσματος.⁹⁵

Τόσο ο αποκλεισμός όσο και οι οικονομικοί περιορισμοί μείωσαν το εξωτερικό εμπόριο της Γερμανίας, αλλά σε γενικές γραμμές η οικονομία αντλούσε σε μεγαλύτερο βαθμό από ξένους πόρους απ' ό,τι σε οποιαδήποτε προηγούμενη περίοδο. Οι γερμανικές εξαγωγές από τον Αύγουστο του 1914 έως τον Δεκέμβριο του 1918 ανήλθαν σε μόλις 17 δισεκατομμύρια μάρκα. Η μείωση των εισαγωγών ήταν λιγότερο σοβαρή- οι συνολικές εισαγωγές κατά τη διάρκεια του πολέμου ήταν 32 δισεκατομμύρια μάρκα. Εκτός από το δικό της εμπορικό έλλειμμα των 15 δισεκατομμυρίων μάρκων, η Γερμανία χρηματοδότησε πλεονάσματα εισαγωγών των συμμάχων της ύψους 5 δισεκατομμυρίων μάρκων. Το συνολικό έλλειμμα των 20 δισεκατομμυρίων μαρκών χρηματοδοτήθηκε με μεταφορές χρυσού, πωλήσεις τίτλων στις ουδέτερες αγορές και πιστώσεις σε μάρκα ή ξένα νομίσματα.⁹⁶

93 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. *Financial history review*, 1(1), 43-68.

94 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

95 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. *Financial history review*, 1(1), 43-68.

96 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. *Financial history review*, 1(1), 43-68.

Ένα ιδιαίτερο τμήμα των εξωτερικών οικονομικών σχέσεων της Γερμανίας ήταν η εκμετάλλευση των κατεχόμενων εδαφών. Οι κατεχόμενες περιοχές του Βελγίου, της Γαλλίας, της Ρωσίας και αργότερα της Ρουμανίας αναγκάστηκαν να συνεισφέρουν στη γερμανική πολεμική προσπάθεια. Οι στρατιωτικές και πολιτικές αρχές κατοχής απαιτούσαν τρόφιμα και άλλες παραδόσεις σε είδος για τους στρατούς, καθώς και χρηματικές εισφορές.⁹⁷ Καθώς ο πόλεμος τραβούσε σε διάρκεια, πρώτες ύλες, μηχανήματα, σιδηροδρομικό υλικό και άλλα κεφαλαιουχικά αγαθά κατασχέθηκαν και μεταφέρθηκαν στη Γερμανία. Οι στρατιωτικές αρχές υπολόγισαν τις εισφορές που απαιτήθηκαν στα κατεχόμενα εδάφη σε 3,5 δισεκατομμύρια μάρκα. Μόνο το Βέλγιο κατέβαλε μέχρι τον Μάρτιο του 1918 εισφορές ύψους 1,5 δισεκατομμυρίων μάρκων, ενώ επιπλέον βιομηχανικός εξοπλισμός αξίας 2,5 δισεκατομμυρίων μάρκων αποσυναρμολογήθηκε στο Βέλγιο και μεταφέρθηκε στη Γερμανία.⁹⁸

1.7 ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΣΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ

Οι οικονομικοί πολεμικοί στόχοι της Γερμανίας ήταν πάντα διαφορούμενοι από τον Σεπτέμβριο του 1914, όταν ο καγκελάριος Theodor von Bethmann Hollweg παρουσίασε το πρώτο ολοκληρωμένο πρόγραμμα πολεμικών στόχων. Μια ισχυρή παράταξη, που υποστηριζόταν από το 1916 από την ανώτατη στρατιωτική διοίκηση, σχεδίαζε ένα τεράστιο ηπειρωτικό οικονομικό μπλοκ υπό γερμανική ηγεσία. Οι διαπραγματεύσεις με την Αυστροουγγαρία για το σχέδιο της "Κεντρικής Ευρώπης" (Mitteleuropa) ως πυρήνα αυτής της οικονομικής σφαίρας συνεχίστηκαν μέχρι τον Οκτώβριο του 1918- στο τελευταίο της στάδιο επρόκειτο για μια παράξενη παράσταση, καθώς οι δύο αυτοκρατορίες που σχεδίαζαν την κυριαρχία στην Ευρώπη

97 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

98 Feldman, G. D. (1997). The great disorder: politics, economics, and society in the German inflation, 1914-1924. Oxford University Press.

βρίσκονταν στα πρόθυρα της στρατιωτικής, πολιτικής και οικονομικής κατάρρευσης.⁹⁹

Από την άλλη πλευρά, μια πιο φιλελεύθερη παράταξη επέμενε ότι οι σχέσεις της Γερμανίας με την πολυμερή παγκόσμια οικονομία που υπήρχαν πριν από τον πόλεμο ήταν απαραίτητες και θα έπρεπε να συνεχιστούν μετά τον πόλεμο. Από τις αρχές του 1918 η αυτοκρατορική κυβέρνηση συζητούσε μαζί με τους εκπροσώπους των μεγάλων επιχειρήσεων, τις κορυφαίες εταιρείες, τα μέσα για να αποκρούσει τους συμμαχικούς στόχους απομόνωσης της Γερμανίας μετά τον πόλεμο. Συμφωνήθηκε ότι η προμήθεια πρώτων υλών και η πρόσβαση σε εξαγωγικές αγορές ήταν απαραίτητες για το οικονομικό μέλλον της Γερμανίας.¹⁰⁰

Οι δημοσιονομικές και νομισματικές πτυχές της επανένταξης στην παγκόσμια οικονομία μετά τον πόλεμο συζητήθηκαν σπάνια. Από το 1917 υπήρχε μια ζωντανή δημόσια συζήτηση για την οικονομική αποστράτευση, αλλά προφανώς δεν είχε καμία απήχηση στους κυβερνητικούς κύκλους. Από τους δύο θεσμούς που είχαν οργανώσει τη χρηματοπιστωτική κινητοποίηση, την κυβέρνηση και την κεντρική τράπεζα, μόνο η τελευταία φαίνεται να ενδιαφέρθηκε για το σχεδιασμό της δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής για τη μεταπολεμική περίοδο.¹⁰¹

Τον Μάρτιο του 1918, όταν η γερμανική στρατιωτική διοίκηση ξεκίνησε μια τελευταία απελπισμένη επίθεση στα δυτικά, ο πρόεδρος της κεντρικής τράπεζας Havenstein υπέβαλε ένα υπόμνημα σχετικά με την προοπτική επανένταξης της Γερμανίας στην παγκόσμια οικονομία μετά τον πόλεμο. Ο Havenstein υποστήριξε ότι η γενική στρατιωτική και οικονομική εξάντληση των εμπόλεμων χωρών θα καθιστούσε αναγκαία τη σύναψη ειρήνης το φθινόπωρο του 1918. Σε αντίθεση με την

99 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. *Financial history review*, 1(1), 43-68.

100 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. *Financial history review*, 1(1), 43-68.

101 Feldman, G. D. (1997). *The great disorder: politics, economics, and society in the German inflation, 1914-1924*. Oxford University Press.

προπαγάνδα των στρατιωτικών ηγετών, η κεντρική τράπεζα δεν υπέθετε μια νικηφόρα ειρήνη στην οποία οι Κεντρικές Δυνάμεις θα μπορούσαν να υπαγορεύσουν τους όρους, αλλά μια ειρήνη με διαπραγματεύσεις στην οποία και οι δύο πλευρές θα έπρεπε να κάνουν παραχωρήσεις.¹⁰² Δεν έπρεπε να αναμένονται μεγάλες αποζημιώσεις από τις εχθρικές χώρες για την εξόφληση του γερμανικού δημόσιου χρέους. Αλλά η Γερμανία θα έπρεπε να προσπαθήσει να επιτύχει μέτριες αποζημιώσεις με τη μορφή πρώτων υλών ή συναλλάγματος για την εξισορρόπηση ενός εμπορικού ελλείμματος που θα παρέμενε για μερικά χρόνια μετά τον πόλεμο.¹⁰³

Τον Ιούλιο του 1918 η κεντρική τράπεζα πρότεινε και πάλι ότι μετά τον πόλεμο η γερμανική οικονομία θα έπρεπε να επανενταχθεί στην παγκόσμια οικονομία το συντομότερο δυνατό και ότι ήταν ως εκ τούτου ήταν επιτακτική ανάγκη να αποκατασταθούν τα υγιή δημόσια οικονομικά και η νομισματική σταθερότητα. Ως προϋπόθεση για τη σταθεροποίηση του νομίσματος, οι ελλειμματικές δαπάνες θα έπρεπε να σταματήσουν μετά τον πόλεμο και το βραχυπρόθεσμο δημόσιο χρέος θα έπρεπε να μειωθεί. Μια υγιής δημοσιονομική πολιτική απαιτούσε μείωση των δαπανών και αύξηση των φορολογικών εσόδων.¹⁰⁴

Η αυτοκρατορική κυβέρνηση δεν συζήτησε τις προτάσεις της κεντρικής τράπεζας. Υπήρχαν όμως ενδείξεις ότι η πολιτική λιτότητας που συνιστούσε η κεντρική τράπεζα δεν θα ήταν εύκολο να εφαρμοστεί. Το νέο Αυτοκρατορικό Γραφείο Οικονομίας (Reichswirtschaftsamt), που ιδρύθηκε το 1917, πρότεινε τον Οκτώβριο του 1918 ότι μετά τον πόλεμο έπρεπε να οργανωθούν τεράστια προγράμματα δημόσιας εργασίας από την κεντρική κυβέρνηση, τα κρατίδια και τις

102 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

103 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. Financial history review, 1(1), 43-68.

104 Feldman, G. D. (1997). The great disorder: politics, economics, and society in the German inflation, 1914-1924. Oxford University Press.

τοπικές αρχές, προκειμένου να αποφευχθεί η ανεργία και να διατηρηθεί πάση θυσία η πολιτική σταθερότητα.¹⁰⁵

Η δημοκρατική κυβέρνηση που εγκαθιδρύθηκε στο Βερολίνο στις 9 Νοεμβρίου 1918 αντιμετώπισε ένα δύσκολο έργο. Οι στρατιωτικές δαπάνες μειώθηκαν απότομα, αλλά αυτό δεν σήμαινε επιστροφή στην προπολεμική κατάσταση. Υπήρχαν νέες ευθύνες, με νέες δαπάνες: συντάξεις για ανάπηρους στρατιώτες, χήρες και ορφανά, επιδοτήσεις προς τις επιχειρήσεις για τη στήριξη της μετάβασης από την πολεμική στην πολιτική παραγωγή, η εξυπηρέτηση του τεράστιου δημόσιου χρέους, νέα προγράμματα κοινωνικής πολιτικής και πληρωμές αποζημιώσεων.¹⁰⁶ Εκ των υστέρων έχει υπολογιστεί ότι αν οι συνολικές δαπάνες της κεντρικής κυβέρνησης, των πολιτειών και των τοπικών αρχών έπρεπε να χρηματοδοτηθούν από τα τρέχοντα έσοδα, θα ήταν αναγκαία μια φορολογική αναλογία της τάξης του 35% του εθνικού εισοδήματος. Αυτό ήταν περισσότερο από την προπολεμική φορολογική αναλογία στην αυτοκρατορική Γερμανία, περίπου 15 τοις εκατό, αλλά και πάλι μια φορολογική επιβάρυνση που θα ήταν πολύ ελαφρύτερη από εκείνη κατά τη διάρκεια του πολέμου.¹⁰⁷

Η κυβέρνηση και η κεντρική τράπεζα, οι οποίες είχαν συνεργαστεί στενά κατά τη διάρκεια του πολέμου, διαφώνησαν κατά τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια σε θέματα δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής. Η κεντρική τράπεζα συνέστησε, όπως είχε ήδη κάνει τους τελευταίους μήνες του πολέμου, δημοσιονομική και νομισματική σταθεροποίηση. Ο πρόεδρος Havenstein προειδοποίησε επανειλημμένα ότι η αύξηση του κυμαινόμενου χρέους ήταν ανησυχητική και ότι ήταν η αιτία ενός επιταχυνόμενου πληθωρισμού. Οι δημόσιες δαπάνες έπρεπε να μειωθούν και τα φορολογικά έσοδα να αυξηθούν. Αλλά οι ασταθείς δημοκρατικές κυβερνήσεις

105 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. *Financial history review*, 1(1), 43-68.

106 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

107 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. *Financial history review*, 1(1), 43-68.

απέρριψαν τη δημοσιονομική και νομισματική σταθεροποίηση και αντ' αυτού ακολούθησαν από τον Νοέμβριο του 1918 έως το 1923 μια πληθωριστική πολιτική.¹⁰⁸

Ο κύριος λόγος ήταν η πολιτική κατάσταση. Στην επαναστατική κατάσταση της εποχής, αντιμέτωπη με τη ριζοσπαστική αντιπολίτευση από τα δεξιά και τα αριστερά, η κυβέρνηση απέφυγε τις περικοπές δαπανών και τις μαζικές αυξήσεις φόρων. Ο πληθωρισμός ήταν μια μορφή φορολόγησης που μπορούσαν να εφαρμόσουν ακόμη και οι αδύναμες κυβερνήσεις. Επιπλέον, υπήρχαν οικονομικά επιχειρήματα για τον πληθωρισμό: μείωνε το δημόσιο χρέος, ενίσχυε την παραγωγή και την απασχόληση και θα μπορούσε να πείσει τους Συμμάχους ότι η Γερμανία δεν μπορούσε να πληρώσει μεγάλες αποζημιώσεις.¹⁰⁹ Η κεντρική τράπεζα υποστήριξε την πληθωριστική πολιτική της κυβέρνησης, παρά τις επανειλημμένες προειδοποιήσεις της. Μέχρι τον Μάιο του 1922 η κεντρική τράπεζα ήταν υποταγμένη στην κυβέρνηση, αλλά ακόμη και μετά τον Μάιο του 1922, όταν η κεντρική τράπεζα έγινε νομικά ανεξάρτητη, ο πρόεδρος της Χάβενσταϊν αισθανόταν υποχρεωμένος να υποστηρίξει την κυβέρνηση. Η κεντρική τράπεζα αποδέχτηκε έναν αυξανόμενο όγκο βραχυπρόθεσμων κρατικών τίτλων και διεύρυνε την προσφορά χρήματος.¹¹⁰

Η δημοσιονομική και νομισματική πολιτική από το 1918 έως το 1923 ήταν συνειδητή επιλογή και δεν προκαθορίστηκε από την οικονομική κινητοποίηση του 1914-18. Οι βραχυπρόθεσμες πιστώσεις της κεντρικής τράπεζας έγιναν τακτικό μέσο για τη χρηματοδότηση των κρατικών δαπανών- η διαχωριστική γραμμή μεταξύ τακτικών και έκτακτων δαπανών αγνοήθηκε- τα ανώτατα όρια τιμών αγνοήθηκαν και

108 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. *Financial history review*, 1(1), 43-68.

109 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

110 Feldman, G. D. (1997). *The great disorder: politics, economics, and society in the German inflation, 1914-1924*. Oxford University Press.

τελικά καταργήθηκαν. Χωρίς επίσημους περιορισμούς, ο πληθωρισμός επιταχύνθηκε και κατέληξε στον υπερπληθωρισμό του 1922-23.¹¹¹

Η πληθωριστική πολιτική κατέληξε στα τέλη του 1923 σε μια νομισματική καταστροφή. Εκ των υστέρων, ωστόσο, οι οικονομικοί ιστορικοί έχουν υποστηρίξει ότι σε σύγκριση με μια πολιτική δημοσιονομικής λιτότητας και σταθεροποίησης του νομίσματος, ο πληθωρισμός των μεταπολεμικών ετών ήταν το μικρότερο κακό. Ο πληθωρισμός είχε θετική επίδραση στην παραγωγή και την απασχόληση, και αυτό συνέβαλε στην πολιτική σταθεροποίηση της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης κατά τα πρώτα χρόνια της.¹¹² Η Γερμανία απέφυγε την παγκόσμια οικονομική κρίση του 1920-21 και συνέβαλε με τις σημαντικές εισαγωγές της στη γενική ανάκαμψη. Η χρηματοδότηση του πλεονάσματος των εισαγωγών ήταν ευκολότερη από ό,τι είχε υποθέσει η κεντρική τράπεζα τον Μάρτιο του 1918. Η Γερμανία έλαβε σημαντικές εισαγωγές κεφαλαίων από ξένους επενδυτές που ανέμεναν ότι το μάρκο θα επέστρεφε τελικά στην προπολεμική ισοτιμία του δολαρίου.¹¹³

111 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. *Financial history review*, 1(1), 43-68.

112 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

113 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. *Financial history review*, 1(1), 43-68.

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

2.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Προκειμένου να πληρώσει το μεγάλο κόστος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, η Γερμανία ανέστειλε τη μετατρεψιμότητα του νομίσματός της σε χρυσό όταν ξέσπασε ο πόλεμος. Σε αντίθεση με τη Γαλλία, η οποία επέβαλε για πρώτη φορά φόρο εισοδήματος για να πληρώσει τον πόλεμο, ο Γερμανός Κάιζερ και το Κοινοβούλιο αποφάσισαν χωρίς αντιδράσεις να χρηματοδοτήσουν τον πόλεμο εξ ολοκλήρου με δανεισμό, μια απόφαση που επικρίθηκε από οικονομικούς εμπειρογνώμονες όπως ο Χιάλμαρ Σαχτ, ακόμη και πριν ξεσπάσει ο υπερπληθωρισμός.¹¹⁴

Το αποτέλεσμα ήταν ότι η συναλλαγματική ισοτιμία του μάρκου έναντι του δολαρίου ΗΠΑ έπεφτε σταθερά καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου στα 8,91 μάρκα ανά δολάριο. Η Συνθήκη των Βερσαλλιών, ωστόσο, επιτάχυνε την πτώση της αξίας του μάρκου, έτσι ώστε μέχρι το τέλος του 1919 να απαιτούνται περισσότερα από 47 χάρτινα μάρκα για την αγορά ενός δολαρίου ΗΠΑ. Μερικές φορές υποστηρίζεται ότι η Γερμανία έπρεπε να φουσκώσει το νόμισμά της για να πληρώσει τις πολεμικές αποζημιώσεις που απαιτούσε η Συνθήκη των Βερσαλλιών, αλλά αυτό είναι παραπλανητικό, επειδή η Επιτροπή Αποζημιώσεων απαιτούσε η πληρωμή να γίνει σε χρυσά μάρκα ή σε ξένο νόμισμα, όχι στο χάρτινο μάρκο που υποτιμήθηκε ραγδαία.¹¹⁵

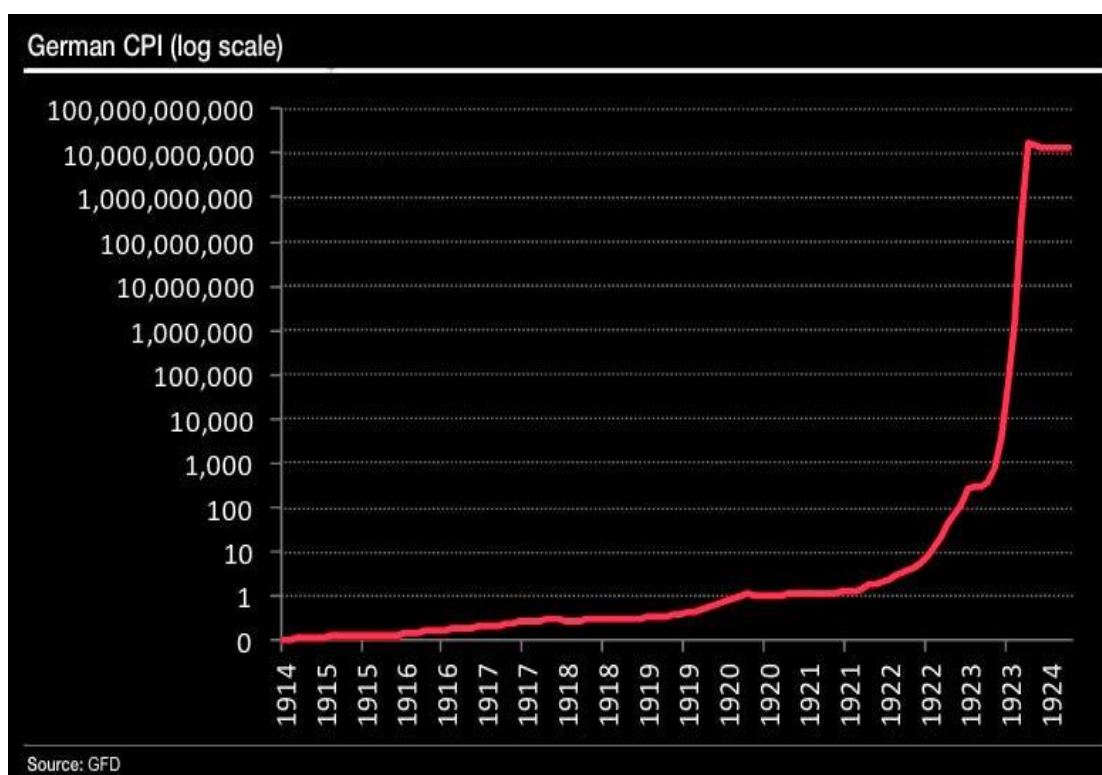
Το γερμανικό νόμισμα ήταν σχετικά σταθερό σε περίπου 60 μάρκα ανά δολάριο ΗΠΑ κατά το πρώτο εξάμηνο του 1921, η Γερμανία είχε βγει από τον πόλεμο με το μεγαλύτερο μέρος της βιομηχανικής της δύναμης άθικτο, με μια υγιή οικονομία και αναμφισβήτητη σε καλύτερη θέση για να γίνει και πάλι κυρίαρχη δύναμη στην ευρωπαϊκή ήπειρο από ό,τι οι γείτονές της, αλλά το *"τελεσίγραφο του Λονδίνου"* τον Μάιο του 1921 απαιτούσε αποζημιώσεις σε χρυσό ή ξένο νόμισμα που

114 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

115 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

θα καταβάλλονταν σε ετήσιες δόσεις 2.000.000.000 (2 δισεκατομμυρίων) χρυσών μάρκων συν το 26% της αξίας των εξαγωγών της Γερμανίας.¹¹⁶

Η πρώτη πληρωμή καταβλήθηκε όταν έπρεπε τον Ιούνιο του 1921. Αυτή ήταν η αρχή μιας ολοένα και ταχύτερης υποτίμησης του μάρκου, το οποίο έπεσε σε λιγότερο από το ένα τρίτο του λεπτού μέχρι τον Νοέμβριο του 1921 (περίπου 330 μάρκα ανά δολάριο ΗΠΑ).¹¹⁷ Οι συνολικές απαιτούμενες αποζημιώσεις ήταν 132.000.000.000.000 (132 δισεκατομμύρια) χρυσά μάρκα, ποσό που ήταν πολύ μεγαλύτερο από το συνολικό γερμανικό χρυσό και συνάλλαγμα.¹¹⁸



Διάγραμμα 1: Δείκτης τιμών καταναλωτή από 1914-1924 στην Γερμανία

116 Taylor, F. (2013). The downfall of money: Germany's hyperinflation and the destruction of the middle class. A&C Black.

117 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

118 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

Στο διάγραμμα 1 μπορούμε να δούμε την κατακόρυφη αύξηση των τιμών ιδιαίτερα την περίοδο του υπερπληθωρισμού. Ο υπερπληθωρισμός στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης ήταν μια τριετής περίοδος μεταξύ Ιουνίου 1921 και Ιουλίου 1924.¹¹⁹

2.2 ΤΟ ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΠΛΗΡΩΜΩΝ ΚΑΙ Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΩΝ ΒΕΡΣΑΛΛΙΩΝ

Καθ' όλη την περίοδο του πληθωρισμού η πιο δημοφιλής εξήγηση της νομισματικής υποτίμησης απέδιδε την ευθύνη στο δυσμενές ισοζύγιο πληρωμών, το οποίο με τη σειρά του αποδιδόταν στην καταβολή των αποζημιώσεων και άλλων επιβαρύνσεων που επέβαλε η Συνθήκη των Βερσαλλιών. Για τους περισσότερους Γερμανούς συγγραφείς και πολιτικούς, τα κρατικά ελλείμματα και ο χάρτινος πληθωρισμός δεν ήταν οι αιτίες αλλά οι συνέπειες της εξωτερικής υποτίμησης του μάρκου.¹²⁰

Η ευρεία δημοτικότητα αυτής της εξήγησης που φόρτωνε στους νικητές Συμμάχους την πλήρη ευθύνη για τη γερμανική καταστροφή είχε δυοίωνες συνέπειες για το μέλλον.¹²¹ Η απλότητά της την έκανε ελκυστική στις μάζες των οικονομικά αδαών ανθρώπων, των οποίων ο σοβινισμός και ο εθνικισμός κάνουν πάντα την ιδέα της ξένης ίντριγκας και συνωμοσίας τόσο εύπεπτη. Οι διανοούμενοι και οι πολιτικοί ηγέτες που προπαγάνδιζαν ενεργά το δόγμα έσπερναν τους σπόρους για τον ανεμοστρόβιλο που θερίστηκαν μια δεκαετία αργότερα.¹²²

Κατά τη διάρκεια εκείνων των ολέθριων ετών, η Γερμανία προμηθεύτηκε πράγματι δωρεάν από το εξωτερικό μεγάλες ποσότητες πρώτων υλών και τροφίμων.

119 Blackburn, K., & Sola, M. (1996). Market fundamentals versus speculative bubbles: a new test applied to the German hyperinflation. *International Journal of Finance & Economics*, 1(4), 303-317.

120 Ferguson, N. (2002). *Paper and iron: Hamburg business and German politics in the era of inflation, 1897-1927*. Cambridge University Press.

121 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

122 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). *Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation*.

Σύμφωνα με διάφορες έγκυρες εκτιμήσεις, ξένοι ιδιώτες και τράπεζες αγόρασαν τουλάχιστον εξήντα δισεκατομμύρια χάρτινα μάρκα τα οποία η Reichsbank είχε διαθέσει στο εξωτερικό σε μέση τιμή ενός τετάρτου χρυσού μάρκου για ένα χάρτινο μάρκο.¹²³ Η υποτίμηση του μάρκου στο ένα τρισεκατομμυριοστό της προηγούμενης αξίας του απέρριψε αυτές τις ξένες απαιτήσεις για τα γερμανικά αγαθά. Έτσι, οι ξένοι υπέστησαν απώλειες περίπου δεκαπέντε δισεκατομμυρίων χρυσών μάρκων ή περίπου 3,5 δισεκατομμυρίων δολαρίων ΗΠΑ, που ήταν οκτώ φορές περισσότερες από ό,τι είχε καταβάλει η Γερμανία σε συνάλλαγμα λόγω των επανορθώσεων.¹²⁴

Αλλά ακόμη και αν ήταν αλήθεια ότι τα υπερβολικά βάρη είχαν επιβληθεί στη Γερμανία από τους Συμμάχους, δεν υπήρχε καμία ανάγκη για οποιαδήποτε νομισματική υποτίμηση. Και τα δύο φαινόμενα είναι εντελώς ανεξάρτητα. Αν σε μια κυβέρνηση επιβληθούν υπερβολικά βάρη, είτε αυτά είναι εξωτερικά είτε εσωτερικά, η κυβέρνηση αυτή πρέπει να αυξήσει τους φόρους, ή να δανειστεί κάποια κεφάλαια, ή να περιορίσει άλλες δαπάνες.¹²⁵ Οι υπερβολικές πληρωμές αποζημιώσεων μπορεί να επιβάλλουν πολύ υψηλότερους φόρους στον πληθυσμό, ή μεγάλα δάνεια που μειώνουν την προσφορά αποταμιεύσεων για τη βιομηχανία και το εμπόριο, ή επώδυνες περικοπές στις κυβερνητικές υπηρεσίες και την απασχόληση. Το βιοτικό επίπεδο του λαού που θα επιβαρυνθεί με αυτόν τον τρόπο θα είναι πιθανότατα υποβαθμισμένο - εκτός αν η μείωση της γραφειοκρατίας απελευθερώσει νέα παραγωγική ενέργεια. Αλλά η αξία του χρήματος δεν επηρεάζεται από το βάρος των

123 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

124 Haffert, L., Redeker, N., & Rommel, T. (2021). Misremembering Weimar: Hyperinflation, the Great Depression, and German collective economic memory. *Economics & Politics*, 33(3), 664-686.

125 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

επανορθώσεων, εκτός αν η οικονομική παραγωγικότητα υποβαθμίζεται από τη συγκέντρωση κεφαλαίων.¹²⁶

Μόλις η κυβέρνηση επιτύχει το απαραίτητο δημοσιονομικό πλεόνασμα, η πληρωμή των αποζημιώσεων είναι ένα απλό θέμα ανταλλαγής. Το υπουργείο Οικονομικών αγοράζει τον απαραίτητο χρυσό ή συνάλλαγμα από την κεντρική του τράπεζα και το παραδίδει στη δικαιούχο κυβέρνηση. Η απώλεια χρυσού ή ξένου συναλλάγματος απαιτεί στη συνέχεια μια αντίστοιχη μείωση του χρήματος της κεντρικής τράπεζας, η οποία με τη σειρά της τείνει να συμπίεσει τις τιμές των αγαθών. Οι χαμηλότερες τιμές των αγαθών ενθαρρύνουν περισσότερες εξαγωγές, ενώ αποθαρρύνουν τις εισαγωγές, δηλαδή δημιουργούν αυτό που συνήθως αποκαλείται "ευνοϊκό ισοζύγιο πληρωμών" ή νέα εισροή χρυσού και συναλλάγματος. Εν ολίγοις, δεν μπορεί να υπάρξει έλλειψη χρυσού ή συναλλάγματος όσο η κεντρική τράπεζα απέχει από τον πληθωρισμό και τη νομισματική υποτίμηση.¹²⁷ Οι γερμανικές νομισματικές αρχές αρνήθηκαν κατηγορηματικά αυτό το οικονομικό σκεπτικό. Αντ' αυτού, προτίμησαν να θρηνήσουν για τα υπερβολικά βάρη που επιβλήθηκαν στη Γερμανία και το δυσμενές ισοζύγιο πληρωμών που δημιουργήθηκε από αυτό. Το 1923 προσέθεσαν έναν ακόμη παράγοντα: τη γαλλική κατοχή της περιοχής του Ρουρ. Η Κεντρική Στατιστική Υπηρεσία το έθεσε ως εξής:¹²⁸

Η βασική αιτία της διαταραχής του γερμανικού νομισματικού συστήματος είναι η ανισορροπία του ισοζυγίου πληρωμών. Η διαταραχή των εθνικών οικονομικών και ο πληθωρισμός είναι με τη σειρά τους οι συνέπειες της υποτίμησης του νομίσματος. Η υποτίμηση του νομίσματος διατάραξε το ισοζύγιο του Προϋπολογισμού και καθόρισε με αναπόφευκτη αναγκαιότητα μια απόκλιση μεταξύ εσόδων και δαπανών, η οποία προκάλεσε την αναταραχή.

126 Seghezza, E., & Morelli, P. (2020). Was a sudden stop at the origin of German hyperinflation?. *Financial History Review*, 27(2), 161-186.

127 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

128 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

Παραθέτω και πάλι τα λόγια του Dr. Helfferich:¹²⁹

Ο πληθωρισμός και η κατάρρευση του συναλλάγματος είναι παιδιά του ίδιου γονέα: της αδυναμίας πληρωμής των φόρων που μας επιβάλλονται. Το πρόβλημα της αποκατάστασης της κυκλοφορίας δεν είναι ένα τεχνικό ή τραπεζικό πρόβλημα- είναι, σε τελευταία ανάλυση, το πρόβλημα της ισορροπίας μεταξύ του βάρους και της ικανότητας της γερμανικής οικονομίας να υποστηρίξει αυτό το βάρος.

Ακόμη και Αμερικανοί οικονομολόγοι απηχούσαν τη γερμανική θεωρία. Ο καθηγητής Williams παρουσίασε αυτή την αιτιώδη σειρά: "Πληρωμές αποζημιώσεων, υποτιμητικά συναλλαγματικά ισοζύγια, αύξηση των τιμών εισαγωγών και εξαγωγών, αύξηση των εγχώριων τιμών, συνακόλουθα ελλείμματα στον προϋπολογισμό και ταυτόχρονα αυξημένη ζήτηση για τραπεζική πίστωση- και τέλος αυξημένη έκδοση χαρτονομισμάτων".¹³⁰ Ο καθηγητής Angell υποστήριξε ότι "η πραγματικότητα του τύπου της ανάλυσης που περνάει από το ισοζύγιο πληρωμών και τα συναλλαγματικά ισοζύγια στις γενικές τιμές και την αυξημένη έκδοση χαρτονομισμάτων φαίνεται να έχει οριστικά εδραιωθεί".¹³¹

2.3 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΩΝ

Όταν εξαντλούνται όλες οι άλλες εξηγήσεις, οι σύγχρονες κυβερνήσεις συνήθως καταφεύγουν στον κερδοσκόπο, ο οποίος θεωρείται υπεύθυνος για όλα τα οικονομικά και κοινωνικά δεινά. Αυτό που ήταν η μάγισσα για τον μεσαιωνικό άνθρωπο, αυτό που είναι ο καπιταλιστής για τους σοσιαλιστές και τους κομμουνιστές, είναι ο κερδοσκόπος για τους περισσότερους πολιτικούς: η

129 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

130 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

131 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

ενσάρκωση του κακού.¹³² Λέγεται ότι διαπνέεται από αδίστακτο και άστατο εγωισμό που είναι ικανός να καταστρέψει την εθνική οικονομία, τα κυβερνητικά σχέδια και, στην περίπτωση του γερμανικού πληθωρισμού, το εθνικό νόμισμα. Ανεξάρτητα από το πόσο κατάφωρα αντιφατική μπορεί να είναι αυτή η εξήγηση, είναι πιο δημοφιλής στις κυβερνητικές αρχές που αναζητούν μια βολική εξήγηση για την αποτυχία των δικών τους πολιτικών.¹³³

Οι ίδιοι Γερμανοί αξιωματούχοι που αρνούνταν την ίδια την ύπαρξη του πληθωρισμού θρηνούσαν για την υποτίμηση που προκάλεσαν οι κερδοσκόποι, ή κατηγορούσαν τα βάρη των συμμαχικών επανορθώσεων και ταυτόχρονα κατήγγειλαν τους κερδοσκόπους για την υποτίμηση. Ο Dr. Havenstein, ο πρόεδρος της Reichsbank, αγκαλιάζοντας κάθε πιθανή θεωρία που αθώωνε την πολιτική του, έδειχνε επίσης τους κερδοσκόπους. Ενώπιον μιας κοινοβουλευτικής επιτροπής κατέθεσε: *"Στις 28 Μαρτίου άρχισε η επίθεση στην αγορά συναλλάγματος. Σε πολυάριθμες κατηγορίες της γερμανικής οικονομίας, από εκείνη την ημέρα και μετά, η σκέψη ήταν όλη για τα προσωπικά συμφέροντα και όχι για τις ανάγκες της χώρας".*¹³⁴

Σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, η πτώση του μάρκου δεν είχε την αφετηρία της στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης, από το οποίο μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι στη Γερμανία υπήρχε ενεργός κερδοσκοπία που κατευθυνόταν προς τη συνεχή άνοδο του δολαρίου.¹³⁵

132 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

133 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

134 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

135 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

Γινόμαστε μάρτυρες μιας ραγδαίας αύξησης του αριθμού εκείνων που κερδοσκοπούν στην πτώση του μάρκου και που αποκτούν συμφέροντα σε μια συνεχή υποτίμηση.¹³⁶

Η τεράστια κερδοσκοπία στην άνοδο του αμερικανικού δολαρίου είναι ένα ανοιχτό μυστικό. Άνθρωποι που, λαμβάνοντας υπόψη την ηλικία τους, την απειρία τους και την έλλειψη ευθύνης, δεν αξίζουν υποστήριξη, έχουν ωστόσο εξασφαλίσει τη βοήθεια των χρηματιστών, οι οποίοι σκέφτονται αποκλειστικά τα δικά τους άμεσα συμφέροντα.¹³⁷

Όσοι έχουν μελετήσει σοβαρά τις συνθήκες της χρηματαγοράς δηλώνουν ότι η κίνηση κατά του γερμανικού μάρκου παρέμεινε στο σύνολό της ανεξάρτητη από τις ξένες αγορές για περισσότερο από έξι μήνες. Είναι οι γερμανικές αρχές, βοηθούμενες από την αδράνεια της Reichsbank, που επέβαλαν την κατάρρευση του συναλλάγματος.¹³⁸

Με την ευρύτερη έννοια, η κερδοσκοπία είναι παρούσα σε κάθε οικονομική ενέργεια που προβλέπει ένα αβέβαιο μέλλον. Ο φοιτητής που σπουδάζει αεροναυπηγική μηχανική κερδοσκοπεί στη μελλοντική ζήτηση των υπηρεσιών του. Ο επιχειρηματίας που διευρύνει τα αποθέματά του κερδοσκοπεί σε μια κερδοφόρα αγορά στο μέλλον.¹³⁹ Η νοικοκυρά που μαζεύει ζάχαρη κερδοσκοπεί με τη διαθεσιμότητα ζάχαρης στο μέλλον. Ο αγοραστής ή ο πωλητής αγαθών ή

136 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

137 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

138 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

139 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

χρεογράφων ελπίζει να αποκομίσει κέρδος από τις μελλοντικές μεταβολές των τιμών. Όλες αυτές οι ενέργειες αντανakλούν ένα φυσικό κίνητρο των ελεύθερων ανθρώπων να βελτιώσουν την υλική τους ευημερία ή, τουλάχιστον, να αποτρέψουν απώλειες.¹⁴⁰

Όταν οι κερδοσκόποι παρατηρούν ή προβλέπουν μεγαλύτερο πληθωρισμό και νομισματική υποτίμηση, προσπαθούν φυσικά να πουλήσουν το νόμισμα που υποτιμάται και να αγοράσουν αγαθά ή συνάλλαγμα που δεν υποτιμάται. Διατηρούν το κεφάλαιο κίνησής τους.¹⁴¹ Με τον τρόπο αυτό προάγουν όχι μόνο τα δικά τους συμφέροντα αλλά και τα συμφέροντα της κοινωνίας, η οποία επωφελείται από τη διατήρηση του παραγωγικού κεφαλαίου. Η κυβέρνηση που καταστρέφει ενεργά το νόμισμα τραυματίζει το εθνικό συμφέρον - οι επιτυχημένοι κερδοσκόποι το διαφυλάσσουν. Σίγουρα οι κερδοσκόποι που πούλησαν γερμανικά μάρκα και αγόρασαν αμερικανικά δολάρια αποδείχθηκαν τελικά σωστοί.¹⁴²

Ο παγκόσμιος πληθωρισμός που κατακλύζει τώρα τον δυτικό κόσμο πηγάζει από παρόμοια δόγματα και θεωρίες. Δεν υπάρχει καμία Συνθήκη των Βερσαλλιών και καμία πληρωμή αποζημιώσεων που μπορεί να κατηγορηθεί για τον σημερινό πληθωρισμό. Αλλά σε πολλές χώρες της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης η ευθύνη για τη νομισματική υποτίμηση αποδίδεται ευθέως στα αμερικανικά ελλείμματα του ισοζυγίου πληρωμών που κατακλύζουν τις χώρες αυτές με δολάρια ΗΠΑ. Ενώ οι ευρωπαϊκές νομισματικές αρχές φουσκώνουν και υποτιμούν ενεργά τα δικά τους

140 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

Blackburn, K., & Sola, M. (1996). Market fundamentals versus speculative bubbles: a new test applied to the German hyperinflation. *International Journal of Finance & Economics*, 1(4), 303-317.

141 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

142 Blackburn, K., & Sola, M. (1996). Market fundamentals versus speculative bubbles: a new test applied to the German hyperinflation. *International Journal of Finance & Economics*, 1(4), 303-317.

νομίσματα -αν και με βραδύτερους ρυθμούς από τους αμερικανικούς ομολόγους τους- δείχνουν το αμερικανικό ισοζύγιο πληρωμών ως την τελική αιτία της υποτίμησης του νομίσματός τους. Όπως και στον γερμανικό υπερπληθωρισμό, λέγεται ότι η ξένη ίντριγκα και το τέχνασμα βρίσκονται και πάλι σε εξέλιξη.¹⁴³

Αμερικανοί αξιωματούχοι και πολιτικοί σπεύδουν να επιρρίψουν την ευθύνη για τις δυσκολίες των ΗΠΑ σε ξένες ίντριγκες, ιδίως σε αυτές των "Αράβων". Από τον σχηματισμό του καρτέλ των πετρελαιοπαραγωγών και τη σημαντική αύξηση των τιμών του πετρελαίου, τα ελλείμματα του ισοζυγίου πληρωμών των ΗΠΑ και η αδυναμία του δολαρίου στις αγορές συναλλάγματος χρεώνονται ρητά στις αραβικές χώρες.¹⁴⁴ Για να μην πέσουν υποψίες στις αμερικανικές νομισματικές αρχές, οι ίδιοι οι Αμερικανοί δέχονται μέρος της ευθύνης. Η χρήση "υπερβολικών" ποσοτήτων ξένου πετρελαίου λέγεται ότι συμβάλλει στα ελλείμματα του ισοζυγίου πληρωμών και στην αδυναμία του δολαρίου. Ως εκ τούτου, οι πολιτικοί μας ηγέτες και οι οικονομικές αρχές συζητούν την επιθυμητή επιβολή ειδικών φόρων που θα μείωναν την κατανάλωση ξένου πετρελαίου. Μετά το αραβικό χτύπημα στην οικονομική ευημερία η κυβέρνηση των ΗΠΑ ετοιμάζει το χτύπημά της για χάρη της οικονομικής σταθερότητας.¹⁴⁵

Και πάλι οι κερδοσκόποι χρεώνονται μερίδιο ευθύνης. Οι Αμερικανοί επενδυτές που αγοράζουν ξένους τίτλους ή κάνουν άμεσες ξένες επενδύσεις λέγεται ότι ευθύνονται σε μεγάλο βαθμό για την εκροή αμερικανικών κεφαλαίων και την απώλεια χρυσού, η οποία δημιουργεί ένα δυσμενές ισοζύγιο πληρωμών και αποδυναμώνει το δολάριο. Επιπλέον, οι Αμερικανοί που προτιμούν τα ξένα προϊόντα

143 Blackburn, K., & Sola, M. (1996). Market fundamentals versus speculative bubbles: a new test applied to the German hyperinflation. *International Journal of Finance & Economics*, 1(4), 303-317.

144 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

145 Blackburn, K., & Sola, M. (1996). Market fundamentals versus speculative bubbles: a new test applied to the German hyperinflation. *International Journal of Finance & Economics*, 1(4), 303-317.

από τα εγχώρια ή επιλέγουν να ταξιδέψουν στο εξωτερικό αντί να μείνουν στην πατρίδα τους καταδικάζονται ως εγωιστές και αντιπατριώτες. Πολυάριθμοι κανονισμοί που επιβάλλονται από τις ίδιες τις νομισματικές αρχές που διαπράττουν τον πληθωρισμό αποσκοπούν στην αποτροπή της κερδοσκοπίας προκειμένου να σωθεί το δολάριο.¹⁴⁶

Το απατηλό επιχείρημα που αρνείται την παρουσία οποιουδήποτε πληθωρισμού σε όρους αγοραστικής δύναμης ή αξίας χρυσού δεν έχει, κατά την κρίση μας, ακόμη προβληθεί. Πρέπει όμως να αναμένεται ότι θα εμφανιστεί σε μεταγενέστερες φάσεις του πληθωρισμού, όταν οι αρχές μας θα αναζητούν απεγνωσμένα κάθε επιχείρημα που υπόσχεται να τις αθώσει.¹⁴⁷

2.4 Η ΥΓΕΙΑ, Η ΠΑΙΔΕΙΑ, Η ΠΡΟΝΟΙΑ ΚΑΙ Η ΠΛΗΡΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

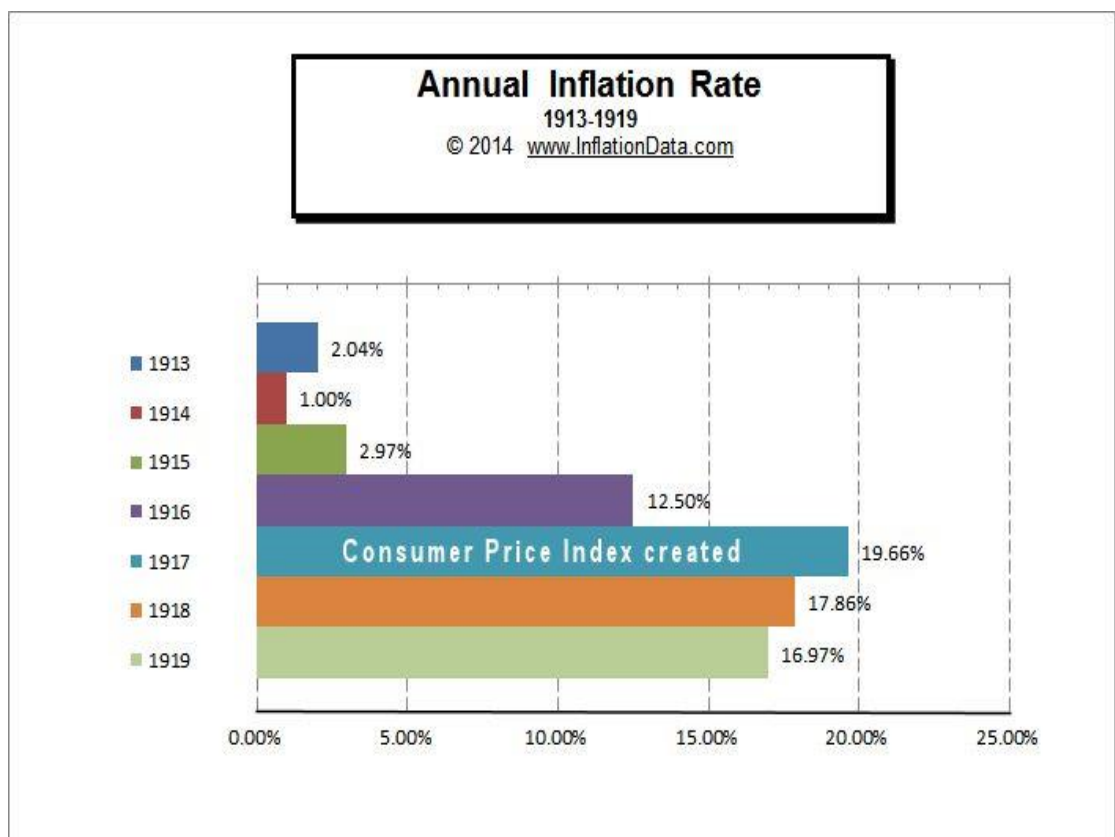
Αμέσως μετά τον πόλεμο η γερμανική κυβέρνηση, υπό την ηγεσία του Σοσιαλιστικού Κόμματος, ξεκίνησε μεγάλες δαπάνες για την υγεία, την εκπαίδευση και την πρόνοια. Οι απαιτήσεις για το δημόσιο ταμείο ήταν ούτως ή άλλως εξαιρετικά βαριές εξαιτίας των εξόδων αποστράτευσης, των απαιτήσεων της ανακωχής, των διαταραχών της επανάστασης και των συγκλονιστικών ελλειμμάτων των εθνικοποιημένων βιομηχανιών, ιδίως των σιδηροδρόμων, των ταχυδρομικών υπηρεσιών, του τηλεφώνου και του τηλεγράφου.¹⁴⁸ Η δημόσια διοίκηση από τους νέους ανθρώπους που ανέβηκαν στην εξουσία από την επανάσταση, παρ' όλα αυτά, ήταν εξωφρενική, καθώς οι πόροι που έγιναν διαθέσιμοι από τη δημιουργία νέου χρήματος ήταν προφανώς απεριόριστοι. Εισήχθησαν ορισμένα μέτρα για την εθνικοποίηση ορισμένων βιομηχανιών (π.χ. της βιομηχανίας άνθρακα, της ηλεκτρικής ενέργειας και της ποτάσας), αλλά δεν κατάφεραν να γίνουν νόμος. Θεσμοθετήθηκε το

146 Pavlidis, E., Paya, I., & Peel, D. (2012). A new test for rational speculative bubbles using forward exchange rates: The case of the interwar german hyperinflation. Department of Economics, Lancaster university Management school, UK.

147 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

148 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

οκτώωρο και δόθηκαν πολλές νομικές ασυλίες και προνόμια στα εργατικά συνδικάτα. Μάλιστα, δημιουργήθηκε ένα σύστημα εργατικών συμβουλίων που επέτρεπε στους εργαζόμενους κάθε επιχείρησης να εκλέγουν αντιπροσώπους που συμμετείχαν στη διοίκηση της επιχείρησης! ¹⁴⁹Ενώ οι κυβερνητικές δαπάνες αυξήθηκαν αλματωδώς, τα έσοδα υπέστησαν σταδιακή μείωση έως ότου, τον Οκτώβριο του 1923, μόνο το 0,8% των κυβερνητικών δαπανών καλύπτονταν από τα φορολογικά έσοδα. Για την περίοδο από το 1914 έως το 1923 μόλις το δεκαπέντε τοις εκατό των δαπανών καλύφθηκε από φόρους. Στην τελική φάση του πληθωρισμού η γερμανική κυβέρνηση βίωσε μια πλήρη ατροφία του φορολογικού συστήματος.¹⁵⁰



Διάγραμμα 2 :Ετήσιο ποσοστό πληθωρισμού

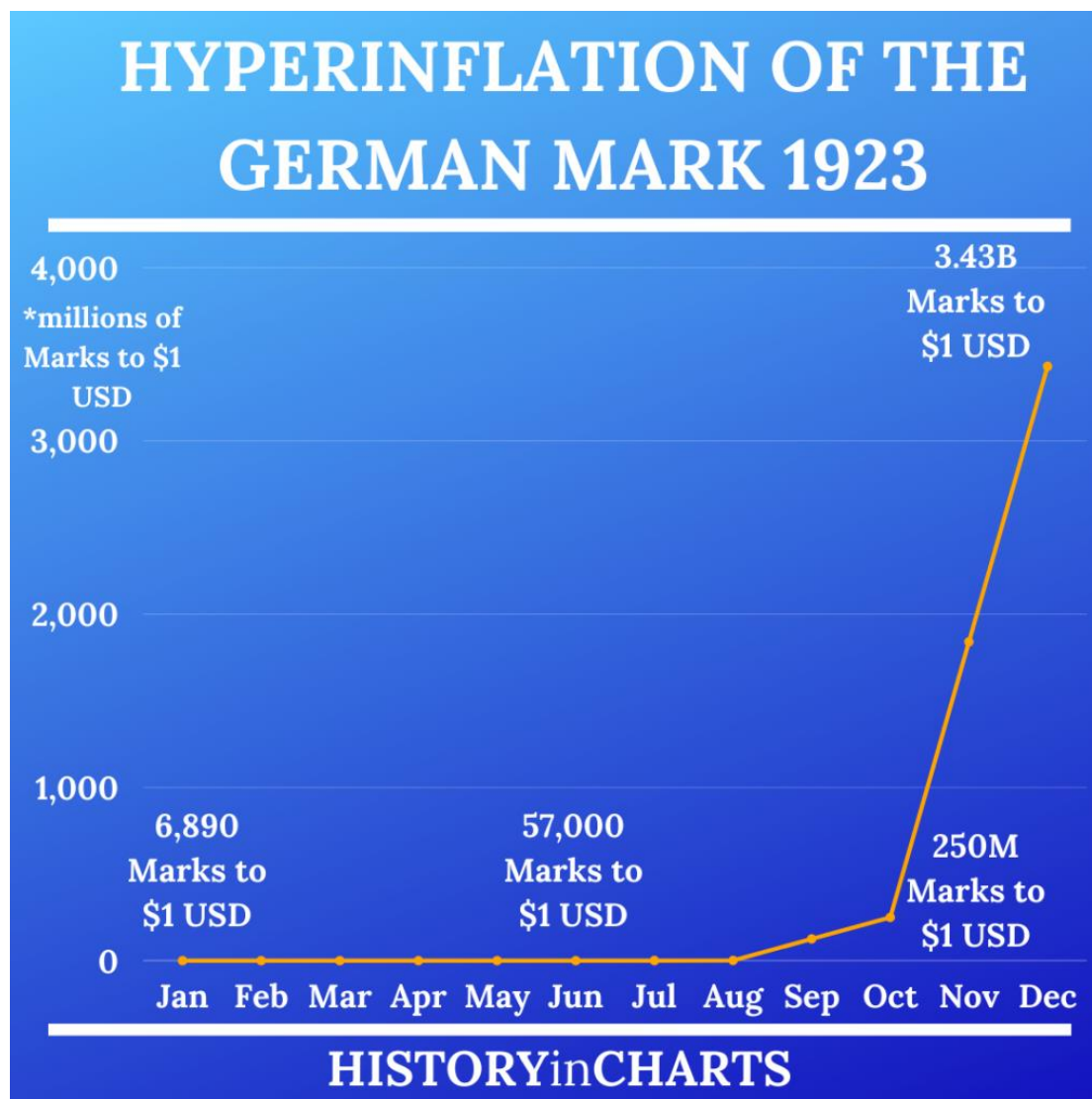
149 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

150 Taylor, F. (2013). The downfall of money: Germany's hyperinflation and the destruction of the middle class. A&C Black.

Η υποτίμηση του νομίσματος επέφερε την καταστροφή του φορολογητέου πλούτου με τη μορφή υποθηκών, ομολόγων, προσόδων και συντάξεων, γεγονός που με τη σειρά του μείωσε τα κρατικά έσοδα. Κάποιοι κερδοσκόποι αποκόμισαν θεαματικά κέρδη από την υποτίμηση, αλλά απέφυγαν εύκολα την είσπραξη φόρων. Επιπλέον, η φορολογική πολιτική της σοσιαλιστικής κυβέρνησης ήταν ανοιχτά εχθρική προς το κεφάλαιο και συχνά προσπαθούσε να επιβάλει δημοτικές κεφαλαιακές εισφορές σε όλο τον πλούτο.¹⁵¹ Ο υπουργός Οικονομικών Erzberger ορκίστηκε μάλιστα ότι "στο μέλλον η Γερμανία δεν θα είναι πια πλούσια".⁶ Κατά συνέπεια, αναπτύχθηκε μια μαζική "φυγή κεφαλαίων" από τη Γερμανία, καθώς όλες οι κατηγορίες αποταμιευτών επένδυσαν τα χρήματά τους σε ξένους τραπεζικούς λογαριασμούς, συναλλαγματικές, τίτλους κ.λπ. Μεγάλο μέρος του φορολογητέου πλούτου απομακρύνθηκε από τη σφαίρα των φοροεισπρακτόρων.¹⁵²

151 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

152 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.



Διάγραμμα 3: Ισοτιμία μάρκου -δολαρίου το 1923

Τέλος, η ταχεία υποτίμηση του νομίσματος μείωσε σημαντικά όλες τις φορολογικές υποχρεώσεις κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ της φορολογητέας συναλλαγής και της ημερομηνίας πληρωμής του φόρου. Ο φορολογούμενος πλήρωνε συνήθως ένα ποσό του οποίου η πραγματική αξία είχε μειωθεί σημαντικά λόγω του πληθωρισμού.¹⁵³ Παρ' όλα αυτά, οι κρατικές δαπάνες επιταχύνθηκαν, ενώ τα έσοδα σε όρους πραγματικής αξίας συνέχισαν να μειώνονται. Τα αυξανόμενα ελλείμματα αντιμετωπίστηκαν στη συνέχεια με ακόμη μεγαλύτερες ποσότητες χρήματος από το τυπογραφείο, οι οποίες με τη σειρά τους δημιούργησαν ακόμη μεγαλύτερα

153 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

ελλείμματα. Οι γερμανικές νομισματικές αρχές, στην πραγματικότητα, είχαν παγιδευτεί σε έναν φαύλο κύκλο από τον οποίο δεν ήξεραν πώς, ούτε είχαν το θάρρος, να απεγκλωβιστούν.¹⁵⁴

Ο δρ Χέλφερικ, προειδοποίησε μάλιστα τους ανθρώπους του για τις ολέθριες συνέπειες της νομισματικής σταθεροποίησης.¹⁵⁵

Το να ακολουθήσει κανείς την καλή συμβουλή να σταματήσει η εκτύπωση χαρτονομισμάτων θα σήμαινε ότι θα αρνιόταν στην οικονομική ζωή το μέσο κυκλοφορίας που είναι απαραίτητο για τις συναλλαγές, τις πληρωμές μισθών και ημερομισθίων κ.λπ. Θα σήμαινε ότι σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα το σύνολο του κοινού, και κυρίως το Ράιχ, δεν θα μπορούσε πλέον να πληρώσει εμπόρους, υπαλλήλους ή εργάτες. Σε λίγες εβδομάδες, εκτός από την εκτύπωση χαρτονομισμάτων, θα σταματούσαν τα εργοστάσια, τα ορυχεία, οι σιδηρόδρομοι και τα ταχυδρομεία, η εθνική και τοπική αυτοδιοίκηση, με λίγα λόγια, όλη η εθνική και οικονομική ζωή.

2.5 ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΑΙΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΒΑΪΜΑΡΗΣ

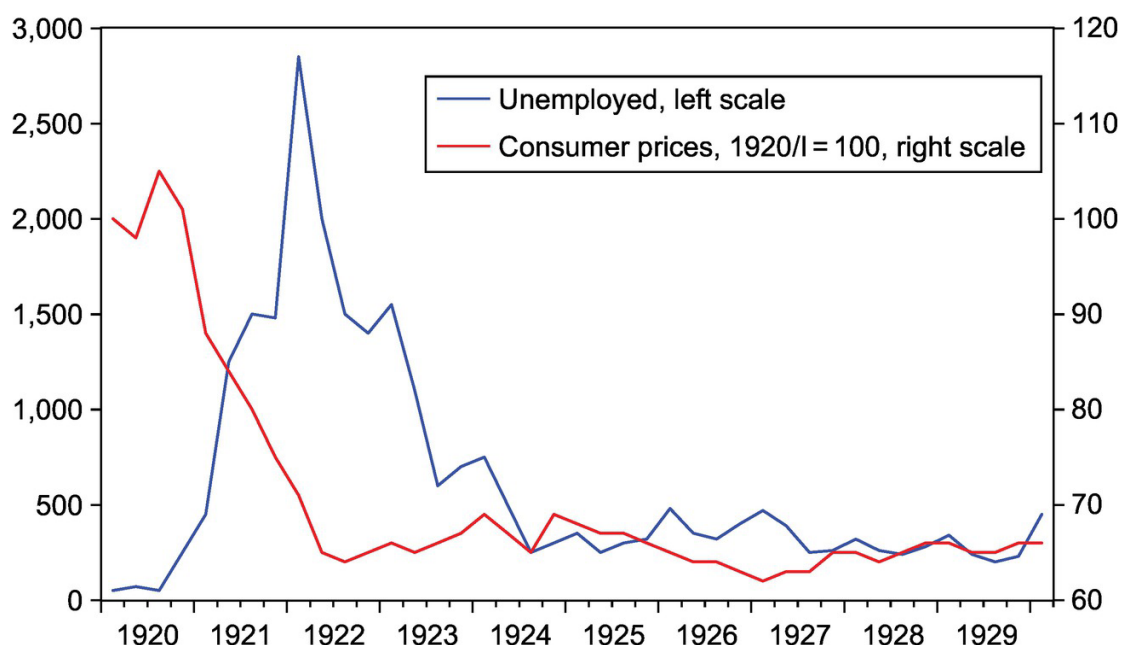
Ιστορικοί όπως ο Borchardt υποστηρίζουν ότι ο πληθωρισμός ήταν, πάνω απ' όλα, ένα πολιτικό φαινόμενο. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η αστάθεια των μεταπολεμικών πολιτικών θεσμών στη Γερμανία και οι τεράστιες εξωτερικές και εσωτερικές απαιτήσεις που τέθηκαν σε αυτούς, ενέτειναν τον πληθωρισμό. Η κυβέρνηση έμεινε με ένα χρέος που ήταν περίπου το ήμισυ της αξίας του εθνικού πλούτου και τέσσερις φορές μεγαλύτερο από τα έσοδα του Ράιχ το 1913. Η αύξηση της φορολογίας ήταν ανέφικτη για δύο λόγους: το φορολογικό σύστημα που κληρονομήθηκε από τη Βιλελμίνη Γερμανία δεν ήταν σε θέση να αντιμετωπίσει τον πληθωρισμό και η αντίδραση της κοινής γνώμης στην αύξηση της φορολογίας σε μια ήδη ασταθή δημοκρατία θα μπορούσε να έχει καταστροφικές συνέπειες. Ωστόσο, δεν

154 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

155 Pavlidis, E., Paya, I., & Peel, D. (2012). A new test for rational speculative bubbles using forward exchange rates: The case of the interwar german hyperinflation. Department of Economics, Lancaster university Management school, UK.

μπορούμε να είμαστε σίγουροι αν οι συνέπειες αυτές θα ήταν πιο καταστροφικές από τον υπερπληθωρισμό.¹⁵⁶

Ο John Maynard Keynes υποστήριξε ότι η πληθώρα των επιβαρύνσεων από τις Βερσαλλίες -συμπεριλαμβανομένης της απώλειας γης και πόρων, εκτός από τις αποζημιώσεις- θα ακρωτηρίαζε τη Γερμανία και θα είχε ολέθριες επιπτώσεις στην υπόλοιπη Ευρώπη. Η ανάλυση του Steven Webb για το δίλημμα της Γερμανίας ήταν αρκετά πειστική: "Δημοκρατία, καπιταλισμός και επανορθώσεις - οι Γερμανοί θα μπορούσαν να είχαν επιτύχει οποιαδήποτε δύο, αλλά οι Σύμμαχοι επέμειναν και στα τρία μέσα σε λιγότερο από δύο χρόνια μετά την άρση του αποκλεισμού τους". Αυτές οι άλυτες πολιτικές εντάσεις συνέβαλαν αναγκαστικά στις πρώτες πληθωριστικές περιόδους.¹⁵⁷



Διάγραμμα 4: Ανεργία και τιμές καταναλωτών

Πράγματι, υπάρχουν επίσης πολιτικά αίτια για τη σταθεροποίηση της άνοιξης του 1920. Το αποτυχημένο πραξικόπημα Kapp Putsch και η βίαιη καταστολή των

156 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

157 Borchardt, Knut (1991) Perspectives on Modern German Economic History and Policy. Translated by Peter Lambert. Cambridge: Cambridge University Press.

αριστερών εξεγέρσεων στο Ρουρ αύξησαν την εμπιστοσύνη στη σταθερότητα του γερμανικού πολιτικού συστήματος και μείωσαν προσωρινά τον ρυθμό του πληθωρισμού. Αυτή η σταθεροποίηση τερματίστηκε τον Μάιο του 1921 με το τελεσίγραφο του Λονδίνου, το οποίο κατέδειξε την επίδραση που είχαν οι εξωτερικές υποθέσεις στην εσωτερική οικονομία της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης. Το τελεσίγραφο καθόρισε το συνολικό ποσό των επανορθώσεων σε 132 δισεκατομμύρια χρυσά μάρκα και απαίτησε την αύξηση των ετήσιων πληρωμών από τα 2,24 δισεκατομμύρια μάρκα που καταβλήθηκαν το έτος που έληξε τον Ιούνιο του 1920, σε 4 δισεκατομμύρια μάρκα ετησίως, με κλιμάκωση των τιμών.¹⁵⁸ Μέχρι εκείνη τη χρονική στιγμή, ο πληθωρισμός άρχισε να αυξάνεται και πάλι. Ενώ οι πολιτικές που επηρέαζαν τον πληθωρισμό ήταν εσωτερικές πριν από το τελεσίγραφο, από τον Μάιο του 1921 και μετά, ήταν οι κρίσεις εξωτερικής πολιτικής που, ως επί το πλείστον, έλεγχαν τον πληθωρισμό στη Γερμανία. Ο Webb υποστήριξε, αντιφατικά, ότι ο υπερπληθωρισμός θα μπορούσε να είχε αποτραπεί αν η έναρξη των πληρωμών των αποζημιώσεων σε μετρητά είχε αναβληθεί κατά ένα έτος, ώστε να επιτραπεί στην γερμανική οικονομία να συνεχίσει να σταθεροποιούνται και να αποτραπεί ο αποδεκατισμός ολόκληρου του φορολογικού συστήματος.¹⁵⁹

Παρόλο που ο πληθωρισμός ήταν κακοδιαχειρισμένος από την κυβέρνηση, οι κακοδιαχειρίσεις αυτές από μόνες τους δεν προκάλεσαν την κρίση του 1922-1923. Η δολοφονία του Walther Rathenau τον Ιούλιο του 1922 κατέρριψε κάθε εναπομείνασα εμπιστοσύνη στην πολιτική και οικονομική σταθερότητα της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης. Η δολοφονία του, λίγο μετά τη δολοφονία του Erzberger, κατέδειξε την εσωτερική κοινωνική και πολιτική αναταραχή στη Γερμανία, συμπεριλαμβανομένης μιας ολοένα και πιο εξοργισμένης ακροδεξιάς, καθώς και βολκικών ρευμάτων αντιμπολσεβικισμού και αντισημιτισμού.¹⁶⁰ Καθώς οι ξένοι επενδυτές έχασαν την

158 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

159 Borchardt, Knut (1991) Perspectives on Modern German Economic History and Policy. Translated by Peter Lambert. Cambridge: Cambridge University Press.

160 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

εμπιστοσύνη τους στη γερμανική οικονομία και μετέφεραν τα περιουσιακά τους στοιχεία εκτός Γερμανίας, η αξία του χάρτινου μάρκου έπεσε κατακόρυφα.¹⁶¹ Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης αντιμετώπισε κρίση ρευστότητας και η μόνη λύση ήταν η εκτύπωση περισσότερων χαρτονομισμάτων από την Reichsbank. Καθώς όμως ο υπερπληθωρισμός εντεινόταν, η Reichsbank δεν ήταν σε θέση να τυπώσει αρκετά γρήγορα χαρτονομίσματα για να ικανοποιήσει την εκτίναξη των τιμών, και παρεμπιπτόντως η πραγματική προσφορά χρήματος συρρικνώθηκε. Σύμφωνα με τον Keynes, "Δεν υπάρχει λεπτότερο, ασφαλέστερο μέσο για την ανατροπή της υπάρχουσας βάσης της κοινωνίας από την αφαίμαξη του νομίσματος" (1995). Δυστυχώς, η αστάθεια της Γερμανίας περιόριζε τη δυνατότητά της να πειραματιστεί με αποπληθωριστικά μέτρα για να αποτρέψει την υποτίμηση του νομίσματος.¹⁶²

Το τελικό στάδιο του υπερπληθωρισμού ξεκίνησε με τη γαλλοβελγική κατοχή του Ρουρ στις 11 Ιανουαρίου 1923. Η κατοχή είχε σοβαρές πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις και ο υπερπληθωρισμός εντάθηκε μέχρι την κορύφωσή του τον Νοέμβριο του 1923. Μέχρι τον Ιανουάριο, οι τιμές χονδρικής είχαν ήδη διογκωθεί σε 2.783 φορές το επίπεδο του 1913, αλλά μεταξύ Ιανουαρίου και Νοεμβρίου, οι τιμές χονδρικής αυξήθηκαν πάνω από 453 εκατομμύρια φορές. Στόχος της Γαλλίας στις Βερσαλλίες ήταν να αποτρέψει τον γερμανικό επανεξοπλισμό επιβραδύνοντας τη γερμανική οικονομική ανάπτυξη και εκτοπίζοντας τη Γερμανία ως τη μεγαλύτερη οικονομία της ηπειρωτικής Ευρώπης- οι Γάλλοι συνέχισαν να απαιτούν αποζημιώσεις από μια ασταθή Γερμανία. Στη μελέτη του για τις βιομηχανίες σιδήρου και χάλυβα, ο Φέλντμαν υποστήριξε ότι η ανάκαμψη των

161 Borchardt, Knut (1991) Perspectives on Modern German Economic History and Policy. Translated by Peter Lambert. Cambridge: Cambridge University Press.

162 Borchardt, Knut (1991) Perspectives on Modern German Economic History and Policy. Translated by Peter Lambert. Cambridge: Cambridge University Press.

γερμανικών βιομηχανιών σιδήρου και χάλυβα και η γαλλική εξάρτηση από τον οπτάνθρακα του Ρουρ ανάγκασαν τη Γαλλία να καταλάβει το Ρουρ.¹⁶³

Στη συνέχεια, η Γαλλία απέκτησε καλύτερη διαπραγματευτική θέση για την επικείμενη επαναφορά του γερμανικού δασμολογικού ελέγχου το 1925 και τις επακόλουθες διαπραγματεύσεις. Από τον Ιανουάριο έως τον Σεπτέμβριο, η πολιτική της παθητικής αντίστασης -που υιοθετήθηκε από κοινού από τη βιομηχανία και την κυβέρνηση και υποστηρίχθηκε από τον καγκελάριο Κουν- προώθησε τη μείωση της παραγωγικότητας. Εκδηλώθηκε με αυξήσεις μισθών, μικρότερες ημέρες εργασίας και μετατόπιση πόρων εκτός Ρουρ. Η Γερμανία ανέλαβε μεγάλες δαπάνες επιδοτώντας το μη παραγωγικό εργατικό κόστος της αντίστασης. Αυτό ήταν το πρώτο σημαντικό παράδειγμα συνεννόησης μεταξύ κυβέρνησης και βιομηχανίας μετά τον πόλεμο, και η θυσία της παραγωγικότητας αποκάλυψε την υπεροχή των πολιτικών παραγόντων έναντι των οικονομικών παραγόντων στην κατεύθυνση της γερμανικής πολιτικής. Η παραίτηση του Κούντο τον Αύγουστο οδήγησε στον "Μεγάλο Συνασπισμό" του Στρέσεμαν, ο οποίος δεν μπόρεσε να συμφωνήσει σε αποπληθωριστικά μέτρα για την αντιμετώπιση της ασυμπτωτικής υποτίμησης του μάρκου, αλλά τερμάτισε την παθητική αντίσταση. Η οικονομία φαινόταν όλο και πιο απελπιστική και η συνειδητοποίηση ότι το νόμισμα είχε καταρρεύσει και μπορούσε να διορθωθεί μόνο με την εισαγωγή ενός νέου νομίσματος, του Rentenmark, στις 15 Νοεμβρίου. Ένα Rentenmark ισοδυναμούσε με ένα τρισεκατομμύριο μάρκα. Η επακόλουθη σταθεροποίηση του χάρτινου μάρκου, στις 20 Νοεμβρίου, επέτρεψε μια σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία μεταξύ του Rentenmark και του δολαρίου. Έτσι έληξε η πρώτη οικονομική κρίση της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης.

2.6 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΑΙΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΒΑΪΜΑΡΗΣ

Εκτός από τους πολιτικούς παράγοντες, υπήρχαν και οικονομικές δυνάμεις που οδήγησαν τη γερμανική οικονομία στον υπερπληθωρισμό. Αυτές είχαν τις ρίζες τους στη δημοσιονομική και νομισματική πολιτική της Reichsbank της γερμανικής κυβέρνησης. Το έργο των Bresciani- Turrone εφαρμόσε τη θεωρία της ποσότητας στον πληθωρισμό στη Γερμανία της Βαϊμάρης. Υποστήριξε ότι, "οι γερμανικές

163 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

εμπειρίες μας δείχνουν τη θεμελιώδη σημασία που έχει για τον καθορισμό του επιπέδου των εσωτερικών τιμών και της εξωτερικής αξίας του νομίσματος, η ποσότητα του χρήματος που εκδίδει η κυβέρνηση" (1937). Ο πληθωρισμός οφειλόταν στην αυξανόμενη προσφορά χρήματος. Καθώς οι τιμές αυξάνονταν, υπήρχε αυξανόμενη ζήτηση για χρήμα. Επιπλέον, η μέθοδος της γερμανικής κυβέρνησης για τη χρηματοδότηση των ελλειμμάτων της ανάγκασε σε αύξηση της προσφοράς χρήματος. Επιπλέον, καθώς οι τιμές αυξάνονταν, έπρεπε να τυπωθούν περισσότερα χρήματα. Οι Σύμμαχοι προτίμησαν αυτή την εξήγηση, επειδή υποδήλωνε ότι η Γερμανία κατέστρεφε σκόπιμα την οικονομία της για να αποφύγει το κόστος της ειρήνης. Η άποψη αυτή είναι όμως αρκετά μη ρεαλιστική, επειδή ο πληθωρισμός περιόριζε ανελέητα τις διαθέσιμες πολιτικές επιλογές της κυβέρνησης. Άλλοι ιστορικοί έχουν υποστηρίξει ότι οι περιορισμοί στη Γερμανία προκάλεσαν αναγκαστικά μια εμπορική ανισορροπία μεταξύ εισαγωγών και εξαγωγών, καθώς οι τιμές αυξάνονταν και η αξία του μάρκου υποτιμούνταν, αυτό επιδεινωνόταν. Σε αντίθεση με τους θεωρητικούς της ποσότητας, οι θεωρητικοί του ισοζυγίου πληρωμών υποστήριξαν ότι η εμπορική ανισορροπία οδήγησε στον πληθωρισμό, προκαλώντας την αύξηση της προσφοράς χρήματος. Το υπόδειγμα του ισοζυγίου πληρωμών εφαρμόστηκε σε θεωρίες σχετικά με τις δυνάμεις της εργασίας και τον πληθωρισμό, σύμφωνα με τις οποίες η χαμηλή αξία του δολαρίου του μάρκου οδηγούσε σε ζήτηση για υψηλότερους μισθούς και, κατά συνέπεια, σε υψηλότερες τιμές.¹⁶⁴

Ανεξάρτητα από τα αιτιώδη στοιχεία των πληθωριστικών κύκλων, ο πληθωρισμός επέβαλε περιορισμούς στα γερμανικά δημοσιονομικά που θα κατεύθυναν την δημοσιονομική πολιτική της χώρας. Καθώς ο ρυθμός του πληθωρισμού αυξανόταν, τα φορολογικά έσοδα της κυβέρνησης μειώνονταν σημαντικά σε αξία λόγω της υστέρησης μεταξύ βεβαίωσης και είσπραξης. Το άρθρο του Webb (1986) ανέλυσε τις δημοσιονομικές αλλαγές της περιόδου και τις επιπτώσεις τους στον πληθωρισμό. Οι σοσιαλιστές ήλπιζαν να εφαρμόσουν μεταρρυθμίσεις από την πλευρά των εσόδων για την εξισορρόπηση του

164 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

προϋπολογισμού. Ο Erzberger, ένας μετριοπαθής, προσπάθησε να αυξήσει τα έσοδα με διάφορες φορολογικές μεταρρυθμίσεις. Τον χειμώνα 1919-1920, η κυβέρνηση συγκέντρωσε το φορολογικό σύστημα, αφαιρώντας από τα κρατίδια το δικαίωμα να φορολογούν απευθείας την περιουσία και τον πλούτο των φυσικών προσώπων. Τον Μάρτιο του 1920, η κυβέρνηση εισήγαγε έναν προοδευτικό φόρο στα εισοδήματα φυσικών και νομικών προσώπων. Εκτός από τις φορολογικές μεταρρυθμίσεις, εισήχθησαν εφάπαξ εισφορές, συμπεριλαμβανομένης της "έκτακτης θυσίας του Ράιχ", ωστόσο αυτές ήταν λιγότερο αποτελεσματικές. Αν και οι μεταρρυθμίσεις του 1920 αύξησαν τα φορολογικά έσοδα κατά 20-30%, τα μέτρα αυτά δεν μπόρεσαν να αντιμετωπίσουν τον υπερπληθωισμό.

Ακόμη και οι φορολογικές μεταρρυθμίσεις του Μαρτίου και του Αυγούστου του 1923, οι οποίες αποσκοπούσαν στην καταπολέμηση της υποτίμησης των φορολογικών εσόδων με την επιβολή προστίμου για την καθυστερημένη πληρωμή των φόρων, ήταν σχετικά αναποτελεσματικές. Υπήρξαν επίσης δημοσιονομικές αλλαγές στις κρατικές δαπάνες, οι οποίες είναι πιο δύσκολο να αναλυθούν κατά τη διάρκεια του υπερπληθωισμού, επειδή τα προβλεπόμενα στοιχεία για τις δαπάνες ήταν άσχετα. Καθ' όλη τη διάρκεια της πληθωριστικής περιόδου, υπήρξαν τρεις κορυφώσεις των κυβερνητικών δαπανών: η αποστράτευση το 1919, η έναρξη των πληρωμών αποζημιώσεων σε μετρητά το 1921 και το κόστος της αντίστασης στην κατοχή του Ρουρ το 1923. Η προσδοκία του πληθωρισμού σε μια τόσο ασταθή οικονομία αύξησε περαιτέρω τον ρυθμό του πληθωρισμού. Οι περισσότεροι οικονομολόγοι συμφωνούν ότι η νομισματοποίηση του χρέους από την αρχή του πολέμου ήταν η βασική δημοσιονομική και νομισματική πολιτική πίσω από τον γερμανικό πληθωρισμό, αλλά άλλοι πολιτικοί παράγοντες επηρέασαν το μέγεθός του.¹⁶⁵

165 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ

3.1 ΑΝΑΛΥΣΗ

Το επεισόδιο του υπερπληθωρισμού στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης στη δεκαετία του 1920 δεν ήταν ο πρώτος υπερπληθωρισμός, ούτε ο μοναδικός στην Ευρώπη στις αρχές της δεκαετίας του 1920, ούτε καν ο πιο ακραίος πληθωρισμός στην ιστορία (το ουγγρικό pengő και το δολάριο Ζιμπάμπουε έχουν πληθωριστεί περισσότερο). Ωστόσο, ως η πιο εξέχουσα περίπτωση που ακολούθησε την εμφάνιση των οικονομικών ως επιστημονικού κλάδου, προσέλκυσε το ενδιαφέρον με τρόπο που δεν είχαν προσελκύσει οι προηγούμενες περιπτώσεις.¹⁶⁶ Πολλές από τις δραματικές και ασυνήθιστες οικονομικές συμπεριφορές που συνδέονται σήμερα με τον υπερπληθωρισμό καταγράφηκαν για πρώτη φορά συστηματικά στη Γερμανία: αυξήσεις τάξης μεγέθους στις τιμές και τα επιτόκια, αναδιατύπωση του νομίσματος, φυγή των καταναλωτών από τα μετρητά στα σκληρά περιουσιακά στοιχεία και ταχεία επέκταση των βιομηχανιών που παρήγαγαν αυτά τα περιουσιακά στοιχεία. Η γερμανική νομισματική οικονομία επηρεάστηκε τότε σε μεγάλο βαθμό από τη Γερμανική Ιστορική Σχολή, και αυτό καθόρισε τον τρόπο με τον οποίο ο υπερπληθωρισμός αναλύθηκε τότε συνήθως.¹⁶⁷

Ο Τζον Μείναρντ Κέινς περιέγραψε την κατάσταση στο βιβλίο του *The Economic Consequences of the Peace* (Οι οικονομικές συνέπειες της ειρήνης): *"Ο πληθωρισμός των νομισματικών συστημάτων της Ευρώπης έχει προχωρήσει σε εξαιρετικές διαστάσεις. Οι διάφορες εμπόλεμες κυβερνήσεις, ανίκανες ή πολύ άτολμες ή πολύ κοντόφθαλμες να εξασφαλίσουν από δάνεια ή φόρους τους πόρους που χρειάζονταν, τύπωσαν χαρτονομίσματα για το υπόλοιπο".*¹⁶⁸

166 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

167 Taylor, F. (2013). *The downfall of money: Germany's hyperinflation and the destruction of the middle class*. A&C Black.

168 Haffert, L., Redeker, N., & Rommel, T. (2021). Misremembering Weimar: Hyperinflation, the Great Depression, and German collective economic memory. *Economics & Politics*, 33(3), 664-686.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου υπερπληθωρισμού, Γάλλοι και Βρετανοί οικονομικοί εμπειρογνώμονες άρχισαν να ισχυρίζονται ότι η Γερμανία κατέστρεψε την οικονομία της με σκοπό να αποφύγει τις αποζημιώσεις, αλλά και οι δύο κυβερνήσεις είχαν αντικρουόμενες απόψεις για το πώς να χειριστούν την κατάσταση.¹⁶⁹ Οι Γάλλοι δήλωσαν ότι η Γερμανία έπρεπε να συνεχίσει να πληρώνει τις αποζημιώσεις, ενώ η Βρετανία επεδίωκε να χορηγήσει ένα μορατόριουμ που θα επέτρεπε την οικονομική της ανασυγκρότηση.¹⁷⁰

Αν και οι αποζημιώσεις αντιπροσώπευαν περίπου το ένα τρίτο του γερμανικού ελλείμματος από το 1920 έως το 1923, η κυβέρνηση βρήκε τις αποζημιώσεις ένα βολικό εξιλαστήριο θύμα. Άλλοι αποδιοπομπαίοι τράγοι ήταν οι τραπεζίτες και οι κερδοσκόποι (ιδίως οι ξένοι). Ο πληθωρισμός έφτασε στο αποκορύφωμά του τον Νοέμβριο του 1923, αλλά έληξε όταν εισήχθη ένα νέο νόμισμα (το Rentenmark). Προκειμένου να δημιουργηθεί χώρος για το νέο νόμισμα, οι τράπεζες *"παρέδωσαν τα μάρκα σε εμπόρους σκουπιδιών κατά τόνους"* για να ανακυκλωθούν ως χαρτί.¹⁷¹

3.2 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ

Αν και ο πληθωρισμός έληξε με την εισαγωγή του Rentenmark και η Δημοκρατία της Βαϊμάρης συνεχίστηκε για μια δεκαετία μετά, ο υπερπληθωρισμός πιστεύεται ευρέως ότι συνέβαλε στην κατάληψη της Γερμανίας από τους Ναζί και στην άνοδο του Αδόλφου Χίτλερ στην εξουσία. Ο ίδιος ο Αδόλφος Χίτλερ στο βιβλίο του, *Mein Kampf*, κάνει πολλές αναφορές στο γερμανικό χρέος και στις αρνητικές

169 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

170 Blackburn, K., & Sola, M. (1996). Market fundamentals versus speculative bubbles: a new test applied to the German hyperinflation. *International Journal of Finance & Economics*, 1(4), 303-317.

171 Pavlidis, E., Paya, I., & Peel, D. (2012). A new test for rational speculative bubbles using forward exchange rates: The case of the interwar german hyperinflation. Department of Economics, Lancaster university Management school, UK.

συνέπειες που επέφεραν το αναπόφευκτο του "εθνικοσοσιαλισμού".¹⁷² Ο πληθωρισμός δημιούργησε επίσης αμφιβολίες για την επάρκεια των φιλελεύθερων θεσμών, ιδίως σε μια μεσαία τάξη που διατηρούσε αποταμιεύσεις σε μετρητά και ομόλογα. Προκάλεσε επίσης δυσaréσκεια για τους τραπεζίτες και τους κερδοσκόπους, τους οποίους η κυβέρνηση και ο Τύπος κατηγορήσαν για την κρίση του πληθωρισμού. πολλοί από αυτούς ήταν Εβραίοι και ορισμένοι Γερμανοί ονόμασαν τα υπερπληθωρισμένα χαρτονομίσματα της Βαϊμάρης Εβραϊκό κομφετί.¹⁷³

Αργότερα η γερμανική νομισματική πολιτική έδειξε πολύ μεγαλύτερη ανησυχία για τη διατήρηση ενός υγιούς νομίσματος, ανησυχία που επηρέασε ακόμη και τη στάση της Γερμανίας στην επίλυση της ευρωπαϊκής κρίσης δημόσιου χρέους από το 2009 και μετά.¹⁷⁴

Τα υπερπληθωρισμένα, άχρηστα μάρκα άρχισαν να συλλέγονται ευρέως στο εξωτερικό. Η εφημερίδα Los Angeles Times εκτιμούσε το 1924 ότι περισσότερα από τα παροπλισμένα χαρτονομίσματα ήταν διασκορπισμένα στις Ηνωμένες Πολιτείες από όσα υπήρχαν στη Γερμανία.¹⁷⁵

Παρ' όλα αυτά, η τεράστια διαδικασία επιτάχυνσης που συμβαίνει κατά τη διάρκεια του γερμανικού υπερπληθωρισμού του 1922/23 παραμένει ακόμη ασαφής και απρόβλεπτη. Ο μετασχηματισμός μιας πληθωριστικής εξέλιξης σε υπερπληθωρισμό πρέπει να προσδιοριστεί ως ένα πολύ σύνθετο φαινόμενο, το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει μια περαιτέρω προχωρημένη ερευνητική λεωφόρο της

172 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

173 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

174 Taylor, F. (2013). The downfall of money: Germany's hyperinflation and the destruction of the middle class. A&C Black.

175 Ferguson, N. (2002). Paper and iron: Hamburg business and German politics in the era of inflation, 1897-1927. Cambridge University Press.

πολυπλοκότητας σε συνδυασμό με ερευνητικούς τομείς όπως η μαζική υστερία, το φαινόμενο *bandwagon*, ο κοινωνικός εγκέφαλος και οι κατοπτρικοί νευρώνες.¹⁷⁶

3.3 ΥΠΕΡΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ

Από τον Αύγουστο του 1921, η Γερμανία άρχισε να αγοράζει συνάλλαγμα με μάρκα σε οποιαδήποτε τιμή, αλλά αυτό μόνο αύξησε την ταχύτητα κατάρρευσης της αξίας του μάρκου. όσο πιο χαμηλά βυθιζόταν το μάρκο στις διεθνείς αγορές, τόσο μεγαλύτερη ποσότητα μάρκων απαιτούνταν για την αγορά του ξένου συναλλάγματος που απαιτούσε η Επιτροπή Επανορθώσεων.¹⁷⁷

Κατά το πρώτο εξάμηνο του 1922, το μάρκο σταθεροποιήθηκε σε περίπου 320 μάρκα ανά δολάριο. Αυτό συνοδεύονταν από διεθνείς διασκέψεις για τις αποζημιώσεις, συμπεριλαμβανομένης μιας τον Ιούνιο του 1922 που οργανώθηκε από τον Αμερικανό επενδυτικό τραπεζίτη J. P. Morgan, Jr.. Όταν οι συνεδριάσεις αυτές δεν έδωσαν καμία λειτουργική λύση, ο πληθωρισμός μετατράπηκε σε υπερπληθωρισμό και το μάρκο έπεσε στα 8000 μάρκα ανά δολάριο μέχρι τον Δεκέμβριο του 1922. Ο δείκτης του κόστους ζωής ήταν 41 τον Ιούνιο του 1922 και 685 τον Δεκέμβριο, μια αύξηση πάνω από 16 φορές.¹⁷⁸

Τον Ιανουάριο του 1923 γαλλικά και βελγικά στρατεύματα κατέλαβαν το Ρουρ, τη βιομηχανική περιοχή της Γερμανίας στην κοιλάδα του Ρουρ, για να διασφαλίσουν ότι οι αποζημιώσεις θα καταβάλλονταν σε αγαθά, όπως άνθρακας από το Ρουρ και άλλες βιομηχανικές ζώνες της Γερμανίας, επειδή το μάρκο ήταν πρακτικά άχρηστο.¹⁷⁹ Ο πληθωρισμός επιδεινώθηκε όταν οι εργάτες στο Ρουρ

176 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

177 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

178 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

179 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

προχώρησαν σε γενική απεργία και η γερμανική κυβέρνηση τύπωσε περισσότερο χρήμα προκειμένου να συνεχίσει να τους πληρώνει για την "παθητική αντίσταση". Ως αποτέλεσμα του υπερπληθωρισμού, υπήρξαν ειδήσεις για άτομα στη Γερμανία που έπασχαν από έναν ψυχαναγκασμό που ονομάζεται εγκεφαλικό επεισόδιο μηδέν, μια κατάσταση κατά την οποία το άτομο έχει την "επιθυμία να γράφει ατελείωτες σειρές από [μηδενικά] και να εμπλακεί σε υπολογισμούς πιο περίπλοκους από τα πιο δύσκολα προβλήματα στους λογαρίθμους".¹⁸⁰

3.4 ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗ

Όταν το νέο νόμισμα, το Rentenmark, αντικατέστησε τα άχρηστα μάρκα της Reichsbank στις 16 Νοεμβρίου 1923 και τα 12 μηδενικά κόπηκαν από τις τιμές, οι τιμές στο νέο νόμισμα παρέμειναν σταθερές. Ο γερμανικός λαός θεώρησε αυτό το σταθερό νόμισμα ως θαύμα, επειδή είχε ακούσει τέτοιους ισχυρισμούς περί σταθερότητας στο παρελθόν με το Notgeld (χρήμα έκτακτης ανάγκης), το οποίο υποτιμήθηκε γρήγορα ως πρόσθετη πηγή πληθωρισμού. Η συνήθης εξήγηση ήταν ότι τα Rentenmarks εκδίδονταν σε σταθερό ποσό και είχαν ως εγγύηση σκληρά περιουσιακά στοιχεία, όπως γεωργική γη και βιομηχανικά περιουσιακά στοιχεία, αλλά αυτό που συνέβη ήταν πιο περίπλοκο από αυτό, όπως συνοψίζεται στην ακόλουθη περιγραφή.¹⁸¹

Τον Αύγουστο του 1923, ο Karl Helfferich πρότεινε ένα σχέδιο για την έκδοση ενός νέου νομίσματος (roggenmark) που θα υποστηριζόταν από ενυπόθηκα ομόλογα που θα αναπροσαρμόζονταν στις τιμές αγοράς (σε χαρτονομίσματα) των σιτηρών σίκαλης.¹⁸² Το σχέδιό του απορρίφθηκε λόγω της μεγάλης διακύμανσης της τιμής της σίκαλης σε χάρτινα μάρκα. Ο υπουργός Γεωργίας Hans Luther πρότεινε ένα

180 Blackburn, K., & Sola, M. (1996). Market fundamentals versus speculative bubbles: a new test applied to the German hyperinflation. *International Journal of Finance & Economics*, 1(4), 303-317.

181 Taylor, F. (2013). *The downfall of money: Germany's hyperinflation and the destruction of the middle class*. A&C Black.

182 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

διαφορετικό σχέδιο που αντικαθιστούσε τη σίκαλη με χρυσό και ένα νέο νόμισμα, το Rentenmark, το οποίο υποστηριζόταν από ομόλογα που αναπροσαρμόζονταν στις τιμές αγοράς (σε χάρτινα μάρκα) του χρυσού.¹⁸³

Τα χρυσά ομόλογα ορίζονταν σε ποσοστό 2.790 χρυσών μάρκων ανά χιλιόγραμμο χρυσού, που ήταν ο ίδιος ορισμός με τα προπολεμικά χρυσά μάρκα. Τα rentenmarks δεν ήταν εξαργυρώσιμα σε χρυσό, αλλά αναπροσαρμόζονταν μόνο με τα χρυσά ομόλογα. Αυτό το σχέδιο για τα rentenmark υιοθετήθηκε με διατάγματα νομισματικής μεταρρύθμισης στις 13-15 Οκτωβρίου 1923, με τα οποία ιδρύθηκε μια νέα τράπεζα, η Rentenbank που ελεγχόταν από τον Hans Luther, ο οποίος είχε γίνει ο νέος υπουργός Οικονομικών.¹⁸⁴

Μετά τις 12 Νοεμβρίου 1923, όταν ο Χιάλμαρ Σαχτ ανέλαβε επίτροπος νομισμάτων, η Reichsbank, η παλιά κεντρική τράπεζα, δεν επιτρεπόταν να προεξοφλήσει περαιτέρω κυβερνητικά γραμμάτια του Δημοσίου, πράγμα που σήμαινε ότι σταμάτησε και η αντίστοιχη έκδοση χαρτονομισμάτων. Η προεξόφληση εμπορικών συναλλαγματικών επιτρεπόταν και το ποσό των Rentenmarks επεκτεινόταν, αλλά η έκδοση ελεγχόταν αυστηρά ώστε να συμμορφώνεται με τις τρέχουσες εμπορικές και κυβερνητικές συναλλαγές.¹⁸⁵ Η νέα Rentenbank αρνήθηκε την πίστωση στην κυβέρνηση και σε κερδοσκόπους που δεν μπορούσαν να δανειστούν Rentenmarks, επειδή τα Rentenmarks δεν ήταν νόμιμο χρήμα. Όταν ο πρόεδρος της Reichsbank Rudolf Havenstein πέθανε στις 20 Νοεμβρίου 1923, ο Schacht διορίστηκε πρόεδρος της Reichsbank. Μέχρι τις 30 Νοεμβρίου 1923, υπήρχαν σε κυκλοφορία 500 εκατομμύρια Rentenmarks, τα οποία αυξήθηκαν σε 1.000 εκατομμύρια μέχρι την 1η Ιανουαρίου 1924 και πάλι σε 1.800 εκατομμύρια Rentenmarks μέχρι τον Ιούλιο του 1924. Εν τω μεταξύ, τα παλαιά χάρτινα μάρκα

183 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

184 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

185 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

συνέχισαν να κυκλοφορούν. Το σύνολο των χάρτινων Μάρκων αυξήθηκε σε 1.211 πεντακόσια εκατομμύρια τον Ιούλιο του 1924 και συνέχισε να μειώνεται η αξία τους στο ένα τρίτο της αξίας μετατροπής τους σε Rentenmarks.¹⁸⁶

Ο νομισματικός νόμος της 30ής Αυγούστου 1924 επέτρεψε την ανταλλαγή κάθε παλιού χαρτονομίσματος 1.000.000.000.000.000 μάρκων με ένα νέο μάρκο Ράιχ, που ισοδυναμούσε σε αξία με ένα μάρκο Rentenmark.¹⁸⁷

3.5 ΑΝΑΤΙΜΗΣΗ

Τελικά, ορισμένα χρέη αποκαταστάθηκαν για να αποζημιωθούν εν μέρει όσοι ήταν πιστωτές. Ένα διάταγμα του 1925 επανέφερε ορισμένες υποθήκες στο 25% της ονομαστικής τους αξίας σε νέα μάρκα Ράιχ (ουσιαστικά 25.000.000.000.000 φορές την αξία τους σε παλαιά μάρκα), εάν είχαν διακρατηθεί για 5 ή περισσότερα χρόνια. Παρομοίως, ορισμένα κρατικά ομόλογα επανήλθαν σε 2-1/2% της ονομαστικής αξίας - τα οποία θα καταβάλλονταν μετά την καταβολή των αποζημιώσεων. Η επαναφορά ορισμένων χρεών, σε συνδυασμό με την επαναφορά της αποτελεσματικής φορολόγησης σε μια ακόμη κατεστραμμένη οικονομία, προκάλεσε ένα κύμα εταιρικών πτωχεύσεων.¹⁸⁸

Ένα από τα σημαντικά ζητήματα της σταθεροποίησης ενός υπερπληθωρισμού είναι η ανατίμηση. Με τη συνήθη έννοια αναφέρεται στην αύξηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας ενός εθνικού νομίσματος έναντι άλλων νομισμάτων.¹⁸⁹ Σημαίνει επίσης ανατίμηση - την αποκατάσταση της αξίας ενός νομίσματος που έχει υποτιμηθεί από τον πληθωρισμό. Η γερμανική κυβέρνηση είχε την επιλογή είτε μέσω

186 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

187 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

188 Ferguson, N. (2002). Paper and iron: Hamburg business and German politics in the era of inflation, 1897-1927. Cambridge University Press.

189 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

ενός νόμου για την ανατίμηση να τελειώσει γρήγορα τον υπερπληθωρισμό είτε να επιτρέψει την εξάπλωση και τις πολιτικές και βίαιες ταραχές στους δρόμους.¹⁹⁰

Η γερμανική κυβέρνηση υποστήριξε λεπτομερώς ότι τα συμφέροντα των πιστωτών και των οφειλετών έπρεπε να είναι δίκαια και ισορροπημένα. Ούτε ο δείκτης τιμών βιοτικού επιπέδου, ούτε ο δείκτης τιμών μετοχών ή ο δείκτης τιμών ακινήτων (για την εποχή αυτή, ωστόσο, δεν υπήρχαν) κρίθηκαν ως σχετικοί. Ο υπολογισμός της σχέσης μετατροπής κρίθηκε σημαντικά ως προς τον δείκτη του δολαρίου καθώς και ως προς τον δείκτη τιμών χονδρικής πώλησης.¹⁹¹ Κατ' αρχήν, η γερμανική κυβέρνηση ακολούθησε τη γραμμή της αγοραίας συλλογιστικής ότι ο δείκτης δολαρίου και ο δείκτης τιμών χονδρικής θα έδειχναν κατά προσέγγιση το πραγματικό επίπεδο τιμών γενικά κατά την περίοδο του υψηλού πληθωρισμού και του υπερπληθωρισμού. Επιπλέον η ανατίμηση ήταν δεσμευμένη στη συναλλαγματική ισοτιμία μάρκου και βορειοαμερικανικού δολαρίου, με βάση το χρηματιστήριο του Βερολίνου για να προκύψει η αξία του Goldmark.¹⁹²

Ο νόμος για την αναπροσαρμογή των υποθηκών και άλλων απαιτήσεων (Νόμος περί αναπροσαρμογής του 1925 της 16ης Ιουλίου 1925) περιλάμβανε τελικά μόνο τη σχέση του χαρτονομίσματος με το χρυσό μάρκο για την περίοδο από την 1η Ιανουαρίου 1918 έως τις 30 Νοεμβρίου 1923 και τις επόμενες ημέρες. Αυτό οδήγησε στο γεγονός ότι εγκαταλείφθηκε η μέχρι τότε αναγνωρισμένη αρχή Ένα μάρκο αξίζει ένα μάρκο (αρχή της ονομαστικής αξίας) λόγω του καλπάζοντος πληθωρισμού. ο νόμος αυτός προσβλήθηκε στο Ανώτατο Δικαστήριο του Γερμανικού Ράιχ (Reichsgericht).¹⁹³ Η 5η Σύγκλητος του Ανώτατου Δικαστηρίου της Γερμανίας

190 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

191 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

192 Seghezza, E., & Morelli, P. (2020). Was a sudden stop at the origin of German hyperinflation?. Financial History Review, 27(2), 161-186.

193 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

(Reichsgericht) αποφάνθηκε στις 4 Νοεμβρίου 1925 ότι ο νόμος περί ανατίμησης του 1925 ήταν συνταγματικός, ακόμη και όταν σταθμίστηκε με τη "Διακήρυξη των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των Γερμανών" (άρθρα 109, 134, 152 και 153 του Συντάγματος). Η υπόθεση αυτή αποτέλεσε προηγούμενο για το ζήτημα του δικαστικού ελέγχου στη γερμανική νομολογία.¹⁹⁴

Το πιο εκπληκτικό οικονομικό σοφιστικό επιχείρημα που προωθήθηκε από επιφανείς χρηματιστές, πολιτικούς και οικονομολόγους προσπαθούσε να δείξει ότι δεν υπήρχε ούτε νομισματικός ούτε πιστωτικός πληθωρισμός στη Γερμανία. Αυτοί οι ειδικοί παραδέχθηκαν εύκολα ότι το ονομαστικό ποσό του εκδοθέντος χαρτονομίσματος ήταν πράγματι τεράστιο. Αλλά η πραγματική αξία όλου του χρήματος που κυκλοφορούσε, δηλαδή η χρυσή αξία σε όρους τιμών χρυσού ή αγαθών, υποστήριζαν, ήταν πολύ χαμηλότερη από ό,τι πριν από τον πόλεμο ή από ό,τι σε άλλες βιομηχανικές χώρες.¹⁹⁵

Ο υπουργός Οικονομικών και διάσημος οικονομολόγος Helfferich διαβεβαίωνε επανειλημμένα το έθνος του ότι δεν υπήρχε πληθωρισμός στη Γερμανία, καθώς η συνολική αξία του κυκλοφορούντος νομίσματος, μετρούμενη σε χρυσό, καλύπτονταν από τα αποθέματα χρυσού της Reichsbank σε πολύ υψηλότερη αναλογία από ό,τι πριν από τον πόλεμο.¹⁹⁶ Ο πρόεδρος της Reichsbank Havenstein αρνήθηκε κατηγορηματικά ότι η κεντρική τράπεζα είχε φουσκώσει το γερμανικό νόμισμα. Ήταν πεπεισμένος ότι ακολουθούσε περιοριστική πολιτική, καθώς το

194 Haffert, L., Redeker, N., & Rommel, T. (2021). Misremembering Weimar: Hyperinflation, the Great Depression, and German collective economic memory. *Economics & Politics*, 33(3), 664-686.

195 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

196 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

χαρτοφυλάκιό της άξιζε, σε μάρκα χρυσού, λιγότερο από το μισό των αποθεμάτων του 1913.¹⁹⁷

Ο καθηγητής Julius Wolf έγραψε το καλοκαίρι του 1922: "Αναλογικά με τις ανάγκες, στη Γερμανία κυκλοφορούν τώρα λιγότερα χρήματα απ' ό,τι πριν από τον πόλεμο. Αυτή η δήλωση μπορεί να προκαλέσει έκπληξη, αλλά είναι σωστή. Η κυκλοφορία είναι τώρα 15-20 φορές μεγαλύτερη από την προπολεμική εποχή, ενώ οι τιμές έχουν αυξηθεί 40-50 φορές". Ομοίως, ο καθηγητής Elster καθιστούσε τους δικούς του ότι "όσο τεράστια και αν είναι η φαινομενική αύξηση της κυκλοφορίας το 1922, στην πραγματικότητα τα στοιχεία δείχνουν μείωση".¹⁹⁸

Η Στατιστική Υπηρεσία της γερμανικής κυβέρνησης υπολόγισε ακόμη και τις πραγματικές τιμές της κατά κεφαλήν κυκλοφορίας σε διάφορες χώρες. Κατέληξε και αυτό στο συμπέρασμα ότι υπήρχε έλλειψη συναλλάγματος στη Γερμανία, αλλά μεγάλος πληθωρισμός στο εξωτερικό.¹⁹⁹

Φυσικά, αυτό το φανταστικό συμπέρασμα των νομισματικών αρχών και των εμπειρογνομόνων είχε δυσοίωνες συνέπειες για εκατομμύρια ανθρώπους. Μέσω δόλιων σοφισμάτων απλώς αφαίρεσε την αιτία της καταστροφής από την ατομική ευθύνη και έτσι επίσης κάθε όριο στην έκδοση περισσότερου χάρτινου χρήματος.²⁰⁰

Η πηγή αυτού του βαρυσήμαντου λάθους βρίσκεται πιθανώς στην άγνοια ενός από τους σημαντικότερους προσδιοριστικούς παράγοντες της αξίας του χρήματος,

197 Pavlidis, E., Paya, I., & Peel, D. (2012). A new test for rational speculative bubbles using forward exchange rates: The case of the interwar german hyperinflation. Department of Economics, Lancaster university Management school, UK.

198 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

199 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

200 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

που είναι η ίδια η στάση των ανθρώπων απέναντι στο χρήμα. Για τον ένα ή τον άλλο λόγο οι άνθρωποι μπορεί να διαφοροποιούν τα μετρητά που κατέχουν. Η αύξηση της κατοχής μετρητών από πολλούς ανθρώπους τείνει να αυξάνει την ανταλλακτική αξία του χρήματος- η μείωση της κατοχής μετρητών τείνει να τη μειώνει. Τώρα, για να αλλάξουν ριζικά τα μετρητά που κατέχουν, τα άτομα πρέπει να έχουν πειστικούς λόγους. Είναι φυσικό να αυξάνουν τα διαθέσιμά τους όποτε προβλέπουν αύξηση της χρηματικής αξίας, όπως, για παράδειγμα, σε μια ύφεση. Και μειώνουν τα διαθέσιμά τους όταν αναμένουν μείωση της χρηματικής αξίας.²⁰¹ Στον γερμανικό υπερπληθωρισμό μείωσαν τα διαθέσιμά τους στο απόλυτο ελάχιστο και τελικά απέφυγαν κάθε κατοχή. Είναι προφανές ότι οι τιμές των αγαθών πρέπει τότε να αυξάνονται ταχύτερα και η αξία του χρήματος να υποτιμάται ταχύτερα από τον ρυθμό δημιουργίας χρήματος. Αν η αξία των ατομικών χρηματικών διαθεσίμων μειώνεται ταχύτερα από τον ρυθμό εκτύπωσης χρήματος, η αξία του συνολικού αποθέματος χρήματος πρέπει επίσης να υποτιμηθεί ταχύτερα από αυτόν τον ρυθμό. Αυτό είναι τόσο καλά κατανοητό, ώστε ακόμη και οι μαθηματικοί οικονομολόγοι δίνουν έμφαση στην "ταχύτητα του χρήματος" στις εξισώσεις και τους υπολογισμούς τους για την αξία του χρήματος. Όμως οι γερμανικές νομισματικές αρχές αγνοούσαν αυτές τις βασικές αρχές της ανθρώπινης δράσης.²⁰²

3.6 ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

Η συμβατική σοφία αποδέχθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα σχεδόν άνευ όρων ότι η γερμανική πολεμική χρηματοδότηση βασιζόταν πολύ λιγότερο στους φόρους από ό,τι η βρετανική και ήταν, ως εκ τούτου, λιγότερο υγιής και πιο επιρρεπής στον πληθωρισμό. Αντιμέτωπος με ένα δυσμενές σοκ παραγωγικότητας μεγάλων ποσοστών, ένας μεμονωμένος καταναλωτής έχει ισχυρό κίνητρο να εξομαλύνει την κατανάλωση, είτε μέσω της εξάντλησης των αποθεμάτων είτε μέσω δανεισμού. Το κίνητρο αυτό είναι ιδιαίτερα ισχυρό παρουσία ενός στρεβλωτικού φορολογικού συστήματος, στο οποίο ο πειρασμός της κυβέρνησης να καλύψει το

201 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

202 Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation.

κόστος του πολέμου μέσω της φορολογίας θα προκαλούσε τεράστιες νεκρές απώλειες. Εφόσον η αξίωση της κυβέρνησης να εξοφλήσει τα πολεμικά ομόλογα μετά τον πόλεμο είναι αξιόπιστη, οι παράγοντες θα προτιμήσουν την εξομάλυνση της φορολογικής επιβάρυνσης σε βάθος χρόνου από την άμεση πληρωμή του λογαριασμού. Αυτή, σε ελεύθερη και συντομευμένη μορφή, είναι η άποψη του Barro για τη χρηματοδότηση του πολέμου. Από αυτή την άποψη, το δημοφιλές επιχείρημα ότι η γερμανική πολεμική χρηματοδότηση ήταν αναγκαστικά επισφαλής είναι οικονομική ανοησία. Στο βαθμό που η γερμανική πολεμική χρηματοδότηση ήταν πιο έντονα προσανατολισμένη στο χρέος απ' ό,τι στη Βρετανία, η άποψη Barro θα κατέληγε είτε στο συμπέρασμα ότι η Γερμανοί ήταν περισσότερο ριψοκίνδυνοι από τους Βρετανούς (δηλαδή η συνάρτηση χρησιμότητας της περιόδου τους είχε ισχυρότερη καμπυλότητα), είτε θα υποστήριζε ότι το φορολογικό σύστημα της Γερμανίας ήταν περισσότερο στρεβλωτικό από το αντίστοιχο βρετανικό.

Οι Bordo και White (1991) υποστηρίζουν ότι από τη δεκαετία του 1720, η Βρετανία στο πλαίσιο του κανόνα χρυσού είχε συσσωρεύσει ένα υγιές ιστορικό απόδοσης των πολεμικών ομολόγων στην ισοτιμία τους μετά από έναν πόλεμο. Φαίνεται ότι η Γερμανία, αντίθετα, δεν είχε εδραιωμένη φήμη το 1913: ενώ η δημοσιονομική πολιτική της Πρωσίας ήταν εξαιρετικά συντηρητική καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, δεν μπορούσε να ειπωθεί το ίδιο για τα νότια γερμανικά κρατίδια. Η Γερμανία είχε ξεκινήσει τον κανόνα του χρυσού μόλις το 1875 και η αξιοπιστία αυτής της δέσμευσης δεν είχε ακόμη δοκιμαστεί. Δεν ισχύει το ίδιο για τη Γαλλία, η οποία είχε πληρώσει τον πόλεμο του 1871 και τις αποζημιώσεις της προς τη Γερμανία μέσω δανεισμού και είχε τιμήσει το χρέος σε πλήρη αξία χρυσού παρά τις αποπληθωριστικές τάσεις στη Μεγάλη Ύφεση της δεκαετίας του 1880. Ωστόσο, η Γερμανία ήταν εξαιρετικά επιτυχής στην πώληση πολεμικών ομολόγων κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η μελέτη της οικονομικής κινητοποίησης στη Γερμανία δεν είναι πιθανό να αλλάξει τις καθιερωμένες γνώσεις για τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο πόλεμος κρίθηκε, πρώτα απ' όλα, στις γραμμές του μετώπου. Από τον Ιούλιο του 1918 οι στρατοί των Κεντρικών Δυνάμεων, της Αυστροουγγαρίας, της Βουλγαρίας, της Γερμανίας και της Τουρκίας, υποχωρούσαν σε όλα τα μέτωπα. Δεύτερον, η αιτία της στρατιωτικής ήττας ήταν η οικονομική κατάρρευση. Προς το τέλος του πολέμου οι Κεντρικές Δυνάμεις είχαν εξαντληθεί, τόσο στο μέτωπο, όσο και στο εσωτερικό μέτωπο όπου παράγονταν οι προμήθειες για το μέτωπο. Καμία οικονομική εφευρετικότητα δεν θα μπορούσε να αλλάξει αυτό το αποτέλεσμα.²⁰³

Ωστόσο, η μελέτη της οικονομικής κινητοποίησης προσθέτει ορισμένες πτυχές στην εικόνα μας για τον Μεγάλο Πόλεμο. Η δημοσιονομική και νομισματική πολιτική της Γερμανίας κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου έχει αφήσει τα ίχνη της σε μεγάλο αριθμό εγγράφων, ορισμένα από τα οποία έχουν δημοσιευθεί, ενώ άλλα είναι διαθέσιμα στα αρχεία. Τα εσωτερικά έγγραφα έρχονται μερικές φορές σε αντίθεση με την άποψη που δημοσιεύεται από την κυβέρνηση ή την κεντρική τράπεζα. Αυτό δεν αποτελεί έκπληξη- άλλωστε, η επιχείρηση της οικονομικής κινητοποίησης ήταν ο πόλεμος.²⁰⁴ Σε ορισμένες περιπτώσεις τα σχέδια ή οι αποφάσεις κρατήθηκαν μυστικά, σε άλλες η προπαγάνδα αποσκοπούσε στη διάδοση της αισιοδοξίας, παρόλο που οι αρχές πίστευαν, αρκετά ρεαλιστικά, ότι ένα ζοφερό μέλλον βρισκόταν μπροστά μας.²⁰⁵

Ένα πρόγραμμα οικονομικής κινητοποίησης σχεδιαζόταν στη Γερμανία από τη δεκαετία του 1890. Τα κύρια στοιχεία ήταν η χρηματοδότηση των πολεμικών δαπανών με πιστώσεις, ο ρόλος της κεντρικής τράπεζας ως οικονομικού παράγοντα

203 Feldman, G. D. (1997). *The great disorder: politics, economics, and society in the German inflation, 1914-1924*. Oxford University Press.

204 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

205 Bresciani-Turroni, C. (2013). *The Economics of Inflation: A study of currency depreciation in post-war Germany, 1914-1923*. Routledge.

της κυβέρνησης και η προσωρινή αναστολή του κανόνα χρυσού. Το σχέδιο καταρτίστηκε υπό την υπόθεση ενός σύντομου πολέμου. Μετά τον πόλεμο, η Γερμανία θα επέστρεφε σε έναν ισοσκελισμένο προϋπολογισμό και στον κανόνα χρυσού- η δημοσιονομική και νομισματική σταθεροποίηση θα υποστηριζόταν από τις αποζημιώσεις του ηττημένου εχθρού.²⁰⁶

Η οικονομική κινητοποίηση άρχισε τον Αύγουστο του 1914, όπως είχε σχεδιαστεί, υπό την ψευδαίσθηση ενός σύντομου πολέμου. Τον Σεπτέμβριο του 1914 η στρατηγική του σύντομου πολέμου απέτυχε και η σύγκρουση μετατράπηκε σε έναν μακρύ πόλεμο φθοράς. Το πρόγραμμα της οικονομικής κινητοποίησης προσαρμόστηκε στη νέα κατάσταση χωρίς θεμελιώδεις αλλαγές.²⁰⁷ Ο πόλεμος φθοράς είχε πολλά πρόσωπα. Υπήρχε ο πόλεμος που οι στρατιώτες πολεμούσαν στα χαρακώματα, στη θάλασσα και στον αέρα- ο πόλεμος στο εσωτερικό μέτωπο όπου οι εργάτες εργοστασίων, οι ανθρακωρύχοι και οι αγρότες παρήγαγαν μια σταθερή ροή προμηθειών για τις γραμμές του μετώπου- και ο πόλεμος των γραφειοκρατών στην κυβέρνηση και στην κεντρική τράπεζα που παρείχαν τα χρήματα για τον πόλεμο. Ο συνδυασμός φόρων, πιστώσεων της κεντρικής τράπεζας και δημόσιων δανείων εξασφάλιζε ταχέως αυξανόμενα κρατικά έσοδα.²⁰⁸ Το κράτος, το οποίο εκπροσωπήθηκε από τις τρεις ομοσπονδιακές βαθμίδες της αυτοκρατορικής κυβέρνησης, τις κυβερνήσεις των πολιτειών και τις τοπικές αρχές, δεν αντιμετώπισε ποτέ έλλειψη κεφαλαίων. Κατά κάποιον τρόπο η οικονομική κινητοποίηση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αποτελεσματική, αν και δεν επρόκειτο για μια

206 Bresciani-Turroni, C. (2013). *The Economics of Inflation: A study of currency depreciation in post-war Germany, 1914-1923*. Routledge.

207 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

208 Borchardt, Knut (1991) *Perspectives on Modern German Economic History and Policy*. Translated by Peter Lambert. Cambridge: Cambridge University Press.

αποτελεσματικότητα που θα προκαλούσε ύμνους δοξολογίας: ο στόχος ήταν θάνατος, καταστροφή και δυστυχία σε πρωτοφανή κλίμακα.²⁰⁹

Συνέπεια του γερμανικού μοντέλου χρηματοοικονομικής κινητοποίησης, με τη μεγάλη εξάρτησή του από τις βραχυπρόθεσμες πιστώσεις, ήταν ένας καταπιεσμένος πληθωρισμός που δυσχέραινε την οικονομική αποστράτευση. Η κεντρική τράπεζα συνέστησε για τη μεταπολεμική περίοδο την επιστροφή στην ισορροπημένη προϋπολογισμούς και στον κανόνα του χρυσού, αλλά η στάση της αυτοκρατορικής κυβέρνησης φαίνεται ότι ήταν διφορούμενη.²¹⁰

Οι στόχοι, τα μέσα και τα αποτελέσματα της χρηματοπιστωτικής κινητοποίησης κατά τη διάρκεια του πολέμου ήταν αρκετά διαφορετικά από τη δημοσιονομική και νομισματική πολιτική που ακολούθησε. Η αποδεκτή άποψη για μια συνεχή διαδικασία πληθωρισμού στη Γερμανία από το 1914 έως το 1923 είναι παραπλανητική.²¹¹ Υπήρξαν δύο πληθωρισμοί στη Γερμανία στις αρχές του εικοστού αιώνα και όχι ένας: ο καταπιεσμένος πληθωρισμός ως συνέπεια της χρηματοπιστωτικής κινητοποίησης το 1914-18 και ο μεταπολεμικός πληθωρισμός ως σκόπιμη πολιτική ανασυγκρότησης το 1918-23.²¹²

Πέρα από την προσθήκη εμπειρικών λεπτομερειών στις γνώσεις μας για τον πόλεμο, η ανίχνευση των δραστηριοτήτων εκείνων που διαμόρφωσαν τις δημοσιονομικές και νομισματικές πολιτικές στη Γερμανία κατά τη διάρκεια του

209 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. *Financial history review*, 1(1), 43-68.

210 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. *Financial history review*, 1(1), 43-68.

211 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

212 Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. *Financial history review*, 1(1), 43-68.

Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου μπορεί να χρησιμεύσει ως παράδειγμα για τη ματαιότητα του οικονομικού ορθολογισμού σε έναν ανορθολογικό κόσμο.²¹³

Από την ίδρυσή της, η Δημοκρατία της Βαϊμάρης αντιμετώπισε ακραίες πολιτικές, κοινωνικές και κυρίως οικονομικές πιέσεις. Παρόλο που οι παράγοντες που χαρακτήρισαν τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης θεωρούνται συχνά ότι υπήρχαν μόνο μεταξύ των πολέμων, η περίοδος αυτή κατέδειξε επίσης τη συνέχεια των ενδογενών και εξωγενών εντάσεων στη Γερμανία κατά τη διάρκεια της ειρήνης, οι οποίες στήριξαν και τους δύο πολέμους. Η αστάθεια του γερμανικού πολιτικού κλίματος είχε ως αποτέλεσμα την υποτίμηση της αξίας των χάρτινων μάρκων, την αύξηση της προσφοράς χρήματος και την άνοδο των τιμών.²¹⁴ Οι φάσεις του πληθωρισμού συνέπεσαν με σημαντικά πολιτικά γεγονότα, τα οποία επηρέασαν άμεσα την πορεία της οικονομίας.²¹⁵ Καθώς η Γερμανία φαινόταν να αναπτύσσεται περισσότερο πολιτικά ασταθής, οι ξένοι επενδυτές έχασαν κάθε εμπιστοσύνη στη γερμανική οικονομία. Παρόλο που οι κυβερνήσεις άλλαζαν συχνά κατά τη διάρκεια του υπερπληθωρισμού, οι εξωτερικές και εσωτερικές εντάσεις της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης περιόριζαν τις δυνατότητές τους να ελέγχουν την οικονομία. Ο υπερπληθωρισμός εξαρτιόταν από τις πολύπλοκες και αλληλένδετες εγχώριες, εξωτερικές, δημοσιονομικές και νομισματικές πιέσεις που διατηρήθηκαν κατά τη διάρκεια της πληθωριστικής περιόδου, και μάλιστα σε μεγάλο μέρος της γερμανικής ιστορίας κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα.²¹⁶

213 Bresciani-Turroni, C. (2013). *The Economics of Inflation: A study of currency depreciation in post-war Germany, 1914-1923*. Routledge.

214 Borchardt, Knut (1991) *Perspectives on Modern German Economic History and Policy*. Translated by Peter Lambert. Cambridge: Cambridge University Press.

215 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

216 Borchardt, Knut (1991) *Perspectives on Modern German Economic History and Policy*. Translated by Peter Lambert. Cambridge: Cambridge University Press.

Τα φαινομενικά μη συναρπαστικά οικονομικά του Α' Παγκοσμίου Πολέμου από γερμανικής πλευράς έχουν πολλές εκπλήξεις στο απόθεμα. Η έρευνα των τελευταίων δεκαετιών έχει απεικονίσει την πολεμική οικονομία της Γερμανίας ως έναν όλο και πιο κατασταλτικό μηχανισμό που συνδύαζε τη μαζική αναδιανομή προς το κεφάλαιο με την πληθωριστική πολεμική χρηματοδότηση και τις καταστροφικές προμήθειες τροφίμων. Αφού οι στρατιωτικές επιχειρήσεις στο δυτικό μέτωπο εδραιώθηκαν στα τέλη του 1914, δεν συνέβη σχεδόν τίποτα που να προσθέτει επεξηγηματική δύναμη στην ιστορία του πολέμου.²¹⁷ Σύμφωνα με αυτή τη βιβλιογραφία, το κρίμα αυτού του πολέμου έγκειται στις τραγικές συνθήκες που τον προκάλεσαν. Συγκριτικά, το τι συνέβη στην πολεμική οικονομία μετά το αρχικό αδιέξοδο στα τέλη του 1914 θεωρείται ελάχιστα περισσότερο από ψιλά γράμματα. Δύο εξαιρέσεις σε αυτόν τον κανόνα είναι η υποτιθέμενη αναδιανομή του εισοδήματος προς το κεφάλαιο και οι υποτιθέμενες ιδιαίτερα πληθωριστικές μέθοδοι χρηματοδότησης του πολέμου. Και τα δύο θα μπορούσαν να δώσουν εύκολες εξηγήσεις για την κοινωνική αναταραχή στη Γερμανία στο τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και για τον υπερπληθωρισμό του 1920 έως το 1923.²¹⁸

Η κοινωνική ιστορία έχει απεικονίσει τη Γερμανία κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου ως ένα όλο και πιο καταπιεστικό καθεστώς που περιόρισε τα δικαιώματα των εργαζομένων και άλλαξε τη διανομή του εισοδήματος υπέρ του κεφαλαίου. Το παρόν κεφάλαιο δείχνει ότι τα αποτελέσματα αυτά φαίνεται να υποφέρουν από σφάλματα επιλογής του δείγματος. Ενώ τα περιθώρια κέρδους αυξήθηκαν πράγματι πολύ έντονα στη βιομηχανία εξοπλισμών, η εικόνα σε άλλους κλάδους είναι πολύ διαφορετική. Συνολικά, η διανεμητική θέση της εργασίας φαίνεται ότι παρέμεινε μάλλον αμετάβλητη- έλαβε χώρα μια ανακατανομή των εισοδημάτων, όχι τόσο μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου, αλλά μάλλον μεταξύ κεφαλαίου σε διάφορους κλάδους. Κατά συνέπεια, οι ιστορικές αναφορές για την πρόωπη μεσοπολεμική περίοδο στη Γερμανία και τις κοινωνικές συγκρούσεις της που

217 Borchardt, Knut (1991) *Perspectives on Modern German Economic History and Policy*. Translated by Peter Lambert. Cambridge: Cambridge University Press.

218 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

στηρίζονται σε μια επιδεινωμένη σχετική θέση της εργασίας θα χρειαστούν μάλλον αναθεώρηση.²¹⁹



Εικόνα 1: Παιδιά παίζουν με απαξιωμένα Γερμανικά χαρτονομίσματα.

Η πιο σημαντική προοπτική της γερμανικής πολεμικής οικονομίας δεν είναι ίσως οι άμεσες επιπτώσεις της στον πόλεμο ή τα άμεσα επακόλουθά του - τα αποτελέσματα του παρόντος εγγράφου τείνουν να τα υποβαθμίσουν ακόμη περισσότερο. Καθοριστική για την περαιτέρω εξέλιξη του γερμανικού ιμπεριαλισμού

219 Borchardt, Knut (1991) *Perspectives on Modern German Economic History and Policy*. Translated by Peter Lambert. Cambridge: Cambridge University Press.

ήταν η εμπειρία της αποτυχημένης δυτικής εκστρατείας του 1914.²²⁰ Υπό αυτή την εντύπωση, η κατεύθυνση της ιμπεριαλιστικής κίνησης της Γερμανίας στράφηκε μακριά από τον θαλάσσιο ανταγωνισμό με τη Βρετανία και προς την εδαφική επέκταση στην Ανατολική Ευρώπη, με πολλά από τα μαλθουσιανά και δαρβινιστικά προαισθήματα για το τι επρόκειτο να επακολουθήσει στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Μόνο ένα μικρό βήμα έκανε η ακροδεξιά της Γερμανίας από το να ερμηνεύει τον βρετανικό ναυτικό αποκλεισμό ως μια νέα στροφή στον μαλθουσιανό αγώνα για επιβίωση στο να αναζητά νέο καλλιεργήσιμο ζωτικό χώρο στην Ανατολή. Αυτό το βήμα έγινε για πρώτη φορά, όχι από τους Ναζί μετά το 1933, αλλά από τους συμβούλους της ανώτατης διοίκησης της Γερμανίας στα μέσα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.²²¹

Το κρίμα του πολέμου ήταν ότι παρείχε στον γερμανικό ιμπεριαλισμό έναν νέο γεωγραφικό στόχο και το κρίμα της ειρήνης ότι του παρείχε την απαραίτητη ανάσα για να φτάσει εκεί. Το παρόν έγγραφο έχει σκιαγραφήσει ένα αντιπραγματικό γεγονός δανεισμένο από τον γαλλοπρωσικό πόλεμο του 1871 για να εξετάσει τις πιθανές επιπτώσεις ενός πιο ξεκάθਾਰου τέλους του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.²²² Η αποτυχία να διεξαχθεί ο πόλεμος μέχρι τέλους το 1919 και η βιαστική αποχώρηση των αμερικανικών στρατευμάτων δημιούργησαν ένα κενό ασφαλείας στην Ευρώπη που οι οικονομικές ρήτρες της Συνθήκης των Βερσαλλιών δεν μπόρεσαν να καλύψουν. Αν είχε επιδιωχθεί μια σαφής αλλαγή καθεστώτος στη Γερμανία και είχε υποστηριχθεί από μια αξιόπιστη ρύθμιση ασφαλείας, ο εκσυγχρονισμός της Γερμανίας και η οικονομική της επανακάλυψη θα είχαν διασφαλιστεί από την επιστροφή στα παλιά της ελαττώματα. Ελλείψει αυτού, η Συνθήκη Ειρήνης αντικατέστησε τη στρατιωτική αξιοπιστία με οικονομική πίεση και η εκκολαπτόμενη

220 Borchardt, Knut (1991) *Perspectives on Modern German Economic History and Policy*. Translated by Peter Lambert. Cambridge: Cambridge University Press.

221 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

222 Borchardt, Knut (1991) *Perspectives on Modern German Economic History and Policy*. Translated by Peter Lambert. Cambridge: Cambridge University Press.

Δημοκρατία της Βαϊμάρης σήκωσε το διπλό βάρος των παράλογων οικονομικών απαιτήσεων από το εξωτερικό και των παράλογων κατηγοριών συνεργασίας με τον εχθρό από το εσωτερικό.²²³

Πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο η Γερμανία ήταν μια ευημερούσα χώρα, με νόμισμα που βασιζόταν σε χρυσό, αναπτυσσόμενη βιομηχανία και παγκόσμια ηγετική θέση στα οπτικά, τα χημικά και τα μηχανήματα. Το γερμανικό μάρκο, το βρετανικό σελίνι, το γαλλικό φράγκο και η ιταλική λίρα είχαν περίπου την ίδια αξία, και όλα ανταλλάσσονταν τέσσερα ή πέντε προς ένα δολάριο. Αυτό ήταν το 1914. Το 1923, στην πιο πυρετώδη στιγμή του γερμανικού υπερπληθωρισμού, η συναλλαγματική ισοτιμία μεταξύ του δολαρίου και του μάρκου ήταν ένα τρισεκατομμύριο μάρκα προς ένα δολάριο, και με ένα καροτσάκι γεμάτο χρήματα δεν μπορούσε κανείς να αγοράσει ούτε μια εφημερίδα. Οι περισσότεροι Γερμανοί αιφνιδιάστηκαν από τον οικονομικό ανεμοστρόβιλο.²²⁴

"Ο πατέρας μου ήταν δικηγόρος", λέει ο Walter Levy, ένας διεθνώς γνωστός γερμανικής καταγωγής σύμβουλος πετρελαίου στη Νέα Υόρκη, "και είχε συνάψει ένα ασφαλιστήριο συμβόλαιο το 1903, και κάθε μήνα έκανε πιστά τις πληρωμές. Ήταν ένα συμβόλαιο 20ετούς διάρκειας, και όταν έληγε, το εξαργύρωσε και αγόρασε μια μόνο φρατζόλα ψωμί". Ο Βερολινέζος εκδότης Leopold Ullstein έγραψε ότι ένας Αμερικανός επισκέπτης έδωσε φιλοδώρημα στη μαγείρισσά τους ένα δολάριο. Η οικογένεια συνεδρίασε και αποφασίστηκε να δημιουργηθεί ένα καταπιστευματικό ταμείο σε μια τράπεζα του Βερολίνου με δικαιούχο τον μάγεια, ενώ η τράπεζα θα διαχειριζόταν και θα επένδυε το δολάριο.²²⁵

223 Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in *The Weimar Republic Sourcebook*. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

224 Webb, Steven B. (1986) "Government Revenue and Spending in Germany, 1919 to 1923." In *Die Anpassung an die Inflation / The Adaptation to Inflation*. Edited by Gerald D. Feldman, et. al. Berlin: Walter de Gruyter.

225 Hetzel, Robert L. (2002) "German Monetary History in the First Half of the Twentieth Century." *Economic Quarterly*, Vol. 88, no. 1, Winter. 1-35.

Εκ των υστέρων, μπορείτε να εντοπίσετε τα βήματα προς τον υπερπληθωρισμό, αλλά ορισμένοι από τους λόγους παραμένουν θολό. Η Γερμανία εγκατέλειψε τη χρυσή κάλυψη του νομίσματός της το 1914. Ο πόλεμος αναμενόταν να είναι σύντομος, οπότε χρηματοδοτήθηκε με κρατικό δανεισμό και όχι με αποταμίευση και φορολογία. Στη Γερμανία οι τιμές διπλασιάστηκαν μεταξύ 1914 και 1919.²²⁶

Μετά από τέσσερα καταστροφικά χρόνια η Γερμανία είχε χάσει τον πόλεμο. Βάσει της Συνθήκης των Βερσαλλιών αναγκάστηκε να καταβάλει αποζημιώσεις σε μάρκα με αντίκρισμα χρυσού και επρόκειτο να χάσει μέρος της παραγωγής του Ρουρ και της επαρχίας της Άνω Σιλεσίας. Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης ήταν πολιτικά εύθραυστη.²²⁷

Αλλά οι αστικές συνήθειες ήταν πολύ ισχυρές. Οι απλοί πολίτες δούλευαν στις δουλειές τους, έστελναν τα παιδιά τους στο σχολείο και ανησυχούσαν για τους βαθμούς τους, έκαναν ελιγμούς για προαγωγές και χαιρόντουσαν όταν τις έπαιρναν, και γενικά περίμεναν ότι τα πράγματα θα γίνονταν καλύτερα. Όμως οι τιμές που είχαν διπλασιαστεί από το 1914 έως το 1919 διπλασιάστηκαν ξανά μέσα σε πέντε μόλις μήνες το 1922. Το γάλα ανέβηκε από τα 7 μάρκα το λίτρο στα 16- η μύρα από τα 5,6 στα 18. Υπήρχαν παράπονα για το υψηλό κόστος ζωής. Οι καθηγητές και οι δημόσιοι υπάλληλοι παραπονέθηκαν ότι πιέζονται. Οι εργάτες των εργοστασίων πίεζαν για αυξήσεις στους μισθούς. Αναπτύχθηκε μια παραοικονομία, η οποία υποβοηθήθηκε από την επιθυμία να νικήσει κανείς τον φοροεισπράκτορα.²²⁸

226 Hetzel, Robert L. (2002) "German Monetary History in the First Half of the Twentieth Century." *Economic Quarterly*, Vol. 88, no. 1, Winter. 1-35.

227 Webb, Steven B. (1986) "Government Revenue and Spending in Germany, 1919 to 1923." In *Die Anpassung an die Inflation / The Adaptation to Inflation*. Edited by Gerald D. Feldman, et. al. Berlin: Walter de Gruyter.

228 Hetzel, Robert L. (2002) "German Monetary History in the First Half of the Twentieth Century." *Economic Quarterly*, Vol. 88, no. 1, Winter. 1-35.

Στις 24 Ιουνίου 1922, φανατικοί δεξιοί δολοφόνησαν τον Walter Rathenau, τον μετριοπαθή και ικανό υπουργό Εξωτερικών. Ο Rathenau ήταν μια χαρισματική προσωπικότητα και η ιδέα ότι ένας δημοφιλής, πλούσιος και γοητευτικός υπουργός της κυβέρνησης θα μπορούσε να πυροβοληθεί σε μια νομοταγή κοινωνία, κλόνισε την πίστη των Γερμανών, οι οποίοι ήθελαν να πιστεύουν ότι τα πράγματα θα πάνε καλά. Η κρατική κηδεία του Rathenau ήταν ένα εθνικό τραύμα. Οι νευρικοί πολίτες του Ρουρ είχαν ήδη βγάλει τα χρήματά τους από το νόμισμα και τα είχαν επενδύσει σε πραγματικά αγαθά - διαμάντια, έργα τέχνης, ασφαλή ακίνητα. Τώρα οι απλοί Γερμανοί άρχισαν να βγάζουν τα μάρκα σε πραγματικά αγαθά.²²⁹

Πιάνα, έγραψε ο βρετανός ιστορικός Adam Fergusson, αγοράζονταν ακόμη και από οικογένειες που δεν ήταν μουσικοί. Οι πωλητές συγκρατήθηκαν επειδή το μάρκο άξιζε κάθε μέρα λιγότερο. Καθώς οι τιμές ανέβαιναν, τα ποσά του συναλλάγματος που απαιτούνταν ήταν μεγαλύτερα, και η Γερμανική Κεντρική Τράπεζα ανταποκρίθηκε στις απαιτήσεις. Ωστόσο, οι κυβερνώντες δεν έβλεπαν τίποτα το μεμπτό. Μια κορυφαία οικονομική εφημερίδα ανέφερε ότι οι ποσότητες χρήματος που κυκλοφορούσαν δεν ήταν υπερβολικά υψηλές. Ο Δρ Ρούντολφ Χάβενσταϊν, ο πρόεδρος της Reichsbank (ισοδύναμο της Ομοσπονδιακής Τράπεζας), είπε σε έναν καθηγητή οικονομικών ότι χρειαζόταν ένα καινούργιο κοστούμι, αλλά δεν επρόκειτο να το αγοράσει μέχρι να πέσουν οι τιμές.²³⁰

Γιατί η γερμανική κυβέρνηση δεν ενήργησε για να σταματήσει τον πληθωρισμό; Ήταν μια ασταθής, εύθραυστη κυβέρνηση, ιδίως μετά τη δολοφονία. Οι εκδικητικοί Γάλλοι έστειλαν τον στρατό τους στο Ρουρ για να επιβάλουν τις απαιτήσεις τους για αποζημιώσεις και οι Γερμανοί ήταν αδύναμοι να αντισταθούν. Περισσότερο από τον πληθωρισμό, οι Γερμανοί φοβόντουσαν την ανεργία. Το 1919 οι κομμουνιστές είχαν προσπαθήσει να αναλάβουν την εξουσία, και η σοβαρή ανεργία θα μπορούσε να δώσει στους κομμουνιστές άλλη μια ευκαιρία. Οι μεγάλοι

229 Hetzel, Robert L. (2002) "German Monetary History in the First Half of the Twentieth Century." *Economic Quarterly*, Vol. 88, no. 1, Winter. 1-35.

230 Hetzel, Robert L. (2002) "German Monetary History in the First Half of the Twentieth Century." *Economic Quarterly*, Vol. 88, no. 1, Winter. 1-35.

γερμανικοί βιομηχανικοί όμιλοι - Krupp, Thyssen, Farben, Stinnes - ανέχτηκαν τον πληθωρισμό και επέζησαν καλά. Ένα φθηνότερο μάρκο, σκέφτηκαν, θα έκανε τα γερμανικά προϊόντα φθηνά και εύκολα στην εξαγωγή, και χρειάζονταν τα έσοδα από τις εξαγωγές για να αγοράσουν πρώτες ύλες στο εξωτερικό. Ο πληθωρισμός κράτησε τους πάντες εργαζόμενους.²³¹

Έτσι, τα τυπογραφικά πιεστήρια έτρεχαν, και όταν άρχισαν να λειτουργούν, ήταν δύσκολο να σταματήσουν. Οι αυξήσεις των τιμών άρχισαν να γίνονται ιλιγγιώδεις. Τα μενού στις καφετέριες δεν μπορούσαν να αναθεωρηθούν αρκετά γρήγορα. Ένας φοιτητής του Πανεπιστημίου του Φράιμπουργκ παρήγγειλε ένα φλιτζάνι καφέ σε μια καφετέρια. Η τιμή στο μενού ήταν 5.000 μάρκα. Πήρε δύο φλιτζάνια. Όταν ήρθε ο λογαριασμός, ήταν 14.000 μάρκα. "Αν θέλετε να εξοικονομήσετε χρήματα", του είπαν, "και θέλετε δύο φλιτζάνια καφέ, θα πρέπει να παραγγείλετε και τα δύο ταυτόχρονα".²³²

Τα πιεστήρια της Reichsbank δεν μπόρεσαν να αντεπεξέλθουν, αν και έτρεχαν όλη τη νύχτα. Μεμονωμένες πόλεις και κράτη άρχισαν να εκδίδουν τα δικά τους χρήματα. Ο Dr. Havenstein, ο πρόεδρος της Reichsbank, δεν πήρε το νέο του κοστούμι. Ένας εργάτης εργοστασίου περιέγραψε την ημέρα πληρωμής, η οποία ήταν κάθε μέρα στις 11:00 π.μ.: "Στις 11:00 το πρωί ήχησε μια σειρήνα και όλοι συγκεντρώθηκαν στο προαύλιο του εργοστασίου, όπου ένα φορτηγό πέντε τόνων τραβήχτηκε φορτωμένο ασφυκτικά με χαρτονομίσματα. Ο επικεφαλής ταμίας και οι βοηθοί του ανέβηκαν στην κορυφή. Διάβασαν ονόματα και πέταξαν δεσμίδες χαρτονομισμάτων. Μόλις έπιανες ένα, έτρεχες στο πλησιέστερο κατάστημα και αγόραζες ό,τι έβγαينه". Οι δάσκαλοι, που πληρώνονταν στις 10:00 π.μ., έφερναν τα χρήματά τους στην παιδική χαρά, όπου οι συγγενείς έπαιρναν τις δεσμίδες και

231 Webb, Steven B. (1986) "Government Revenue and Spending in Germany, 1919 to 1923." In *Die Anpassung an die Inflation / The Adaptation to Inflation*. Edited by Gerald D. Feldman, et. al. Berlin: Walter de Gruyter.

232 Hetzel, Robert L. (2002) "German Monetary History in the First Half of the Twentieth Century." *Economic Quarterly*, Vol. 88, no. 1, Winter. 1-35.

έφευγαν βιαστικά μαζί τους. Οι τράπεζες έκλειναν στις 11:00 π.μ.- οι ταλαιπωρημένοι υπάλληλοι απεργούσαν.²³³

Η φυγή από το νόμισμα που είχε ξεκινήσει με την αγορά διαμαντιών, χρυσού, εξοχικών σπιτιών και αρχαιοτήτων επεκτάθηκε τώρα και σε δευτερεύοντα και σχεδόν άχρηστα αντικείμενα - μπιχλιμπίδια, σαπούνια, καρφίτσες για τα μαλλιά. Η νομοταγής χώρα κατέρρευσε στη μικροκλοπή. Οι χαλκοσωλήνες και οι ορειχάλκινοι οπλισμοί δεν ήταν ασφαλείς. Η βενζίνη αποσπάστηκε από τα αυτοκίνητα. Οι άνθρωποι αγόραζαν πράγματα που δεν χρειάζονταν και τα χρησιμοποιούσαν για ανταλλαγές - ένα ζευγάρι παπούτσια για ένα πουκάμισο, μερικά σκεύη για καφέ. Το Βερολίνο είχε μια ατμόσφαιρα "σαββάτου των μαγισσών". Πόρνες και των δύο φύλων περιφέρονταν στους δρόμους. Η κοκαΐνη ήταν το ναρκωτικό της μόδας. Στα καμπαρέ οι νεόπλουτοι και οι ξένοι φίλοι τους μπορούσαν να χορεύουν και να ξοδεύουν χρήματα. Άλλες αναφορές σημείωναν ότι δεν περνούσαν όλοι οι νέοι άσχημα. Οι γονείς τους είχαν μάθει να εργάζονται και να αποταμιεύουν, και αυτό ήταν σαφώς λάθος, οπότε μπορούσαν να ξοδεύουν χρήματα, να διασκεδάζουν και να περιφρονούν τους παλιούς.²³⁴

Ο εκδότης Leopold Ullstein έγραψε: "Οι άνθρωποι απλώς δεν καταλάβαιναν τι συνέβαινε. Όλη η οικονομική θεωρία που τους είχαν διδάξει δεν προέβλεπε το φαινόμενο. Υπήρχε ένα αίσθημα απόλυτης εξάρτησης από ανώνυμες δυνάμεις - σχεδόν όπως οι πρωτόγονοι άνθρωποι πίστευαν στη μαγεία- ότι κάποιος πρέπει να γνωρίζει και ότι αυτή η μικρή ομάδα "κάποιων" πρέπει να αποτελεί συνωμοσία".²³⁵

233 Hetzel, Robert L. (2002) "German Monetary History in the First Half of the Twentieth Century." *Economic Quarterly*, Vol. 88, no. 1, Winter. 1-35.

234 Webb, Steven B. (1986) "Government Revenue and Spending in Germany, 1919 to 1923." In *Die Anpassung an die Inflation / The Adaptation to Inflation*. Edited by Gerald D. Feldman, et. al. Berlin: Walter de Gruyter.

235 Hetzel, Robert L. (2002) "German Monetary History in the First Half of the Twentieth Century." *Economic Quarterly*, Vol. 88, no. 1, Winter. 1-35.

Όταν κυκλοφόρησε το χαρτονόμισμα των 1.000 δισεκατομμυρίων μάρκων, λίγοι έκαναν τον κόπο να μαζέψουν τα ρέστα όταν τα ξόδευαν. Τον Νοέμβριο του 1923, με ένα δολάριο ίσο με ένα τρισεκατομμύριο μάρκα, η κατάρρευση ήταν πλήρης. Το νόμισμα είχε χάσει το νόημά του.²³⁶

Αυτό που συνέβη αμέσως μετά είναι τόσο συναρπαστικό όσο και ο ίδιος ο Μεγάλος Πληθωρισμός. Τον ανεμοστρόβιλο του πληθωρισμού των μάρκων διαδέχθηκε το "θαύμα του Rentenmark". Ένας νέος πρόεδρος ανέλαβε την Reichsbank, ο Horace Greeley Hjalmar Schacht, ο οποίος πήρε τα δύο πρώτα του ονόματα λόγω του θαυμασμού του πατέρα του για έναν εκδότη της New York Tribune. Το Rentenmark δεν ήταν ιδέα του Schacht, αλλά την εκτέλεσε, και ως πρόεδρος της Reichsbank, πήρε τα εύσημα γι' αυτό. Για δεκαετίες μετά μπόρεσε να διατηρήσει τη φήμη του οικονομικού μάγου. Έγινε ο αρχιτέκτονας της οικονομικής ευημερίας που έφερε το ναζιστικό κόμμα.²³⁷

Προφανώς, αν και το νόμισμα ήταν άχρηστο, η Γερμανία εξακολουθούσε να είναι μια πλούσια χώρα - με ορυχεία, αγροκτήματα, εργοστάσια, δάση. Η εγγύηση για το Rentenmark ήταν υποθήκες επί της γης και ομόλογα επί των εργοστασίων, αλλά αυτή η εγγύηση ήταν μια μυθοπλασία- τα εργοστάσια και η γη δεν μπορούσαν να μετατραπούν σε μετρητά ή να χρησιμοποιηθούν στο εξωτερικό. Εννέα μηδενικά διαγράφηκαν από το νόμισμα- δηλαδή, ένα Rentenmark ήταν ίσο με ένα δισεκατομμύριο παλιά μάρκα. Οι Γερμανοί ήθελαν απεγνωσμένα να πιστέψουν στο Rentenmark, και έτσι έκαναν. "Θυμάμαι", είπε μια Frau Barten από την Ανατολική Πρωσία, "το συναίσθημα του να έχεις μόνο ένα Rentenmark για να ξοδέψεις.

236 Hetzel, Robert L. (2002) "German Monetary History in the First Half of the Twentieth Century." *Economic Quarterly*, Vol. 88, no. 1, Winter. 1-35.

237 Webb, Steven B. (1986) "Government Revenue and Spending in Germany, 1919 to 1923." In *Die Anpassung an die Inflation / The Adaptation to Inflation*. Edited by Gerald D. Feldman, et. al. Berlin: Walter de Gruyter.

Αγόρασα ένα μικρό τενεκεδένιο δοχείο ψωμιού. Και μόνο το να αγοράσω κάτι που είχε τιμή ένα μάρκο ήταν τόσο συναρπαστικό".²³⁸

Όλα τα χρήματα είναι θέμα πίστης. Η πίστωση προέρχεται από το λατινικό *credere*, "πιστεύω". Η πίστη υπήρχε, τα εργοστάσια λειτουργούσαν, οι αγρότες παρέδιδαν τα προϊόντα τους. Η Κεντρική Τράπεζα διατήρησε την πίστη ζωντανή όταν δεν άφηνε ούτε την κυβέρνηση να δανειστεί περαιτέρω.²³⁹

Αλλά παρόλο που η χώρα λειτούργησε ξανά, οι αποταμιεύσεις δεν αποκαταστάθηκαν ποτέ, ούτε οι αξίες της σκληρής εργασίας και της αξιοπρέπειας που είχαν συνοδεύσει τις αποταμιεύσεις. Υπήρχε μια διαφορετική ιδιοσυγκρασία στη χώρα, μια ιδιοσυγκρασία που ο Χίτλερ θα εκμεταλλευόταν αργότερα με διαβολικό ταλέντο. Ο Τόμας Μαν έγραψε: "Η γυναίκα της αγοράς που χωρίς να κουνήσει το βλέφαρο απαίτησε 100 εκατομμύρια για ένα αυγό έχασε την ικανότητα έκπληξης. Και τίποτα από όσα συνέβησαν έκτοτε δεν ήταν αρκετά τρελό ή σκληρό για να την εκπλήξει".²⁴⁰

Μαζί με το νόμισμα χάθηκαν πολλά από τα σχέδια ζωής των μέσων πολιτών. Ήταν έθιμο η νύφη να φέρνει κάποια χρήματα σε έναν γάμο- πολλοί γάμοι ματαιώθηκαν. Οι χήρες που εξαρτώνταν από την ασφάλιση βρέθηκαν πάμπτωχες. Άνθρωποι που είχαν δουλέψει μια ζωή διαπίστωσαν ότι οι συντάξεις τους δεν μπορούσαν να αγοράσουν ούτε ένα φλιτζάνι καφέ.²⁴¹

238 Hetzel, Robert L. (2002) "German Monetary History in the First Half of the Twentieth Century." *Economic Quarterly*, Vol. 88, no. 1, Winter. 1-35.

239 Hetzel, Robert L. (2002) "German Monetary History in the First Half of the Twentieth Century." *Economic Quarterly*, Vol. 88, no. 1, Winter. 1-35.

240 Webb, Steven B. (1986) "Government Revenue and Spending in Germany, 1919 to 1923." In *Die Anpassung an die Inflation / The Adaptation to Inflation*. Edited by Gerald D. Feldman, et. al. Berlin: Walter de Gruyter.

241 Hetzel, Robert L. (2002) "German Monetary History in the First Half of the Twentieth Century." *Economic Quarterly*, Vol. 88, no. 1, Winter. 1-35.

Η Pearl Buck, η Αμερικανίδα συγγραφέας που έγινε διάσημη για τα μυθιστορήματά της για την Κίνα, βρισκόταν στη Γερμανία το 1923. Έγραψε αργότερα: "Οι πόλεις ήταν ακόμη εκεί, τα σπίτια δεν είχαν ακόμη βομβαρδιστεί και ήταν ερείπια, αλλά τα θύματα ήταν εκατομμύρια άνθρωποι. Είχαν χάσει τις περιουσίες τους, τις αποταμιεύσεις τους- ήταν ζαλισμένοι και σοκαρισμένοι από τον πληθωρισμό και δεν καταλάβαιναν πώς τους είχε συμβεί αυτό και ποιος ήταν ο εχθρός που τους είχε νικήσει. Ωστόσο, είχαν χάσει την αυτοπεποίθησή τους, την αίσθηση ότι οι ίδιοι μπορούσαν να είναι κύριοι της ζωής τους, αρκεί να δούλευαν αρκετά σκληρά- και είχαν χαθεί, επίσης, οι παλιές αξίες της ηθικής, της δεοντολογίας, της αξιοπρέπειας".²⁴²

Το νεοσύστατο ναζιστικό κόμμα, του οποίου η απόπειρα πραξικοπήματος είχε αποτύχει το 1923, κέρδισε νόμιμα 32 έδρες στις επόμενες εκλογές. Το δεξιό εθνικιστικό κόμμα κέρδισε 106 έδρες, έχοντας υποσχεθεί 100 τοις εκατό αποζημίωση στα θύματα του πληθωρισμού και εκδίκηση στους συνωμότες που τον έφεραν.²⁴³

242 Hetzel, Robert L. (2002) "German Monetary History in the First Half of the Twentieth Century." *Economic Quarterly*, Vol. 88, no. 1, Winter. 1-35.

243 Webb, Steven B. (1986) "Government Revenue and Spending in Germany, 1919 to 1923." In *Die Anpassung an die Inflation / The Adaptation to Inflation*. Edited by Gerald D. Feldman, et. al. Berlin: Walter de Gruyter.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ

Balderston, T. (1994). The banks and the gold standard in the German financial crisis of 1931. *Financial history review*, 1(1), 43-68.

Balderston, Theo (2012), *Industrial mobilization and war economies*, John Horne, ed., *A companion to World War I*, Chichester, Wiley-Blackwell, pp. 223-224.

Blackburn, K., & Sola, M. (1996). Market fundamentals versus speculative bubbles: a new test applied to the German hyperinflation. *International Journal of Finance & Economics*, 1(4), 303-317.

Borchardt, Knut (1991) *Perspectives on Modern German Economic History and Policy*. Translated by Peter Lambert. Cambridge: Cambridge University Press.

Braggion, F., von Meyerinck, F., & Schaub, N. (2021). *Inflation and Investors' Behavior: Evidence from the German Hyperinflation*.

Bresciani-Turroni, C. (2013). *The Economics of Inflation: A study of currency depreciation in post-war Germany, 1914-1923*. Routledge.

Fear, J., & Kobrak, C. (2010). Banks on board: German and American corporate governance, 1870–1914. *Business History Review*, 84(4), 703-736.

Feldman, G. D. (1997). *The great disorder: politics, economics, and society in the German inflation, 1914-1924*. Oxford University Press.

Ferguson, N. (2002). *Paper and iron: Hamburg business and German politics in the era of inflation, 1897-1927*. Cambridge University Press.

Haffert, L., Redeker, N., & Rommel, T. (2021). Misremembering Weimar: Hyperinflation, the Great Depression, and German collective economic memory. *Economics & Politics*, 33(3), 664-686.

Hetzel, Robert L. (2002) "German Monetary History in the First Half of the Twentieth Century." *Economic Quarterly*, Vol. 88, no. 1, Winter. 1-35.

Holtfrerich, C. L. (2013). *The German Inflation 1914-1923*. de Gruyter.

Kroner, Friedrich (2015) "Overwrought Nerves." Quoted in The Weimar Republic Sourcebook. Edited by Anton Kaes, et al. London: University of California Press. 63-4.

Pavlidis, E., Paya, I., & Peel, D. (2012). A new test for rational speculative bubbles using forward exchange rates: The case of the interwar german hyperinflation. Department of Economics, Lancaster university Management school, UK.

Seghezza, E., & Morelli, P. (2020). Was a sudden stop at the origin of German hyperinflation?. *Financial History Review*, 27(2), 161-186.

Taylor, F. (2013). The downfall of money: Germany's hyperinflation and the destruction of the middle class. A&C Black.

Webb, Steven B. (1986) "Government Revenue and Spending in Germany, 1919 to 1923." In *Die Anpassung an die Inflation / The Adaptation to Inflation*. Edited by Gerald D. Feldman, et. al. Berlin: Walter de Gruyter.